

SZABAD-E TOVÁBB KÖVETNI MARXOT?

TANULMÁNY A TÁRSADALOM ANYAGI TERMELESÉRŐL

ÍRTA:

TUNYOGI SZÚCS KÁLMÁN Dr.

KIADJA

A KÖZPONTI SAJTÓVÁLLALAT RÉSZVÉNYTÁRSASÁG
BUDAPEST, 1920

Pallas részvénytársaság nyomdája Budapesten.

Jelmondat: A tapasztalás nagy kincs, de gyakran drága áron kell megszerezni; oly áron, hogy utóbb néha kétkedik az ember, ha nem adott-e többet érte, amennyit talán ér. Azonban a legnagyobb pazarlás és a pazarlás legeezélytelenebb neme az, midőn megfizetjük a tapasztalás nagy árát és azt toem használjuk. (Deák Ferenc 1867.)

I. RÉSZ

A társadalmi anyagi termelés fejlődése.

1. Az anyagi termelés okai és eszközei.

Az ember kezdettől fogva harcban állt a külvilággal. A természet különböző alakban, mint hideg, éhség, betegség, tűzv, árvíz, villámcsapás, stb. tört ellene. Reátámadtak a vad-állatok, sőt saját embertársai is.

Az ember az anyagi világ, támadásai ellen az által védekezett a leghatásosabban, hogy a természetből anyagi értékeket aknázott ki saját használatára: azaz termelt.

A természetet az erő és a termékenység segítségével kényszerítette saját szolgálatába.

2. Az erő.

Erő alatt ehelyütt az emberi szellem vezetése alatt a természetre hatást gyakorló erőt értjük.

Az ember ereje (munkaereje) segítségével vette a természeti kincseit birtokába, erejével alakította át e kincseket a saját használatára, és erejével (erőhatalommal) védte meg azokat külső támadások ellen.

Az értékek védelme épp oly nélkülözhetetlen a természetben, mint az értékek képzése, mert védelem nélkül az értékek elpusztulnak.

Minél inkább szaporodott az emberiség, minél több ember ellen kellett védeni a birtokban tartott értékeket, anfrái! inkább fokozni kellett a védelemre szánt erőt. E végből az egyén egyesítette erejét családjá más tagjainak és barátságos szomszédainak erejével. Társadalmi kör keletkezett ilyenformán, amely körül az egyének egyesített ereje alkotott védőgyűrűt, Hasonló módon sok ilyen társadalmi kör képződött.

A népszaporodás és a javak elégtelensége miatt összeütközések támadtak a különböző társadalmi körök közt.

Az összeütközések folyamán azok a körök bizonyultak tartósabbaknak, amelyek védőgyűrűjét termékeny mag táplálta.

A kedvező természeti feltételek közt fejlődő körökben nagy volt a termékenység, több ember ellátása vált lehetsé-

gessé, ennél fogva az ilyen körök erősen terjeszkedtek. Terjeszkedésük közben beleütköztek más kisebb társadalmi körökbe, azokat áttörték és magukba olvasztották.

Némely gyöngébb társadalmi körök, hogy az összeütközésnek elejét vegyék, önként beolvadtak a nagy körbe.

Az önként beolvadó körök erejüknek csak egy részét adták át a nagy körnek, s ezen belül némi különállást továbbra is megtartottak.

A társadalmi kör belsejében másként is keletkeztek kisebb körök. Az egyén ugyanis nem minden erejét ruházta a közre, illetve a társadalmi kör csak annyi egyéni erőt vett igénybe, amennyi a kör védelmére szükséges volt. Az egyén tehát képes maradt arra, hogy a nagy körön belül másokkal együtt külön kis kört alkosson.

A nagy kör belsejében külön állással bíró kis körök terjeszkedésük folyamán Veszélyessé váltak úgy a nagy körre, mint más belső körökre és sok társadalmi egyénre nézve is. A nagy körben egyesített társadalmi erőt tehát meg kellett osztani és nemcsak külső erők támadása ellen kellett érvényesíteni, hanem a belső erők önkénye ellen is.

Akár sikerült a belső köröknek terjeszkedésük közben a nagy kört belülről áttörni, akár nem, — az eredmény ugyanaz lett: az egész társadalom védőgyűrűje erősödött. Mert a sikerrel áttörő belső kör nem vált ki a nagy körből, hanem ez utóbb erejével megnövelte a saját erejét, sőt hasonló áttörések megelőzése végett még több erőt vont el az egyéntől és a belső köröktől a társadalom védelmére, mint az előbbi uralkodó kör. Viszont ha a belső áttörés nem sikerült, egyenesen a társadalmi kör egyénei sürgették, hogy az önkény megfékezése végett a belső erők gyöngíttessenek és a társadalmi erőgyüra erősíttessék, önként lemondtak a köz javára erejük jelentékeny részéről.

Így nőtt a közerő korszakról-korszakra. A társadalom védelmére eleinte elég volt az egyének kis csoportjának egyesített ereje is, míg később aránylag mind több-több egyén erejét vette igénybe a köz.

A közerő nemcsak abban az arányban növekedett, amilyen arányban nőtt a közerőt képező egyének száma. A társadalmi termelés olyan eszközöket hozott létre, amelyek a közerőt meghatározották. Az idők folyamán az eszközök mind hatalmasabbakká, mind pusztítóbbakká váltak s az egyéni erő mindjobban eltörpült a közerő mellett, mindinkább igájába súlyodt a felszerelt közerőnek.

A társadalmi kör erőgyűrűje a társadalmi szervezet, mely kifelé hadsereggel védi a kört, befelé pedig belső fegyelmezők által tartja fenn a jogrendet, a termelés békéjét. A hadsereg

és a fegyelmezők képviselik a társadalmi szervezet erejét, az államhatalmat.

Az államhatalom a történelem folyamán mind aránytalanabb mértékben nőtt az egyén ereje fölé. Külső támadásoknak és belső zendüléseknek egyaránt az lett az eredménye, hogy a zsarnok, vagy a győztes forradalmár az egyént erejének mind nagyobb részétől fosztotta meg. Az államhatalom támadó és kényszerítő eszközei technikai felfedezések és javítások folytán mind félelmetesebbé váltak s az államhatalmat mind magasabbra emelték az egyén fölé.

Ez az aránytalanság egyéni erő és közhatalom közt békében nem annyira feltűnő, mint háborúban. Békében az ember annyira hozzászokik a folytonos fegyelmezéshez, hogy olykor az a képzele is támad, hogy szabad, s hogy a társadalom a Spencer-féle iparosodás felé halad; borzadva gondol vissza arra a barbár korra, melyben a bálványnek embereket áldoztak, az elhunyt törzsfő túlvilági szolgálatára embereket temettek el élve, a legyőzött harcosokat megcsónkították, kereszire feszítették, a gladiátort a játéktér borzalmi elé állították.

A háború visszarántja az álmodókat a valóságba, mely azt mutatja, hogy az egyén lenyűgözése nem szűnt meg, ellenkezőleg növekedett. Az emberáldozatok száma megszapordott; a gladiátornak több eszköze volt a saját védelmére, mint a XX. század katonájának. Láthatatlan technikai szörnyek által okozott sebek a pokolnak több kínjával próbálják meg az embert, mint a kereszt.

Az egyén függése az államhatalomtól százszor súlyosabbá vált. Mi volt szervezet dolgában Xerxes hada a Cézárak légiójához képest? Mondható-e fegyelmeztetnek Attila hun hada Hunyadi Mátyás seregéhez képest? Szulejman harcai az egyének hőstetteire alkalmat adó párbajok voltak ama tömegmészárlásokhoz képest, amelyekbe Napoleon hajtotta seregét és Moltke gépembere még alig sejtette, hogy unokája mily csekély részecskéje lesz annak a szörnyeteg gépezetnek, amely a XX. század világharcában milliószámra fogta maga elé és sütögette kínhalállal az embereket

Megfigyelhettük a háború és a forradalom napjaiban, hogy az állami erőszervezet gépi felszereltsége mennyire lenyűgözte, eltörpítette az embert. Egy törpe kisebbség, amely a hadsereg gépeit és ezek kellékeit megszerezte, képes volt az óriási többséget igájában tartani, s a többségnek minden erőszakos lázadása hiábavaló volt.

.A nagyobb és tökéletesebb gépi felszereltség döntötte el az ütközetek sorsát. Utcai harcok alkalmával a katonák és a katonaviselt emberek elbújtak volna a föld alá, hogy fedezéket találjanak, míg a nők és gyermekek kipirult arccal szaladtak a veszedelem elé, abban bízva, hogy a katona nem őket akarja lelőni. Ezek nem voltak tisztában azzal, hogy a katona nem

mindig céloz, amikor lő, és hogy a fegyver szerkezeti hibái, meg az irányzékkálás a legpontosabban célzott lövéseknek is különböző röppályákat adnak. A tudás különbözteti meg a modern katonát a barbártól és a gyermektől. A barbár katona még annyi önérzettel, annyi önállóan érvényesíthető egyéni erővel bír! A modern katona ellenben ismeri a technika szörnyű titkait és ez az ismeret félénkké és hasoncsúszóvá teszi őt.

A közhatalomnak erkölcsi támasztékai is megnövekedtek. Hajdan egy bálvány vagy egy zsarnok nevében gyakorolták a közliatalmat; a bálványt le lehetett dönteni, a zsarnokot el lehetett üzni, — ma az alkotmányos uralkodó, a köztársaság, a szervezett nép nevében lép fel az államhatalom, óriási' erkölcsi súllyal nehezelve a lázadó egyénre, amely nyilvánvalóan a közjó és a mindenki parancsa ellen tör.

A közhatalmi szervezet tökéletesedésével nőtt az egyén függése az államtól.

Hajdan a lázadó rabszolga aránylag könnyen kerekelt oldhatott, az ó- és középkor államai tele voltak a közhatalom keze alól kibújt szegénylegényekkel és kóborlovagokkal: — ma az állam előtt tudva van minden hajunk szála s nincsen zug, ahova sújtó keze el ne érne.

Hajdan eposzokat zengtek az egyén erőszakos tetteiről, ma csak elégiát lehet írni a csupaszöklű kis egyénről, amely mellett az égig nyúlik a közhatalom erőhegye.

3. A termékenység.

Az állami védőszerkezet oltalma alatt végzi a társadalom az anyagi termelést, vagyis az anyagi értékek képzését és kicserélését.

A társadalom fejlődésében csak a többtermelés, illetőleg a termékenjr termelő tesznek számot.

Egyéni többtermelés az a termelés, amely több anyagi értéket aknáz ki a természetből, és állít az emberiség szolgálatába, mint amennyi a termelők életének fenntartására éppen szükséges, amely tehát nemcsak a termelő használatára, hanem a társadalom részére is termel. Társadalmi többtermelés pedig olyan fokú termelés, amely a társadalmi értékészletei növeli.

A termékenység az a működő energia, mely által az ember többet lennel; termékeny ember az, aki többet termel; a termékeny ember eszménye pedig az, aki a legnagyobb erőmegtakarítással a legtöbbet termeli. Terméketlen ember elnevezés alatt viszont nemcsak a dologtalan embert kell érteni, hanem azt is, aki a társadalomra nézve szükségtelen munkát végez, vagy aki oly kezdetleges módon termel, hogy munka-

jával legfeljebb csak annyi értéket képes előállítani, amennyi a saját élete fenntartására elég.

Helytelenül állítják némelyek a társadalmi fejlődés kezdő, korszakába mint fejlődési típust azt az embert, aki csak a készből élt, vagy csak annyit termelt, amennyire pillanatnyilag szüksége volt. Az ilyen egyén nem fejlődésképes, — bár előfordul minden fejlődési fokon. Ha pusztán ilyen terméketlen egyénekből állott volna a kezdő társadalom, ma nem élne ember a földön. A terméketlen ember a társadalom kezdő korszakában hamarosan elpusztult, ma pedig csak a társadalmi berendezés teszi lehetővé életben maradását. Csak a többtermelő ia termékeny, fejlődő ember.

A termékenység többféle alakban eredményezett többlettermelést.

Többtermelésre vitte az embert a kényszerűségzsülte ösztön. Mikor érezte, hogy az idő hűvösebbé válik, a természet pedig szegényebbé, — vagy mikor érezte, hogy ereje, munkaképessége hanyatlóban van, ösztönszerűleg többet termelt flapi szükségleténél, hogy a tél, illetve a betegség vagy öregség napjain tovább élhesse életét.

Többtermelésre ösztönözte családos lénye is, saját szükségleténél többet termelt, hogy munkaképtelen gyermekét és a gyermekét gondozó, vagy beteg nejét is eltarthassa.

Többtermelésre indította erkölcsisége is, mely azt kívánta, hogy minden tapasztalt rossznak az ellenkezőjét keresse; megszüntesse, sőt megelőzze úgy a saját életét keseríté rosszat, mint azt is, amely utódát érhetné. Az egyén törekvése és hatása korántsem végződik a testi halállal, minden ember tovább kivan élni halálánál, nemcsak lélekben a másvilágon, hanem e földön is gyermekében vagy más szerettedben. Miniden, ember elhibázottnak tekinti bizonyos tekintetben az életét: gyermekében vagy más szeretett lényben kívánja jóvátenni azt a hibát vagy bajt, amely a saját életét megkeserítette. Ezért olyan kincseket gyűjt, amelyek neki élete keserű korszakában hiányozták.

Többtermelésre indította az a tapasztalat is, hogy a meglevő értékkészlet elfogy, hacsak az ember újra és újra nem gyarapítja azt.

Többtermelésre serkentették végre az embert a képességbeli, vagyoni és hatalmi különbségek.

A képességbeli-különbségek nem oly jelentősek, hogy az emberiség egy részének szolgásgorba taszítását indokoltá tennék. A saját fajbeliek társulásánál bizonyára nagyrészt a belátás és az önkéntes tekintélytisztelet voltak a szervezet alapjai: az *egyén* belátta, hogy a saját munkakörében saját szükségleténél többet kell termelnie, hogy annak is jusson, aki más munkakörben nála ügyesebben forgolódik és érette is

termel; másrészt önként áldozott azoknak, akik Őt védték, gyógyították, vagy az ismeretlentől való félelmében megnyugtatták. Egyáltalában nem kel a múltba tekintenünk, ha az emberi bálványok keletkezését és az értük való áldozatkésziséget akarjuk tanulmányozni.

A vagyoni különbözőség hatalmas serkentő. Mint a szökőkút a víztartó szintjét, úgy igyekszik az ember a mások, jobblétét elérni. A mások előnyös helyzete az emberben addig szunnyadó szükségletérzetet támaszt. Feltámad benne a méltatlankodás afelett, hogy bár ő épp annyi ideig dolgozott, mint a másik, az a maga munkakörében többet termelt. Ilyen helyzetben pusztán vérmérséklet dolga, hogy a rövidségben maradt ember még több munkával igyekezzen-e az egyenlőséget helyreállítani, vagy hogy öklét használja erre. Az öklét az ember csak azideig használhatja, amíg »azt az összesség, a társadalom közhatalmi szervezete megengedi. Mihelyt è szervezet a belső erőszak önkényét megfékezni képes, a különbség a termékeny és kevésbé termékeny munkájú emberek közt szabadon növekedhet. A vagyoni különbözőség nemcsak a szegényebbet, hanem a gazdagabbat is több termelésre serkenti, amennyiben a vagyonosabb igyekszik a másoknál szemlélt nyomor elkerülése végett készletét fenntartani s minthogy az érték fenntartása csak annak folytonos gyarapítása által lehetséges, — készletét gyarapítani is.

Vagyoni különbözőségeik éppúgy keletkeznek a különböző társadalmi körök, mint az egyének között, de mégis azzá]. a különbséggel, hogy a társadalmak közt az egyenlőség kiegyenlítésének eszközei féktelenebbek, mint az egyének közt, a belátásnak és az önkéntes tekintélytisztletnek kevesebb szelepe jut. Egy társadalmi kör, egy nemzet sem ismeri el a másik lenyúltságát, a szegényebb nemzet is úgy érzi, hogy belső értékben nem áll alatta a gazdagnak, ennél fogva helyzetét nieltanytalannak s a különböző társadalmi körök vagyoni különbözőségének megszüntetését nemzeti kötelességnek tartja.

A kiegyenlítést a társadalmi kör is a tobbtennelés fokozása! vagy erőszak útján igyekszik megvalósítani. Az erőszak érvényesítésének nemzetközi szabályok állják útját, amelyek azonban jóformán: csak erkölcsi természetűek. A nemzetközi erkölcsnek pedig felette áll a nemzeti erkölcs, amely azt kívánja, hogy a nemzet tagjai — ha másként nem lehet, erőszak árán is, egyenlő jólétbe juttassanak más nemzetek tagjaival. Ami tehát az államban az egyének közt tiltva van, az az államok közt egyenesen kötelesség.

A különböző társadalmi körök összeütközésének eredménye az volt, hogy a győztes kör a legyőzött kör egyénei nagyobb függésbe hozta, mint amilyenben saját egyéneit tartotta: így keletkeznek a társadalom tagjai közt a hatalmi

különbségek. A hatalmi különbségek tették lehetővé a társadalomban azt, hogy egyes egyéneket akarataik és természetes hajlandóságuk *ellenére* is többtermelésre, a saját szükségjüketön kívül a társadalom számára való termelésre is kényszerítsenek. A lét és faj fenntartási ösztön, az erkölcsiség, a tapasztalat és az egyenlőtlenségek: indítékai és egyben eszközei is a termékenységnek, mely azok segítségével megszervezi a termelést és kikutatja, hogy hol és miként termelhető a legkönnyebben a legtöbb érték.

4. Az anyagi termelés területe.

Az anyagi értékek az anyagi természetből képezetnek. Az anyagi termelés eszközei bizonyos természeti vagy a természetből átalakított javak; szervezői és mozdatói pedig bizonyos ímüködő emberi energiák, mint a termékenység és az erő (itt munkaerő, képesség). Ez energiák fennmaradása az emberek anyagi létehez van kötve s azok felett való rendelkezéstől az ember teljesen meg nem fosztható.

Ezek szerint a termelés terjedelme s gazdaságossága az anyagi világ által van korlátozva. A termékenységnek, amely afelé a cél felé ragadja az embert, hogy lehetőleg semmiből nagyon sokat, minél többet termeljen, szárnyát szegi az anyagi világ, amely arra tanát, hogy termékenység maga is elvész, ha viselőjét, az embert, nem tápláljuk és amely a maga sokféle gáncsvetésével kihívta és folyton nehezíti a létharcot.

A termékenység az anyagi világ minden területén kísérletet tesz arra, hogy minél könnyebben minél többet termeljen. De minden téren nagy akadályokkal találkozik. Az akadályokat az emberi képességek fokozott felhasználásával és a termelésnek az anyag természete szerint való szervezésével igyekszik kijebb tolni, míg itt is, ott is áttörhetetlen akadályokba nem ütközik.

A termékenység először is azokat a helyeket kereste ki a termelésre, amelyek igen dúsak voltak természeti kincsekben, ahol az éghajlat a legkedvezőbb és a termelést fenyegető veszélyek a legcsekélyebbek voltak (Egyiptom, Babilon, az inkák földje). Sajnos kevés ilyen terület, kevés ilyen paradicsom volt a földön, és e területeket tengerek, homoksivatagok, vagy terméketlen fensíkok zárták el a világ többi termő területétől. E területek «lakói tehát foglyai voltak a természetnek; mihelyt elszaporodtak, éhínségnek, pusztulásnak voltak kitéve. E területeken még igen kezdetlegesek voltak a termelés módszerei, azaz sok ember sok pepecselő munkája aránylag csekély terméseredménnyel járt.

Mihelyt tehát a természet által önként nyújtott kincsek nem voltak többé elegendők a elszaporodott lakosságnak, sok

ember együttes sok-munkája árán kellett a társadalmi szükségletet előteremteni. Az együttesen, egy csoporttal dolgozó munkásokat könnyű volt ellenőrizni, a társadalom hatalmi szervezete tehát nem bízta a munkások tetszésére, hogy mit és hogyan termeljenek, hanem mindezt a többtermelés érdekében munkafelügyelők által maga szabta meg.

A népesség szaporodása, a föld kimerülése, és a terméseknek rosszabbodása folytán idővel ínség kopogtatott be a paradicsomba. Sokat, nagyon sokat kellett dolgozni, többet, mint amennyit az ember jószántából végezni szokott. A felügyelőknek ezután nemcsak a termelés módját kellett megszabni, hanem több munkára is kellett kényszeríteni a munkásokat. Az elszigetelt természeti fekvés, a munka együttesége és a nagy népsűrűség következtében a kényszert, a fegyelmezést a legszigorubbá lehetett és a mostoha helyzet folytán, kellett is tenni.

Így lett a paradicsomból a termelők pokla.

Az emberi termékenység más területeket keresett, ahol kevesebb verejtékkel többet lehetett termelni. Kivezette a rabszolgá népét a szabad pusztára.

A termelés főága a legelőn űzött állattenyésztés lett. Ezzel együtt jár a vadállatok és az ellenséges törzsek ellen való védekezés, valamint új legelő területek foglalásai, vagyis a vadászat és a harc. A vadászok és a harcosok foglalkozásukhoz képest fel voltak fegyverezve és fegyveres hatalmukat arra használták fel, hogy a társadalomnak ők szabjanak törvényt s a termelt javakat saját előnyükre osszák fel. Fegyveres erejükre támaszkodva megtartották maguknak azt, amit vadászat vagy harc közben zsákmányoltak, viszont lehetőleg nagy részt követeltek a békés termelés gyümölcséből is. Hogy e gyümölcsök Mett az, osztozkodást megejthessék, arra kényszerítették a békés termelőket, hogy terményeiket — míg a harcosok távol vannak — egy helyre összegyűjtsék. Az összegyűjtött termények felosztása aztán a hadi, illetőleg vadászai kmány felosztásának analógiája szerint történt: a vitézebb harcosok, jobb vadászok, nagyobb taktikusok kapták a nagyobb részt.

E korban az állattenyésztés mellett kezdetleges földművelés is folyt. A törzs asszonyai és rabszolgái a törzs tábora vagy vára közelében egy-egy darab földet fatörzs vagy kődarabok segítségével felkaroltak és úgy vetették el a magot. A földművelés e módja állandóan több ember együttes munkáját tette szükségessé, birtokelkülönítés tehát lehetetlen volt, de lehetetlen volt ez azért is, mert mint említettük, a törzs fegyveres tagjai — akik legtöbbször távol voltak — maguknak követelték a termelés gyümölcsét s ezért egységes vezetés alatt kellett termelni és a termékeket egy helyre összehor-

dani; végre lehetetlen volt a birtokelkülönítés azért is, (mert a törzs jobb legelőkeresés közben) gyakran változtatta táborhelyét, illetőleg ha vára volt, ültetvényeit állandóan kóbor törzsek pusztításai fenyegették: nem lehetett tehát gondos, alapos egyéni munkát kifejteni, hanem csoportosan, és szinte csak lopva kellett a földet megmívelni, és a termést megmenteni. A földmívelés; e korban kevés hasznot hajtott, kevés gondot fordítottak tehát rá, és alkalmazták rá a fő termelési ágak: az állattenyésztés és zsákmányolás természetéből folyó szabályokat. Minthogy az állattenyésztés és vadászat nagy-kiterjedésű osztatlan területű legelőket és erdőket kívánt, a mellékesen üzött földmívelésre sem hoztak be új divatot, nem osztották fel a földet.

Olyan országokban, amelyek hosszabb ideig békét élveztek, gondosabban lehetett a földmíveléssel foglalkozni és ez a foglalkozás rávezetett a föld feltörésének egyszerűbb módjaira, rávezetett az állat által vonható eke feltalálására, a nagyjelentőségű felfedezés által lehetővé vált, hogy egyes ember egyedül is nagy területet művelhessen. Ezután a termés, mennyiség úgy volt legcélszerűbben szaporítható, hogy minél kevesebb emberrel minél nagyobb földterületet műveltettek meg. A nagy területen szétszórtan dolgozó rabszolgák felügyelete igen költséges volt, a felügyelők járandósága a termés jelentékeny részét felemésztette. Ezért a földet olyanokra kellett őrizni, akik a termést egy bizonyos kötelező szolgáltatáson felül maguknak megtarthatták, (colonosokra, jobbágyokra), tehát akiknek saját érdekükben állott a terméshozam növelése. A köteles szolgáltatás beszedése és a termelésnek nagyobb területen egységesen való irányítása végett vagy hivatalnokokat küldött ki az állam, vagy pedig földesurakra bízta e teendőket. A hivatalnok-felügyelők személye gyaskrasi változott, ennél fogva a gondjukra bízott területet nem ismerhették meg alaposan, s helyes irányítást sem adhattak; nem voltak egyebek adószedőknél, — kezükön azonban nagyrészt elsikkadt az adó s az állam jövedelmie elmaradt. Ez okokból hoivatovább általánossá lett minden országban a földesúr vagy hűbérrendszer, mely szerint bizonyos szolgáltatások fejében örökletes családi vagyonként osztott szét az ország földje.

Úgy a vadászatnak és legeltetésnek, mint a hűbérrendszerű gazdálkodásnak voltak aranykorszakai. Annak idején mindkét gazdálkodási mód viszonylagos felszabadulást jelentett: a vadász és harcos fegyveresen szabadította; fel magát; a szolgák sorsa is hasonlíthatatlanul jobb volt, mint a régi földmívelő és műemléképítő rabszolgáké: a harcos-szabadoknak érdekében állott, hogy távollétükben a pásztor gondosan ellássa a legeltetett marhákat és szíves bánásmódban része

sítse a harcosoknak védelmükre bízott családtagjait: emberiségesen kellett tehát bánni az otthon hagyott szolgálkával is. A colonus szép és aránylag független életét viszont bukolikákban énekeltek meg s a jobbágy is csak szörnyűködve gondolt a rabszolgák sorsára.

De idővel ezek a termelési módok is ösödbe jutottak. Az előállított termékek nem voltak elegendők a folyton szaporodó emberiségnek. A legelőt kereső törzsek benépesítették a rendelkezésre álló területet: csak folytonos harcok által szerezhettek új legelőt, a harcok folyamán egyik törzs leigázta a másikat, nagy pusztai hatalmak keletkeztek, melyekben az őrözött termelési mód követelményein felül nagy emberfelesleg keletkezett. Nagy tömegű ember nemcsak felesleges volt a társadalomban, hanem egyenesen terhe volt annak, mert ellátást kívánt, ezek sorsa újra mostohává vált s annál rosszabbá, minél kevesebb termést hozott a gazdálkodás, minél inkább ritkult a vadállomány és minél szilárdabban ellentálltak a kizsákmányolásnak a jövedelmezőbb gazdasági ágakra áttért államok.

A hűbérrendszer az államok alakulásával kapcsolatban fejlődött ki. Láttuk, hogy az állam sok apró társadalmi körből tevődött össze, amelyek gyakran szintén több kör egybeolvadása által keletkeztek. Láttuk, hogy az államba olvadt körök néha némi önállóságot is megtartottak a nagy körön Ijelül. A társadalomnak ez összetettsége bonyolulttá tette a hűbérrendszert is. A bonyolultságot még inkább növelte az a körülmény, hogy több, egymásnak alá nem rendelt társadalmi kör hatalma is kiterjedt egy ő ugyanarra a területre. így a termékekben nemcsak a jobbágy, a földesúr, (esetleg a hűbérurak lépcsőzetes sorozata) és az állam osztoztak, hanem az egyház, az átvonuló portyázó hadak s esetleg az ellenséges megszálló hatalom is részt kívántak, s az, összes igénylők mind nagyobb követelésekkel álltak elő. ilyen rendszer mellett a gazdaságot javítani, befektetéseket eszközölni nem lehetett; — a termelésből kevés volt a haszna úgy az államnak, mint a többi igénylőnek s legkevesebb a jobbágynek.

Az emberi termékenység új területet keresett, ahol kevesebb munkával több értéket termelhet, s azt az iparban találta meg.

Az ipar az őstermelés által kiaknázott természeti javak átalakítása, feldolgozása. A társadalom minden korban őrözött ipart Kezdetleges fokon az őstermelés és az ipar határait alig lehet megkülönböztetni. Az ipar sokáig függvénye volt az uralkodó, főtermelési módnak, s különbözően fejlődött a vadász állattenyésztő és földműves társadalmakban. A főtermelési mód

szabályait egyszerűen alkalmazták az iparra is, mely a természetnek meg nem felelő szabályozás következtében csak senyvedt és mellékes foglalkozás maradt. Nagyobb jelentőségre és némi önállóságra az állandó letelepedés után illetőleg a hűbérkorban jutott.

A bizonyos iparban ügyesen forgolódo embert ismerősei is megbízták, hogy bizonyos ellenszolgáltatás fejében részükre is készítsen iparcikket. Az ügyes iparost, aki rövidebb idő alatt több és szebb iparcikket állított elő, mint a család tagjai, szívesen látták minden háznál és jól díjazták. Foglalkozása rávezette bizonyos eljárási módok és eszközök feltalálásába, amelyek segítségével munkája még gazdaságosabbá, keresete még nagyobbá lett. Ilyenformán rövidesen annyit keresett, hogy ha rabszolga lett volna is, megválthatta és önállósíthatta magát

Eleinte házról-házra járt dolgozni, majd külön műhelyben egy egész község részére dolgozott. Az iparcikkek kelen-dősége rávezette, hogy a megrendeléseken felül a piac számára is termeljen és cikkeit nagyobb helységekből, vásárokon értékesítse. Majd a vásárok színhelyére, a városba költözött és ezután a fáimról is őhozzá jártak a vevők és megrendelők.

Az iparcikkek piacát a kereskedő szélesbítette, ő volt az ipar első szervezője. A kereskedő az iparcikkeket messze földre elszállította, amellel tájékozódott a közönség szükségletei és ízlése felől és ezekhez képest tette megrendeléseit az iparosnál.

Az iparosok versenye, a kontárok elterjedése, a városokra rótt közterhek és a városok elleni erőszakos támadások szükségessé tették az iparosoknak szakonkénti és karhatalmi szervezkedését. Így alakultak a céhek. Keletkeztek céhszabályok is, amelyek az egyes üzemek nagyságát, az iparosképzést és a%rankafeltételeket szabályozták.

A céhrendszer kiváltságokhoz juttatta a céh tagjait, korlátozta az ipari pályára lépést, korlátozta az iparcikkek tetszés szerint való szaporítását is. Ilyenformán a termékenység terjeszkedésének akadályává lett.

A termékenység ekkor a pénztőke alakját öltötte magára, ilyen alakba törte meg a hűbériség és a céhrendszer gátjait.

5. A pénztőkegazdaság (kapitalizmus).

A pénz ősrégi eredetű. Eredetileg a különböző termékek kicserélésének közvetítő eszköze volt. Mint általános cserejőzőg, amelyért mindent lehetett kapni, csakhamar önmagá-bafli is kereslet tárgyává lett. Akinek pénze volt, annak nem kellett a termelés gondjaival törődni. A pénzszerzés lett a „termelés“ legegyszerűbb, legkönnyebb módja. Ennek következtében nagy volt a versenyfutás a pénz és főanyagja, a nemes

érc, az arany után, már az ó- és középkorban is. A keresztes hadjáratok is nem kis részben aranszerzés végett folytak.

A pénz az árutermelési szolgaságba döntötte: a földművesnek és az iparosnak özön-verejtéke volt megvehető egy kis ércdarabért. A pénzt az állam bányáztatta, a pénzért folytatott hadjáratok gyümölcsét az állam seperte be, — de a fejedelmek fényűzéssé, és könnyelműségre, a hivatali sikkasztások, a pénzbeszedésre és pénzkezelés ellenőrzésére szükséges óriási hivatalnoki kar fenntartásának és a szüntelen hadjáratoknak költségei kiütötték a pénzt az állam kezéből. A pénz a bankárok fegyvere lett, vele átalakították és meghódították a világot.

A Levante, Amerika, India és Délafrika egyre ontották a nemes ércet és a drágakövet. Az ó-római, firenzei, hollandi, velencei, londoni és párisi bankárok a banktechnika újabb és újabb fogásaira jöttek rá és a névleges pénzforgalmat az érckészlet értékének többszörösére növelték. Az érc csak fedezetévé lett a pénztökének, amely fedezetül magához csatolta az állam egész jövedelmét, és az egész társadalom összes javainak és jövedelmeinek, értékét is. Sőt nemcsak a jelenkori értékek és azok sokszorosa lettek a névleges pénzforgalom tárgyaivá, hanem a jövő társadalom minden munkája, és minden jövedelme is hetediziglen.

Az óriási pénzzuhatag, a tőke, jövedelmezőségre törekedett, befektetést keresett.

A rosszul jövedelmező őstermelésre támaszkodó állami kincstár hovatovább csődbe jutott, a belé fektetett tőke elveszett vagy kevés jövedelmet hajtott.

A hűbéri szabályok meggátolták a földbirtok forgalmát és eladását, a tőke innen ki volt zárva.

Az iparra vetette magát.

Felkereste a legolcsóbb nyersterményt, azt feldolgozásra kiadta az iparosoknak és a kész iparcikkeket oda szállította, ahol legdrágábban adhatta el.

Az iparos munkáját részeire bontotta, úgy, hogy egy-egy iparos a feldolgozásnak csak egy bizonyos részét végezte, ezzel munkája egyszerűbbé, sőt szinte mechanikussá vált. A munka egyszerűsítése mellett a termelés kiadósabb lett: a manufaktúra munkása kevesebb munkával több értékű termelt, mint a kézműiparos.

A munka gépszerűvé válása a munkaeszközök, a gépek tökéletesítésére vezetett, a gőzgép olcsóvá tette a munkagépek kajtását.

A gépüzem a termelést ezerszeresére fokozta, az iparcikkek árát leszorította. A gépüzem munkása hovatovább csak a gép kezelőjévé, mintegy a gépnek alkotórészévé vált, mester-

sége könnyen elsajátítható volt. Semmi szükség sem volt többé a cég-rendszer által megszabott hosszú tanuló évekre.

A gyár az eddigieknél sokkal alacsonyabb árak mellett is óriási nyereséget hozott s minél jobban terjeszkedett, aránylag annál nagyobb haszonra tett szert. A tőke nem kémlente tovább a szükségletet, mert úgy tapasztalta, hogy a termékek nagy tömege és olcsósága egymagában is felkelti a fogyasztók szükségletét. Növelte az üzemet, amennyire csak lehetett.

A gyárak üzemének növelése a munkásoknak nagy tömeget vonta el a földműveléstől. A földműveseket semmiféle tilalom sem tarthatta vissza a gyártól, mely ha nyomorúságosan is fizette őket, mégis valamivel jobb létet biztosított, mint a földbirtok.

Viszont némely üzemek féktelen növelése ipari túltermelést, árzuhanást, válságot, más üzemek tönkrejuttatását, munkástömegek elbocsájtását és ínségbe taszítását vonta maga után.

A földbirtok láncából kiszabadult, de a gyárban és bányában új láncokba vert munkástömegek kiáltó nyomora, meg a jobbágy nélkül maradt birtokosok és versenyképtelenné vált iparosok tömeges tönkrejutása a városi tömegeket forradalomra hajszolta; a forradalom a falun sanyargó jobbágyok közt tovább terjedt és egy fél század alatt egész Európában győzedelmeskedett.

A régi termelési rend lerombolásának és a jobbágyfelzabadásnak a pénzforgalom vette a legtöbb hasznát. Újabb befektetésekre nyílt alkalom. A földbirtok épp úgy áruvá lett, mint a "munkaerő. Föld, gyár és munkaerő mind csak eszközeivé váltak a tőkének arra, hogy minél jobban terjeszkedhessek.

„Minél kevesebből minél többet termelni!“ hangzott a tőke csatakiáltása. Olcsón venni a nyersanyagot, olcsón venni a munkaerőt, takarékoskodni a munkaerővel és anyaggal, viszont akkor és ott adni el, ahol legdrágábban lehet, ez a tőke elve. Ahol csak lehet, asszonyokat és gyermekeket dolgoztatni, mert az olcsóbb, minél több ideig dolgoztatni, és minél kisebb bért fizetni; elküldeni a munkást, hacsak egy óráig nélkülözhető is, munkásjóléti intézményeket nem létesíteni, amíg csak nem muszáj, ilyenek a tőke szociális elvei. Hogy a munkás »elpusztul, azzal a tőke semmit sem törődik. Megvenni a földet, kiárulni belőle minden galyat, kihasználni a termőképességet, ahogy csak lehet, aztán parcellázni és a földéhes parasztokra méregdrágán rásózni, így szervezi a tőke a mezőgazdaságot.

Felkutatni és megszerezni a nyersanyag forrásokat, megvenni minden megvehető nyersanyagot, hogy másnak ne jusson. Elsajátítani a legolcsóbb gyártási módot. Megvenni és beolvasztani a nagyobb versenytársakat, a kisebbeket tönkrejuttatni s kisajátítani a kínálatot; csak akkor gyártani és eladni.

amikor az illető cikknek nagy ára van, viszont csak akkor venni, ha alacsonyak az árak. Ha olcsó az áru visszatartani ha drága, nem szerezni be semmit.

A piacot ügyes manőverekkel függésben tartani; majd nagytömegű árút dobni a piacra, hogy bukjon az ár és a versenytársak tönkre jussanak, majd eldugni az árút, hogy a fogyasztó térden állva hozza a zsák aranyat érte. A behozatal korlátoltságát kihasználni, ha haszonnal jár, zavart támasztani s a válságot kihasználni. Ezek a tőke ipari és kereskedelmi elvei.

Hogy a termelők tömege tönkre jut, hogy a munkások tömege kivándorol, hogy az őstermelőnél elromlik a termék s hogy amellet a fogyasztó éhen pusztul, az a tőkének mindegy. A tőke közönyös marad, ha a jobbágyság felszabadítójának hirdetik; közönyös, ha a termelési lehetőségek kiterjesztőjeként és így az általános termékbőség és anyagi jólét emelőjeként dicsérik; közönyös akkor is, ha a termelők minden rendű, rangú és foglalkozású tömege az öklét rázza ellene; közönyös marad, ha Marx könyvet is ír róla; s közönyös, ha kipurisztításának jelszava alatt az emberek egy része a másik részt pusztítja is, mert a tőke nem érző szív, nem megölhető test.

Mi hát a tőke (abban az értelemben t. i., amelyben a tőke szót Marx óta általánosan használni szokták)?

A földbirtok, a bánya nem tőke, ezek a természetnek elhatárolt darabjai.

A gép, az ércpénz nem tőke. hanem a természetnek munka által átalakított részei. X munkaerő sem tőke, hanem az az egyéni energia, amelyet a munkás a társadalmi terelésben kifejt.

Mindezek csak fedezetei a tőkének; eszközei arra, hogy minél jobban terjeszkedhessek.

A tőke nem viszony (mint ahogy azt a marxisták állítják), mert a viszony különböző tárgyak vagy állapotok összehasonlításának eredménye, mint pl, a magasság, görbesség, magas hang, zűd szín, öregség. A viszony különböző tárgyiak pillanatnyilag mozdulatlan helyzete, holott a tőke egy folyton működő erő, mely gyárat épít, ad, vesz, terjeszkedik.

A tőke nem történelmi kategória, mert a tőke a -világ teTtemtéise óta kutatja a módját annak, hogy minél kisebb fáradsággal minél nagyobb eredményt érjen el. A világ teremtése óta csak egy a törekvése, hogy terjeszkedhessek.

Kutatni, tervszerűen építeni és törekedni csak értelmes lény képes. A tőke eszerint az értelmes emberek társadalmának anyaga feltörekvése, terjeszkedő energiája; általános gazdagodásra törekvés. Hajdan egyéni termékenységnek hívták, de a társadalomban oly nagyra nőtt, hogy ma már anyja

sem ismer reá. Annál kevésbé, mert gyakran a kapzsiság torzalakjában jelenik meg.

Úgy járt az ember a termékenységgel is, mint az erőszakra való képességgel. A termékenység társadalmi formájában emberfelettivé vált és oly aránytalanul nagyra nőtt, hogy a csupasz öklü és üres tarisznyaju embernek az erőhegynél is mjasabbira kell felbámulnia, ha a tőke aranyhegyének csúcsáig akar¹ látná.

6. A tőke eloszlása.

Mint ahogy a társadalom hatalmi szervezete az egyesek erejének egyesítéséből keletkezett, úgy a társadalmi tőke is a/ egyének termékenységéből tevődött össze. És pedig nemcsak a jelenben! élő egyének termékenységéből, hanem az összes elmúlt korok egyéneinek gazdagodási energiájából is.

Miként az államhatalom, úgy a termékenység társadalmi formája is önálló léttel bír, nem függ teljesen, a mai kor egyéneitől, sőt függésében tartja az egyént.

Mikéot a« államhatalom, úgy a tőke is erőt nyer a mujtban felhalmozott értékek készletéből, ez az örökség teszi emberfelettivé.

Ha a mai kor összes egyénei meg is vonnák a társadalomtól termékenységüket, a tőke még sokáig eltartaná őket a segítségével felhalmozott értékkészlettel. Viszont ha az egyének az örökségbe maradt tőkét teljesen kiküszöbölnék, hiába fektetnék aztán teljes energiájukat a termelésbe, mégis elpusztulna egy részük, mert az átlagos egyén termékenysége a társadalom mai méretei közt oly csekély, hogy az átlagos egyén a múltból maradt tőke nélkül az egyéni lét fenntartására szükséges termékek előállítására sem volna képes.

Ennélfogva a mai társadalom legtöbb egyéne csak annak köszönheti létét és fennmaradását, hogy a tőkés termelési rendben helyet foglal s hogy rá is esik egy-egy tőkerész.

A tőke betölti az egész társadalmi kört, minden egyénre jut belőle egy rész. Az egyénekre eső tőkerészek azonban nem egyenlők.

A társadalmi kört: sugarak s ezeket keresztező belső körök által felosztottnak kel képzeln; a sugarak és a belső körök mutatják az egyesiekre eső tőkerészek és az egyesek által átlagos energia felhasználása mellett képezhető értékkészlet (vagyon) nagyságát. Minél közelebb van az egyén a központhoz, annál kisebb a tőkerésze, minél távolabb van. öttől, annál terjedelmesebb a reá eső tőkerész. A kör középpontjától bizonyos távolságra van egy öv, amelyben helyet foglaló egyének tőkerészüknek és energiáinak felhasználása mellett még éppen megélhetnek; ez övön belül levő egyének

tőkerésze oly csekély, hogy csak az átlagosnál nagyobb energiával tarthatják fenn magukat, illetve juthatnak ki az elégtelenségi körből; átlagos vagy annál is kisebb energia mellett elsorvadnak, elpusztulnak, hacsak mások nem segítik őket. Viszont a kör középpontjától távolabb van egy öv, amelyben foglalt egyének a rájuk eső jelentékeny tőkerész segítségével akkor is fenntarthatják magukat, ha az átlagosnál kisebb energiát fejtenek ki a termelésben. Ezeket az egyéneket nevezik köznyelven vagyonosoknak. Ha a vagyonos egyének a rájuk eső tőkerész mellett még legalább átlagos energiát is fordítanak a termelésre, annyi értéket termelhetnek, hogy elsősorú szükségleteik kielégítése után még marad bizonyos értékük. Ha ezt az értéket is felhasználják, akkor jobban élnek, mint a vagyontailan ember, ellenben ha a megmaradó értéket a tőke további biztosítékaul szánják, akkor a reájuk eső tőkerész kiterjed -és» ők egy távolabbi, könnyebb megélhetést biztosító övbe kerülnek. Minél közelebb van az egyén a központ-hoz, annál nagyobb energiára van szüksége a felsőbb övbe való jutáshoz, és viszont. Bizonyos távoli övekben már egyáltalában nincs is szükség az egyéni energia felhasználására, egyedül a társadalmi tőke termeli az ember eltartásához szükséges értékeket.

A társadalom tehát kétségtelenül rétegezett. Csakhogy ezer és ezer réteg van benne és nincs emberfia, aki a rétegek között az átmenetet meg tudná határozni. A rétegek pontos elhatárolása annál lehetetlenebb, mert a bizonyos rétegben levő egyének szüntelenül kicserélődnek.

A társadalmi termelésben felhasznált egyéni energiák (képességek) különbözősége, az egyénre jutó termékek felhasználásának, illetve felhalmozásának egyénenként különböző foka szabályozzák az egyéneknek felsőbb vagy alsóbb rétegbe való jutását.

Jóllehet a társadalmi körnek sugarak és belső körök által való tagolása csak képzeletbeli, és noha a társadalmi rétegek közt az átmenetet felismerni lehetetlen, az egyének társadalmi helyzete a térben van, s ezért két különböző egyén ugyanabban a társadalmi helyzetben nem lehet. Ezért minden, emelkedés másokat szorít ki helyéből. Helyesen szervezett társadalomban az egyének elmékedésében rendszeresség van, s minden egyének megvan rá a módja, hogy emelkedhessek. Ilyen társadalomban az egyének emelkedése általános és mérsékelt, tehát nem okoz zavart.

Ezzel szemben helytelenül van szervezve az a társadalom, amelyben az emelkedés nagy mértékben korlátozva van, s csak óriási energiamegteremtés árán lehetséges magasabb rétegekbe jutni, (ilyenek voltak a feudális társadalmak.) De helytelenül van szervezve az a társadalom is, (mint a liberális-

kapitalisztikus társadalom), amelyben az egyének feljebb jutása vagy bukása teljesen szabadon történik, vagy legalább is elégtelenül van szabályozva és ellensúlyozva.

Feudális társadalomban az alsó, haladni törekvő rétegek nyomása a mesterségesen emelt korlátokra egységes, és ennél fogva igen nagy. A mesterséges korlátok csak óriási és költséges hatalmi szervezettel tarthatók fenn. Liberális társadalomban nemcsak a mesterséges, de az erkölcsii korlátok is meglazulnak, s azok a tulajdonságok, amelyek a társadalomban a leggyorsabban juttatnak kiterjedt tőkerészhez, nem is nevezhetők erő kifejtéseknek, hanem inkább az erkölcsi korlátok kijátszásának, a törvényes szabályok megkerülésének. Teljesen liberális társadalomban korlátlan gyorsasággal korlátlan magasságba lehet feljutni. Viszont semmi sem biztosítja az egyént arról, hogy saját hibái (vagy akár hibáján kívül, csupán a viszonyok alakulása) folytán, nem fog-e esetleg a legmagasabb polcra a legalacsonyabbra bukni. Hirtelen felszökkenések és rohamos zuhanások jellemzik a liberális társadalmi berendezést.

Hirtelen helyzetváltozások akár emelkedésben, akár bukásban álljon a helyzetváltozás, az emberek nagy csoportját teszik szerencsétlenné. Ezért liberális társadalomban nem rétegek szerint, hanem minden rétegben egyformán állandó a békéltenség a gyors szökkenések módjait elsajátítani nem tudó vagy nem akaró, — mondhatnánk — a tisztességes termelők között, — általánosan sürgetik az állam szabályozó közbelépését a tisztességtelen verseny, a tőke túltengése ellen.

7. Az anyagi termelésben működő energiák viszonya.

A tőke a társadalmi anyagi termelés mozgatója, az államhatalom a védelmezője, a tőke és az államhatalom által szervezett egyéni energiák az anyagi termelés végrehajtói. A legtöbb egyéni energiának megvan a társadalmi formája is. Ugy az egyéni, mint a társadalmi energiák részint feltörekvő, megszerzésre irányuló, részint mérsékelő, megtartó energiák.

Nem volna teljes a társadalmi anyaga termelésről alkotott képzetünk, ha a termelésben csak a feltörekvő, mozgató energiák, (tehát pl. a tőke) működését látnók meg.

Meg kell látnunk azt is, hogy a tőke minden önzése ellenére sem ment tönkre minden kisipar üzem, nem lehetett minden gazda alól kirúgni a földet s nem minden munkás vándorolt ki vagy halt éhen.

Nem volt minden megvehető.

Észre kell vennünk a mérséklő és megtartó energiák működését is. Ilyen energiák a lekülönbözőbb elnevezések alatt, mint pl. becsületesség, józanság, szerénység, hűség, kegyelet,

takarékosság stb. működnek. Épp úgy vannak túlzások, mint a feltörekvő energiáknak.

A feltörekvő és a mérséklő energiáik kiegészítik egymást a kölcsönhatással vannak egymásra; azt is *lehetne* mondani, hogy a feltörekvés és) a mérséklet ugyanazoknak az energiáknak különböző szempontból megfigyelt megnyilvánulása. Annyi bizonyos, hogy mint az akció a reakciót, úgy váltja ki a feltörekvés a mérsékletet.

Minél szédületesebb a tőke hajszája, annál jobban ragaszkodik a birtokos a meglevő értékekhez, minél szemérmetlenebb némelyek törtétese, annál inkább visszavonulnak mások.

Az államhatalom mindig annak a társadalmi energiának végrehajtója, amely a különböző társadalmi hajtóerők mérkőzésében a legerősebb. A rendi alkotmány összeomlása után az államhatalom a tőke szolgálatában állt. A tőkét segítette a külső és belső gyarmatosítással, az uzoratilalmak feloldásával és a vámokkal. De a tőke túlságos terjeszkedése s az ezzel kapcsolatos válságok a társadalomban mindinkább erősítették a mérséklő energiákat, s a tőke már is kénytelen volt engedményeket tenni: az uzsora újra tiltva van, a lánckereskedelmet fékezni igyekszik az állam s a tömegek földhöz juttatása és életbiztosítása folyamatban van. A mérséklő energiák feltárása a háború óta oly vehemens, hogy a tőkének további megrendszabályozása is előre látható.

8. Az anyag szerepe a termelésben.

A társadalmi energiák az anyagi természetben fejtenek ki működést, az anyagi termelés a természetből aknázza ki az értékeket.

A feltörekvés az anyagi világ minden zugát felkutatta új értékek után. Meghódították a földet, a vizet, a levegőt, az állatokat és magát az embert is. Hajtotta az embert új kincsek, új világok után. Ma övé a föld kereksege, övé a múltak felhalmozott kincse, övé az ember munkaereje a jelenben és a jövőkre is.

De az anyagból nem távozatott. Az anyag ugyan segített is a feltörekvésnek, bizonyos jelenségek szabályszerű ismétlése által sok felfedezésre vezette rá az embert, a rendelkezésére állott mint hajtóerő, mint organikusan termelő, mint holt kincset rejtő, — de száz korlátot is emelt.

A feltörekvést visszahúzza még viselőjének, az embernek anyagi léte is: nincs feltörekvés, ha az ember elpusztul. Visszahúzzák a törekvést a hideg, a kór, az elemi csapások; visszahúzza az ellátást követelő emberek szaporodó száma is.

A nagyobb jólétet biztosító termékszaporítást is korlátozza az anyag. Hiába számítja ki a tőke, hogy pl. az üzemek

központosítása, „világműhelyek“ felállítása által: korlátlanul, lehetne szaporítani a termékeket, — a tér és idő, a nyersanyagok mennyiségének korlátoltsága és találati helyeinek szétzórtsága, az organikus fejlődés kiszámíthatatlansága és lassúsága, az anyagok elhasználódása, stb. keresztet vetnek minden számításra.

Az anyagi akadályok miatt a tőke teljes uralma épp úgy nem fejlődhetett ki, mint ahogy örök mozgót sem lehetett gyártani.

Túloznánk azért, ha sa mult század termelési rendjét tisztán liberálisának vagy tisztán kapitalistáinak neveznénk. Ez utóbbi elnevezés csak annyiban találó, hogy a tőke a termelésben csakugyan nagy szerephez jutott. A tőkének azonban a múlt században is számos korlátot emelt az anyag, a termelés különböző ágában más-más határnál kellett meghátrálnia. Az anyag korlátai és a társadalmi energiák egyensúlya a jelenkor társadalmi termelésének is adnak formát és szervezetet, amely azonban sem nem tisztán kapitalisztikus és társas, sem nem tisztán feudális és egyedi, hanem olyan, amilyennek azt az életben s az intézményekben megjelenni látjuk. E mű III. Részében kísérletet teszünk arra, hogy a termelésnek olyan szervezetét mutassuk, amely véleményünk szerint az anyag természetének és a társadalmi erők valóságos egyensúlyának legjobban megfelel. Ott lesz alkalmunk rámutatni arra is, hogy a közelmúlt termelési rendje milyen volt? Előbb azonban azt fogjuk megvizsgálni, hogy a társadalmi eszmék milyen hatással voltak az anyagi termelésre?

II. RÉSZ.

A kommunizmus.

1. Társadalmi anyagi termelés és társadalmi eszme.

Hogyan kerülheti el a rohamosan szaporodó emberiség az életveszedelmet? Hogyan biztosítható az emberiségnek folytonos szaporodása ellenére is az eddiginél nagyobb jólét?

Ezek a társadalomtudomány gazdasági problémái, melyekre a világháború és forradalmak tüzeiben elkínzott, annyi eszmében és annyi prófétában csalódott emberiség sürgősen kielégítő választ vár.

A tudomány rosszul tenné, ha a múlt idők tudósaihoz fordulna tanácsért és fejünkre olvasná, hogy N. N. tudós ilyen kötetének ennyiedik lapján milyen igék olvashatók. A múlt idők tudósai a rendelkezésükre álió társadalmi ismeretekből vonták le tanulságaikat és saját koruk követelményeinek megfelelően állították fel tételeiket. De hogy mennyire viszonylagos e tanulmányok és tételek értéke, az abból is kitűnik, hogy ugyanegy kor tudósai ahányan annyiféleképpen következtettek egyező premisszákból. És mégha legalább az előokoknak, a premisszáknak egyforma értelmet adtak volna. De nincs a társadalom életének egyetlen mozzanata sem, amely a tudományban viták tárgya ne lenne. A társadalmi termelés fejlődésének előadásánál akár minden szónál meg lehetne állni és száz tudósnek száz különféle értelmezését lehetne ismertetni. Ha minden vitát szóvá tennénk és minden értelmezést figyelembe vennénk, sohasem alkothatnánk tiszta képet az anyagi termelésről és nem tudnánk megoldani a problémákat.

Ezért mindenkinek, aki a társadalmi termelés kérdéséhez hozzá akar szólni, fejtegetéseit bizonyos tekintetben Adásainnál-Évánál kell elkezdeni, utat kell vágni az eszmék és meghatározások irtatlan rengetegében, önállóan kéül kutatnia a társadalmi fejlődést, elő kell adnia, hogy a premisszákat hogyan értelmezi és önállóan kell véleményét mondania a múlt-ról és jövőről.

Minden korban akadtak emberek, akik elindultak ezen a merész úton, véleményét mondtak a múlt-ról és tanáccsal szolgáltak a jövőre.

Nyilatkozataik egyéni véleményük, egyéni gondolatuk nyilvánításai voltak.

A tetszetős, találónak tetsző gondolatot mások is elfogadták és mint saját gondolatukat adták tovább. Minél többek véleményeként szerepelt Valamely gondolat, annál többeket vonzott s mikor a gondolatot a társadalomnak már számottevő csoportja vallotta magáénak, társadalmi eszmének nevezték azt. A társadalmi eszme úgy fejlődött ki az egyéni gondolatból, mint az államhatalom az egyéni erőből és mint a tőke az egyéni termékenységből. Mire kifejlődött, emberfelettivé vált. Hasznára lehet az emberiségnek, ha helyes, de kárára, ha helytelen. Helyessége nem függ az eredeti gondolat helyességétől. A helyes egyéni gondolat a fejlődés folyamán helytelenné torzulhat.

A társadalmi eszme helyessége annál vitásabb lehet, hogy az azt szülő egyéni gondolat is rendszerint csak megfogalmazása pillanatában helyes, mert a gondolat csak a megfogalmazásig ismert jelenségek kombinációja az emberi agyban. Mire az ember gondolatát kinyilvánítja, akkorra a helyessége is megváltozhatott. Arra az időre pedig, amikor az egyéni gondolatból társadalmi eszme válik, a gondolatot előidéző viszonyok a legtöbbször megváltoznak és így rendszerint a helyes gondolatból is téves eszme születik.

De helytelenné válhat a társadalmi eszme azáltal is, hogy a gondolkodó minden követője másként magyarázza az eredeti helyes gondolatot, egyik elvesz belőle, a másik hozzáad s végül még akkor sem felel meg eredetijének, ha az azt előidéző viszonyok nem is változtak volna meg.

Ha a helyes egyéni gondolatból is rendszerint helytelen társadalmi eszme ered, még valószínűbb az, hogy helytelen az a társadalmi eszme, amelynek szülő gondolata sem volt helyes. A helyes társadalmi eszme az embereket olyan társadalmi reformokra készítheti, amelyek a társadalom jólétét, boldogulását fokozhatják, viszont a helytelen társadalmi eszme hatása a meglévő jólétet is tönkretelheti.

Ezért igen fontos, hogy a társadalmi eszmék helyességét lelkiismeretesen megvizsgáljuk.

A társadalom átalakítására vonatkozólag sok gondolat merült fel a történelem folyamán.

Ezek közül sok csak részletkérdésekre, egyes gyakorlati problémák megoldására vonatkozott.

Mások gondolatai viszont a társadalom egész életét felölelték és akár előre feltett tervvel, akár öntudatlanul a társadalmi bajok egységes végső okát és a bajoknak egységes terv szerint való orvoslását keresték.

Egységes társadalmi terv kidolgozására serkentettek a természettudomány és a bölcsélet eredményei. E tudományok

ugyanis igen nagy általánosságban alkalmazható tétélekkel szolgáltak. *

A tudósok általános tétéleket kerestek a társadalom életére is.

A társadalom sok bonyolult jelensége közül legszembe-tűnőbb volt az államhatalom alakulása; a legtöbb társadalmi gondolat erre a jelenségre vonatkozott. Az állam helyes megszervezésében keresték a társadalmi bajok orvosságát. Majd az államforma helyes megváltoztatásától, majd a jogoknak tartalmában és személyek szerint való kiterjesztésétől, illetve megszorításától várták a társadalom üdvét.

Legkedveltebb módszer volt a társadalom életét analógiák útján érzékeltetni és azoknak megfelelően eltervezni. Az analógiákat a legkülönbözőbb területekről: a lelki világból, a vallásos tanokból, a világegyetem, meg az emberi test alkátából és működéséből vették.

A XVI. század eleje óta előbb mesék, majd komoly fejtegetések alakjában sokat foglalkoztak az írók az anyagi termelés kérdéseivel, amelyek a nagy görög írók óta el voltak hanyagolva. Ez irodalmi fellendülésben is észrevehetjük a terjeszkedő tőke sarkantyúját: az állami és egyéni igények és egyúttal szükségletek nagy emelkedése ösztönzött az anyagi jólét kérdésének feszegetésére. Ez irodalom nyomán mind világosabbá vált, hogy az államszerkezet csak váza a társadalomnak, de annak anyagi alapja és fejlesztője az anyagi termelés.

Ezt az evidenciát látta meg Marx is.

Ő a társadalom bajait a társadalmi termelésnek egységes; lerv szerint való átalakítása által gondolta orvosolhatónak.

Gondolata egyes propaganda és előzőinek lekicsinylése révén sok követőre talált. Terjesztői azt a hiedelmet keltették, hogy Marx előtt minden, a társadalomra vonatkozó gondolat légből kapott, meseszerű volt, s hogy Marxnál kezdődik a társadalomtudomány. Különösen a gyári munkások, akiket Marx és követői véres könnyektől csepegő frazeológiával igyekeztek megnyerni, csatlakoztak nagyobb számánál Marx gondolatához. Nehéz munkájuk után nem volt alkalmuk magukat önállóan képezni és Marx gondolatának egyedük-tudományosságát megvizsgálni. Csak azt látták, hogy Marx a gyári munkások sorsát siratta, — feltételezték, hogy aid ilyen jószívű, az valóban akarja is a munkások javát, feltételezték, hogy aki olyan vastag köteteket írt és oly sok érthetetlen fogalmat alkotott, az ki is tudta találni, hogy mi lesz a munkások javára. Igaz, hogy mások is siratták a munkássorsot, mások is írtak nagy köteteket, de ezek műveit a marxista ügynökök különböző címen kigúnyolták, megrágalmazták és valósággal kitépték a munkás kezéből. A munkásnak nem volt választása, minden munkáslap és minden munkáskönyvtár csak a Marx nevé-

vel volt tele, el kellett hinnie, hogy neki csak egy jóakarója volt a földön: Marx.

Így vált Marx gondolata társadalmi eszmévé: kommunizmus, vagy orthodox marxizmus elnevezés alatt.

Míg a legtöbb, a társadalom átalakítására a történelem folyamán felmerült eszme helyességét csak elméleti úton vizsgálhatjuk, a kommunisták, abba a „kellemes“ helyzetbe juttatták az emberiséget, hogy tanaik helyességét azok gyakorlati alkalmazásának tanulságai alapján is bíráló alá vehessük.

2. A kommunista termelési terv.

A rendszer fő célja, hogy az emberiség megromtoit: a magántőkét és a bérmunkát kiküszöbölje. Evégből a termelő eszközöket ki akarja venni az egyének kezéből és a termelőknek központosított munkatelepeken alakított szervezeteire akarja bízni. A termelés gyümölcseit a központba akarja gyűjteni és onnan szétosztani minden egyén szükséglete szerint, de semmit se az egyén szükségletén felül. A termelés irányítása a központból történik, amint Bucharin mondja: „felülről-lefelé“. A központi utasítások pontos végrehajtásának ellenőrzését a szakszervezetek végzik. A terv feleslegesnek tart minden kényszert: a munkás önként és tehetsége szerint fog a társadalom számára dolgozni, önként fogadja el a központi irányítást és a szakszervezet ellenőrzését, — önként fogja a termékeket a központba szállítani, önként fog megelégedni annyi részesedéssel, amennyi éppen a saját használatára szükséges. Csak működésbe kell hozni a kommunista termelést és az önmagától fog tovább működni. Az államhatalom egyszerűen feleslegessé válik. A termelés védelmére sem lesz szükség, mert országhatárok nem lesznek, a belső rendet pedig a munkások szervezetei fogják fenntartani. A társadalom egy nagy család lesz, amelyet *nem* bontanak meg egyes kis családok és nemzettek; nem lesz más, csak az egyén és a közösség, az egyén a közért dolgozik és a köz, mint szerető atya, gondoskodik az egyénről.

3. A kommunista forradalom.

A kommunizmus megvalósítása a marxisták szerint forradalom! útján, az osztályharc és zavarkeltés fegyvereivel történik.

Soha még fomadallmat olyan körültekintéssel, oly tervszerűen elő nem készítettek, mint a marxista forradalmat. Sőt ez az, első forradalom;, amelyet tudatosan: s tervszerűen „csináltak“. A régimódi forradalmaik úgy támadtak, hogy az anyagi termelés módjának változása, háború vagy túlnépese-
dés nagy tömegeket taszított nyomorba, vagy bizonytalanságba

és ta válságba jutott tömegek elkeseredése zavargásban, rombolásban tört utat. A rombolás cégeréül aztán a divatos költők és gondolkodók eszméit használták fel azok, akik a tömegben a legügyesebbéül tudtak forgolódni és szavalni. A történelem távlatában olyan csalóka képet nyerünk, mintha az eszmék indították volna rombolására a tömeget.

A marxista forradalom tervszerűségét nem úgy kell érteni, mintha az egész, alább vázolt akciónak minden szála ugyanegy kis csoport kezébe futott volna össze, sem pedig úgy, hogy mindenki, aki a mozgalomban aktív szerepet vitt, valóban tudott volna is a titkos központi tervekről. Pártok és emberek, amelyek esetleg heves harcokban is állottak egymással, tudatlanul is szolgálták ugyanazt a célt: a társadalmi békének és a termelés rendjének gyűlöletkeltés által való megzavarását. Sokaknak részben, tudatos, részben tudattalan tevékenységéből állapítható meg valamely társadalmi mozgalom történelmi tervszerűsége, így a marxista forradalomé is.

A marxista forradalomban a titkos szervezeteknek egész hálózata, a névtelenül dolgozó ügynököknek egész tömege, az irodalmi termékeknek egész áradata szolgálta azt a célt, hogy osztálygyűlöletet, osztályharcot szítson és zavart keltsen.

A munkaadó nem tudta mire vélni, hogy a munkás, aki előző napon még a legjobb barátja volt, miért változott másnapra megöelő ellenségévé; az apa nem tudta, hogy a fia miért hidegült el tőle; évszázadok óta békében élő nemzetiségek, felekezetek és foglalkozási körök névtelen uszításoknak engedve egymással hajba kaptak; — sztrájkokat rendelt a titkos vezetőség, mikor a gabona megérett és minden percben milliós értékeli pusztultak a szünetelés miatt; sztrájkokat rendelt és a katonát engedetlenségre hívta fel, mikor a nemzetek minden energiát igénylő erőmérkőzésben álltak egymással. Olykor nem is a béremelés, hanem a kárral arányban nem álló csekélységek, személyi kérdések voltak a sztrájkok színleges okai.

Hogy izgatása által a munkás és katona tűzhelyét a kíméletlen ellenség kénye-kedvének teszi ki, azzal keveset törődött a vezetőség.

A marxista ügynökök rávetették magukat minden jajra, minden a társadalomban felhangzó panaszra és kiélezve, elferdítve, százszorosán visszhangozták azokat. A társadalmat úgy mutatták be, mint hülye mágnások, dözsülő papok, nyegle zsentrik, szolgai álzsentrik, sikkasztó hivatalnokok, vérszopó karhatalmi közegek, részeg kisiparosok és állatias parasztok társadalmat, amelyben mindeniknek egyedüli feltett célja az, hogy a bérmunkást sanyargassa. És a társadalomban sokan akadtak olyanok, akik hittek a bujtogatóknak; aki hülye, nyegle, stb. volt, elhitte magáról, hogy ő egy osztályt képvisel, sok jóakarató jámbor önmagát vádolta, önmagát marcangolta, mert mások azt mondták róla, hogy ő egy osztályhoz tartozik;

a munkás elvesztette nyílt nézését, békés jókedvét és vérbenforgó szemmel nézte embertársait, mert köztük mindenütt kizsákmányolót sejtett.

A marxista ügynökök nem bocsátották meg a népeknek, hogy történeti múltukban voltak önzetlen férfiak, dicsőséges napok is. Azok alkalmasok lehettek volna arra, hogy a munkás figyelmét az egyetlen eszménytől eltérítsék. Sárba kellett azokat gyúrni! A történelem nagyjait megrágalmazták, a nemzeti dicsőséget kigúnyolták, nemzet, haza és hasonló szavakat csak idézőjel közt tűrtek, ezeréves szenvedéssel megszentelt jelvényeket kalóz jelvényeknek címeztek és elhitették, hogy az emberek az egész történelem folyamán csak vérré vágyva üldözték egymást. És sokan akadtak, akik utánuk mentek. Bár fáj nekik, letéptek magukról mindent, ami a múltra emlékeztetett; meggyalázták tegnap még dicsőített vezéreiket; sok jámbor író pellengére vonta apját, anyját, egész nemzetségét; és sok elhitte, hogy csak akkor ad hű képet a múltból, ha csak a piszkot, a szennyet túrja fel és csak a végletek harcát festi le.*

Az ügynökök készséggel szolgáltak minden irányzatot, amely alkalmas volt társadalmi ellentétek kiélezésére. Ad absurdum vinni a hazafiasságot és vallási hűséget és ezáltal más népek és más felekezetek gyűlöletét és ellenállását szítani, ez igen alkalmas bomlasztó eszköz volt. Túlzó sovíniszták, vagy felekezetieskedők voltak tehát, ha céljuk úgy kívánta.

A hazafiás és felekezeti ellentéteket természetesen nem a marxisták fedezték fel; ez ellentétek miatt már évezredek óta ellenségeskedtek egymással az emberek. De meg kell állapítani, hogy a marxisták ezeket az ellentéteket is a saját céljaikra használták fel, a társadalmi béke megbontása végett olyan ellentéteket is kiélezték, amelyek felől évszázadok óta békében éltek egymással az emberek; bírálat nélkül híresztelték, sőt tudatosan koholtak nem létező ellentéteket is és a kiéleztet. vagy koholt ellentétekről tett állításokat addig-addig ismételték a politikai szóáradatban, míg azok a köztudatba mentek át. Ilyenformán sikerült a hódítani vágyó sovíniszták és a zavart kereső marxisták szövetségének egyes népekkel elhitetni, hogy olyan más népek, amelyek az általuk lakott területeken a legsúlyosabb, a legtöbb energiát pusztító és legrosszabbul díjazott foglalkozási ágakban tömegesen dolgoztak és amelyeknek százezrei vándoroltak idegenbe a saját országukban fenyegető nyomor elől, hogy ily népeknek összesége elnyomó zsarnok.

*) Nem látták meg Zolával, hogy az emberek többsége — társadalmi különbség nélkül — jobbratörekvésben, munkalázban áldozza fel életének örömeinek legjavát. Nem látták meg Romain Rolanddal azt a sok-sok. egyéni értéket és érdemet, mely a politikai élet hazug zshivaja mögött csöndben, tartózkodóan, elszigetelten működik ugyan, de együttes hatásában mégis valódi alapja a társadalom előhaladásának.

A marxisták a politikai életben különféle mezbe bújva szították, az ellentéteket. Huszonnégyszáz óra alatt akár huszonnégyszáz is megváltoztatták taktikájukat (Lenin), ha céljuk úgy kívánta. Diktatúrát hoztak be, — ha lehetett. Demokraták voltak, ha a társadalmi erőviszonyok azt mutatták, hogy a hatalom elnyerése kilátástalan. De a demokráciáért csak azért küzdöttek, mert az alkalmat adott nekik a társadalom széttüzelésére, a parlamentbe és a kormányba csak azért igyekeztek belépni, hogy tüzelésre szánt javaslatokat tehessenek. Azt követelték, hogy a parlamentben és a kormányban helyet foglalhassanak, de mihelyt elnyerték a hatalmat, kizártak minden nem-marxistát. Mert az ügyebár beláthatta mindenki, hogy az ellenségnek alkotmányos jogokat adni nem lehet (Kun Béla 1919 június 13-iki beszéde). S ha levették uralmukat, akkor szerintük csak a taktika változott. Báránybőrbe bújva újra a demokrácia bajnokaivá lettek, jogokat követeltek, hogy folytathassák a széttüzelést, a vizsálykeltés munkáját. — És mindig akadtak jóhiszemű politikusok, akik segédkezett nyújtottak a marxisták rombolásához.

A marxista forradalom ilyen — részben tudatos, részben balektevékenységekből alakult. E „forradalmat“ hívei szociális mozgalomnak mondják és azt állítják róla, hogy a marxista termelési rendszer megvalósítása a célja. De bár forradalomnak nevezik is ezt a mozgalmat, ez is csak a régi értelemben vett forradalmak alkalmával tudott céljának megfelelő eredményeket elérni.

4. A hatalom megszorzása.

A különböző népek ellentétes feltörekvő energiái, — minthogy azokat nem fékezték eléggé sem a mérséklő társadalmi energiák, sem megítélő nemzetközi szervezet, sem a politikusok ügyessége, — a XX. század második tizedében összeütközésre, világháborúba vitték a népeket.

A világháborúban; voltak pillanatok, amelyekben az államférfiak kölcsönösen kiengesztelő békét köthettek volna. Olyankor t. i., amikor úgy látszott, hogy a szembenálló erők egyensúlyban vannak, a háborús szenvedések közös érzete képes lett volna a népekkel kölcsönösen megalkuvó békét elfogadtatni. A békekötés elhalasztása nem is annyira a felelős politikusok jóakarátán múlt, mint inkább az érintkezés nehézségein. Mire ugyanis a kormányok kicserélték közléseiket, akkorra a háború mérlege elmozdult, az előnybe jutott főként a győzelmi vágy, a gyengülő félnél pedig a vereség következményeitől való félelem hatalmasodott el és így elmúlt a béke lehetősége.

A háború folyamán a harc esélyei mind veszedelmesebbekké váltak, mert a szüntelen izgalmak folytán kimerültek a

népek idegei és a népek fogékonyak lettek úgy a mámorra, mint a pánikra. A háborús mérleg minden moccanását a tömeg hisztérikus megrándulása kísérte. A pillanatnyilag rosszabb helyzetbe jutó félnél a tömeg lelki összeomlásától lehetett tartani. A népek mind egyformán idegeslek voltak: a kormányférfiak idegein és ügyességén múlt a küzdelem kimenetele. Súlyos próbája volt ez a kormány férfi aknák. Megalkuvó békél csak a nép győzelmi vágyának ellenszegülő szilárd akarattal lehetett volna kötni, — a győzelmet pedig szörnyű emberáldozatok árán, a nép békevágyának elleniére kellett kierőszakolni. A“ vereséget azok az országok szenvedték, amelyekben nem volt kellő gátja a belpolitikai huzavonának, ahol nagyobb szabadsággal folyhatott a demoralizáló agitáció, ahol a tömeg idegessége és hisztérikus pihenni vágya a kormányra is átragadt. Ez íOrszágokban a kormány egy lett a néppel és a nép legyőzte önmagát. Ez országúik társadalma elhatározó katonai vereség nélkül, egyedül nyomasztó politikai hírek hatása alatt indult bomlásnak.

A kettős monarchia bomlása egyidőben indult meg a harctéren és a belföldön, a hadseregben és a politikai szervezetben. A bomladozó tömeg magatartása eleinte nem volt támadó; a többség célja az volt: hazamenni és pihenni. Az erősebb idegzetűek nagyrésze is csupa nagy és szép céllal hagyta el őrhelyét: megcsókolni a rég nem látott szeretteket, megvédeni a tűzhelyet, a fenyegetett haza védelmére kelni! Aránylag kisebb volt a száma azoknak, akik hidegvérrel számítottak a bomlás folytán elérhető egyéni előnyökre és akiknek érdekében állt előéletük nyomait elpusztítani. A bomlást felhasználva e most említett elemek rombolni kezdtek. Csatlakoztak hozzájuk azok is, akiknek hazatartásuk közben elfogyott a készletük és csak erőszak útján juthattak a szükséges élelemhez.

A rombolás nem talált komoly akadályra. A nélkülözők nem jutottak szépszerével élelemhez. A százezrével hazatartó fegyveres csoportokat maroknyi s ínséges anyagi helyzetük miatt békétlen belső karhatalmiak fogadták. A bolgár megadás után egy hónap telt el és kormányzati tettek helyett csak kísérletező politizálás folyt a kormányban és a hadvezetőségben egyaránt

A Vimeí megérezte, hogy államhatalmi korlát nem áll többé útjában és állami gondoskodástól hiába várja családja és hazája védelmét. Erre kitört a tömegből a hosszú háború embertelen szenvedései nyomán felgyült keserűség. A háború-unottság, a háborús nyereszkedők elleni elkeseredés, a jövő megélhetésért és a haza sorsáért való aggodalom, Magyarországon az államfővel való meghasonlás gondolata mind szították az izgalmat. Az elkeseredés a háborúban mesterségesen eldurvított embereket önkényes jóvátételre, rablásra, prédálásira in-

dította. A rombolók izgalma magával ragadta a békés indulatokkal hazatartók fáradt idegzetű tömegét is. Tűz futott az országon keresztül: megvolt a forradalom.

A forradalomhoz cégér kellett, mert a tömeg jelszavakat keres tetteihez. A forradalom cégéréül olyan jelszó kellett, amely az elkeseredés motívumait többé-kevésbé fedte.

Az elkeseredés összefoglaló végső oka a szünni nem akaró háború volt: a hábortalan állapotot hirdető pacifizmus tehát alkalmas jelszónak kínálkozott. A pacifizmus jelszava igen tág értelmezést engedett; lehetett alatta érteni nemzetközi békemozgalmat, belpolitikai békét, az agyonfegyelmzett tömegek szabad mozgását, minden politikai kívánság készséges kielégítését, sőt a gaztetekre való szemhunyaszt is. Nincs hát mit csodálkozni azon, hogy ez a jelszó széles körben tetszésre talált s hogy a háború-unott nép többsége sürgette és elfogadta azok vezérletét, akik e jelszónak voltak bajnokai.

A pacifizmus lett a forradalom első jelszava. De csakhamar beigazolódott, hogy a jelszó csak szép szó, mely úgy ér valamit, ha szabatosan és őszintén megjelölik, hogy mit takar, ha a szó valódi értelme az anyagi fejlődés irányának megfelelő és ha a szó-t valódi értelmének megfelelő tettek is követik, máskülönben a jelszó csak paripa, amelyen törtető emberek előrejutnak, de mely az anarkiába jutott termelők tömegén végiggázol anélkül, hogy az anarkiából kivezetne. Ami közelebbről a pacifizmust illeti, ennek értelmében csak 'úgy lehetne társadalmi rendet teremteni, ha az inaktivitás általános lenne. Azonban a társadalomban mindig akad egy, habár a kisebbséget képviselő aktív csoport, mely könnyű szerrel félretolja a pacifista rendet és a saját célja alá rendeli az inaktív többséget. Az inaktív tömeg ugyanis még saját békéje érdekében sem képes tettekre. Ilyenformán tiszta pacifista rend lehetetlen.

A magyarországi pacifizmus sorsa, meg volt pecsételve születésétől kezdve. Jelszava alatt ellentétes célú aktív csoportok egyesültek, hogy az egyesülés révén hatalomra jutva, tovább küzdjenek saját külön céljaikért. A jelszó csak arra szolgált, hogy a társadalmi rend addigi fenntartóit megbénítsa és szabad folyást biztosítson az aktív csoportok működésének. A pacifizmus egy nagy kalap volt, amellyel befedték az anarkiát.

Az anarkiából csak egységes célú forradalmi hevületű, tette kész csoport vezethet ki! Ilyen csoport több volt Magyarországon: egy hazafias, egy felekezeties és egy marxista csoport. Ezek a csoportok versengtek a főhatalom megszerzéséért és a saját céljaiknak megfelelő társadalmi rend megteremtéséért.

A hatalom megszerzéséhez a kapitalista államban az eszmén, a lelkesedésen és a tettekészségen kívül pénz is szük-

séges. A tőkének, az üzleti számításnak kellett döntenie afellett, hogy melyik harcos csoportot juttassa győzelemre,

A tőkés mind a három forradalmi irányzatnak juttatott támogatást, de legnagyobbat mégis a marxista irányznak. Magyarországon politikai propagandára sohasem került még annyi pénz forgalomba, mint a forradalom után marxista célra. A marxisták kezén feltűnt sok pénz eredete nem magyarázható meg egyedül sem a kül- és belföldi propaganda tőkék felhasználásával, sem a zsarolt vagy rablott kincsek forgalomba; hozásaival, sem pedig aiz állami pénzek ügyes irányításával. A belföldi pénztőke önkéntes kedvezése nélkül nem tolóthatott volna el annyira a vagyoni egyensúly a marxisták javára.

A tőke szerepére vonatkozólag most tett állításokat nem támogathatjuk közvetlen bizonyítékokkal, mert nincs módunkban a tőkés titkos számadásaiba betekinteni. Azonban közvetett bizonyítékok alapján felismerhető a szövetség a pénztőke és a marxisták közt. Ilyen bizonyítékok a következők:

A marxista mozgalomban sokan vállaltak szerepet azok közül, akik a háború alatt könnyű nyereséget szereztek. Csaknem minden üzemek és lánckereskedőnek volt legalább egy rokona, aki tajtékzó szájjal vetette magát a tőkeellenes harcba. A marxisták azzal izgatták harcra a proletárokat; (akiknek pödíg állítólag semmi veszteni valójuk sem volt), hogy vérük hullása árán is meg kell tagadni a hadisarc fizetését. A diktatúra alatt a közép- és nagyüzemtulajdonosokat egy napról a másikkra vagyontalanokká nyilvánították, ezzel szemben a pénztőke elkobzását elhalasztották és a pénztőkéseknek munkátlanul is megélhetést nyújtó havi tőkerészletek felvételét biztosították. Nincstelen szakmunkásokat kiűzték állásukból, de a tőkekamatjövedelmükben megrövidített tőkés részére sohasem hallott szükségtelen és fényesen javadalmazott új állásokat találtak ki. Kis- és nagytermelőket hosszú fogságra vettek, kínoztak, kivégeztek, — míg pénztőkésnek a legritkább esetben görbült a hajszála.

Ilyen és hasonló tényekből lehet következtetni* hogy a tőke (társadalmi vagyoni feltörekvés) újkori képviselője, a finánc, illetve spekulációs tőke a harcban álló csoportok közül elsősorban a marxistákat támogatta, tehát azokat, akik éppen a tőke kiirtását tűzték ki célul.

Vájjon mi indíthatta a tőkét erre a politikára? Mi indíthatta a szívüket zsebükben hordó üzéreket arra, hogy a marxizmus támogatását jó üzletnek tartsák?

Úgy hisszük, hamis nyomon járnak azok, akik az okot egy faj viláгурalmi törekvésében látják. Lehet, hogy valtak álmodozók, akikben keltek ilyen viláгурalmi vágyak, de ezek a vágyak csak keveseket indítottak cselekvésre.

A tőke politikájának okai sokkal közelebb feküdtek, kézfoghatóbbak voltak.

Egy okot már említettünk: a tőke minden eszközt mozgósított, hogy a hadi-sarc által való megcsapolást elkerülje, a marxisták t. i. a kárpótlás nélküli béke hívei voltak, és ebben tehát méltók a támogatásra.

A tőke támogatásának másik oka az volt, hogy a régi államhatalmi szervezet komoly ellenállás nélkül megadta magát az anarkianak s nem volt ereje arra, hogy a tőke biztosítékaul szolgáló javaikat megvédje. Ezzel szemben a marxisták erős és tetírekész szervezettel bírtak: a tőke úgy számított, hogy ez a szervezet meg fogja javait védeni.

Az a megfontolás is a marxismus felé terelte a löké támogatását, hogy a káoszból kihangzó másik két jelszó még a marxizmusnál is veszedelmesebbnek látszott a pénztőke képviselői előtt. A győztes külföld türelmetlen sovinizmusával szembe sovinizmust állítani, egyértelmű lett volna egy kockázatos háború kezdésével — a felekezeti jelszó viszont egyenesen a pénztőke főképviseelőinek személye ellen irányult.

A tőkéseket talán az a megfontolás is bátorította a marxizmus támogatására, hogy Marx, a vagyonos ügyvéd-újságíró fia és Engels, a gazdag gyáros, már anyagi determináltságuk következtében sem alkothattak olyan tervet, mely a magántőke elvesztésére alkalmas lehetne.

A pénztőke spekulációja mindenesetre kockázatos volt, de minden eshetőséggel számolt. Vagy kudarcot vall a marxizmus és akkor megmarad a tőke régi alakjában, vagy pedig győz és akkor elmarad a hadisarc s a tőke, mint a hatalom járuléka csorbítatlanul tovább virágzik.

A marxisták nem örvendhettek zavartalanul a tőke támogatásának. A nemzet tettekre kész tagjainak többsége ugyanis inkább mutatott hajlandóságot a hősi, védelemre, mint a polgárháborúra.

A hazafias irányzat itt is, ott is szilárd tömörüléseket eredményezett, s ezek épp úgy kivezethettek volna az anarkiából, mint a marxista tömörülések. A tisztán eszmei mérkőzésben a marxizmus szemmelláthatólag vereséget szenvedett volna a hazafias eszmétől.

A forradalmi hevületen, a pénzen és az eszmén kívül még más is kellett tehát a hatalom megszerzéséhez: erélyes taktika. Ezen a téren egyetlen irányzat sem versenyezhetett a marxistákkal. Marx ugyanis minden létezőnek: a termelési rendnek úgy, mint az államhatalomnak szétrombolására, összezúzására, megsemmisítésére adott utasítást. A marxisták csupán mesterük szavát követték, műkor az évtizedes tervszerű bomlasztás után most már a nyílt rombolás terére lép-

tek. Csupán elvüket szolgálták akkor is, mikor a romboláshoz azokat használták fel, akik arra legalkalmasabbak voltak: a notórius gyilkosokat, betörőket, a nagyvárosi szélhámosokat és a leggarázdább falurosszákat. Ezekből alakították a legtevékenyebb agitátor-csapatokat, és a legvérengzőbb, legelszántabb terrorcsapatokat. Ezekkel szervezték meg és végéig ezekkel tartották fenn uralmukat.

Szívesen elhisszük, hogy az eszme harcosainak ez az eszköz nem volt kívánatos, s hogy egyesek közülük sürgették ez eszköz mellőzését. De taktikájuk végrehajtására más eszköz nem állt rendelkezésre, a hatalmat csak ezzel szerezhették meg. Későbbben is, mielőtt a terrorcsapatok működését mérsékelni kezdték, a tisztességes elemekből álló csapatok azonnal ellenük fordultak.

A marxisták két fronton harcoltak: egyrészt az államhatalom szerveit, a hadsereget és a hivatalnoki kart igyekeztek szétzülleszteni, másrészt a termelést nyugtalanították és fojtogatták.

Első dolguk volt a harctérről zárt alakulatokban, teljes felszereléssel, hazatérő csapatok legénységét a tisztek ellen; uszítani, ami a különféle rágalomok és általánosítások» valamint a terrorcsapatok erőszakos közbelépése révén részben sikerült is; a megmaradt és újonnan képződött alakulatokba bomlasztóul vetették be a katonatanácsok eszméjét; a katonatanácsok által ügyes és erélyes taktikával a saját embereiket választatták meg, ezek aztán titkos utasítások szerint végezték a fegyelmetlenítés, a bomlasztás munkáját.

A hivatalnoki kar nem okozott nagy fejtörést, mert ellentétben Oroszországgal és Németországgal, nálunk a hivatalnoki kar nem politizált; még a nagy bérkövetelésekre való uszítás sem zökkentette ki azt békés fegyelmezettségéből, szokásához képest most is inkább kért, mint követelt. A marxisták nyugodtan lehettek, a hivatalnoki kar, ha jóbarát nem volt, de ellenség sem volt.

A termelés nyugtalanítása részben titokban sugallt egyéni akciók, részben nyílt politikai cselekedetek által történt.

Óriása fizetésű, automobilon száguldozó, pazarul költekező és vesztegető ügynökök jártak üzemről-üzemre, faluról-falura és túlzott bérkövetelésre, munkabeszüntetésre, sőt egyenesen rablásra és testi erőszakra izgattak.

A kormányban báránybőrben ülő marxisták hivatalosan megbotránkoztak az egyéni akciókon és ahol a felizgatott tömeg rombolása már igen elfajult, oda küldtek is néha hatalmi kirendeltséget, de titokban megrovást kapott a kar-

hatalom vezetője, ha közbelépésével csakugyan megszüntette a zavart.

Az üzemek bomlasztására munkástanácsok szolgáltak, amelyek a tiszta marxistákból alakított megyei, illetve központi tanácsoktól kapták az utasítást. Ezek a szervezetek akkora összegben szabták meg a munkabéreket, hogy azok az üzem nyers jövedelmének másfélszeresét, kétszeresét tették volna. Amellett megbízottaik által fegyelmetlenségre, munkátlanságra izgattak a munkásokat.

A kormányban levő marxisták ügyesen váltakozó hangú nyilatkozatok által majd reményt, majd kétséget támasztottak az üzemtulajdonosokban. A fojtogatási programnak megfelelően e nyilatkozatok mind. szélsőségesebb intézkedéseket helyeztek kilátásba. Az üzemtulajdonosoknak mindinkább tisztába kellett jönni azzal, hogy nemcsak abból nem fognak részesülni, amit éppen termelnek, hanem vagyonuk nagy részét, vagy egészét is el fogják veszíteni.

Csoda-e, ha ilyen körülmények közt az elrablott ökrök híján nem lehetett szántani, ha az elrekvírált gabonát nem lehetett elvetni, ha nem volt munkáskéz, mely az őszi termést betakarította volna, ha az iparüzemek a munkások szándékos tétlensége miatt a meglevő csekély nyersanyagkészletet sem tudták feldolgozni, ha az üzemtulajdonosok az üzemfelfszere-
lést is elkótyavetyélték, vagyonukból mentették, amit lehetett és személybiztonságuk érdekében üzemüket is elhagyták. A termelés ugyan a csőd szélére jutott, de az elv, a Rmbolási Program diadalmaskodott

A koalíciós kormány programjából jóformán csak a földbirtokreform nyert szövegezést. Jóllehet a kormány nem-marxista tagjai előtt mind világosabbá válhatott, hogy a marxisták úgy ülnek velük szemben, mint ellenségek, akiknek minden szava, minden javaslata csak a meglevő rend szétzüllesztésére van szánva, nem lepődtek meg azon, hogy a marxisták oly könnyen elfogadták a birtokreform-javaslatot. Pedig azért fogadták el, mert látták, hogy ez a törvény az egyenlőtlen elbánásnak, a helyi önkényeskedésnek oly széles kapuit tárja fel, amelyeken la karhatalommal szándékosan nem fékezett tömegszenvedély teljes szabadsággal betörhet.

De a marxisták nem várhatták meg, míg a forradalmi féktelenség ezúton új lángra lobban. A parlamenti választás napja már nem volt tovább tolható, pedig értesüléseik szerint a választás minden terror ellenére is csak csúfos vereségükkel végződhetett volna. A marxistákat más körülmény is tette sarkalta. A fővárosból gondosain eltávolított néphadsereg — az egyoldalú pacifizmusból alaposan kiábrándult közvélemény viharos sürgetése mellett az ántánt oltalma alatt végleges jelleggel hódító külföldi haderők feltartóztatására készült. A kormány saját vesz-e nélkül nem adhatott ki paran-

csőt újabb magyar területeknek védekezés nélküli kiürítésére. Az antant 1919. március 20-án átadott jegyzékével szemben nem lehetett égy magyar kormánynak sem más válasza, mini¹ a csapatoknak védekezésre való felhívása. Előrelátható volt már most, hogy nemzeti védelmi harc esetén a nemzeti eszme diadala elsepri a marxista propaganda minden gyümölcsét. Ilyen körülmények közt határozták el a marxisták, hogy az elkerülhetetlen harcnak jelszót diktálnak. A fővárosban ügyes taktikával hatalmukba kerített háborús gépfelszerelés segítségével kierőszakollak az úgynevezett proletárdiktatúrát. Fővárosi győzelmük kezükbe juttatta az egész ország sorsát; Magyarország annyira centralizálva volt, hogy akárcsak az 1918. októberi forradalom alkalmával, úgy a diktatúra bevezetése idején sem volt képes a vidék semmi külön akcióra. Ország és hadsereg meggörnyedt, mint a kos, akinek fejét levágták.

A hatalom birtokában hozzá foghattak a marxisták a sokáig mesterségesen éltetett anarkia megszüntetéséhez és saját rendjük megteremtéséhez. A kommunizmus lett a forradalom második jelszava

5. A kommunista termelési elvek alkalmazása.

A proletárdiktatúra idején Magyarországon olyanok voltak a viszonyok, hogy a diktatúra kezelői nemcsak a legtisztább marxizmust, hanem akár Plató, vagy Fourier álmát is megvalósíthatták volna.'

A rideg érzéketlenség, a megérteni nem akarás, a mohó prédavágy, amelyeket a nemzet a külföld részéről tápasztalt, teljesen kiszolgáltatták a lakosságot a tétlen kétségbeesésnek; akinek vagyona volt, az az antant magatartásából és a belső politika 5 hónapos tapasztalataiból könnyen azt hihette, hogy mindenképpen tönkre kell jutnia, akinek nem volt vagyona, az könnyen elhitte Marxnak, hogy nincs mit vesztenie. A marxisták hatalomra jutva, a hazafias gondolkozásúaknak is nyújtottak vigasztalást: most már ők is egyesíteni akarták az országnak a természet és ezer év történelme által összefűzött területeit; ellenforradalom csak segítette volna a hódítani vágyó ellenségek előhaladását, ezt pedig senki sem kívánhatta; a hadsereg gépfelszerelése (páncélvonatok, autók, ágyúk, gépfegyverek és fegyverraktárak) a marxisták legelszántabb közegeinek kezében volt, — e gép felszerelés ellen, a fegyvertelenül, vagy csak, kézi fegyverrel támadók tehetetlenek voltak. Különböző határozatlan, vagy homályos értelmű kifejezésekkel (mint burzsoá, ellenforradalmár, osztály, kizsákmányolás stb.) könnyen lehetett uszítani a tanulatlan tömeget; besúgók és kémek óriási szervezete leste az egyének minden mozdulatát, pusztá ellenforradalmi gyanú alapján

eljárás nélkül sok ember szenvedett bántalmazást, sőt kinhálalt is. Az üzemi munkások elvhűsége felett éheztetéssel és bevonultatással, a bevonultaké felett kézigránáttal örködtek a kémek. A blokád nagy mértékben nehezítette az elégedetlenek kivándorlását. A lakosságnak nem volt más választása, vagy oktanulni elpusztulni, vagy hallgatni és alkalmazkodni.

Ilyen körülmények között, a marxizmust a legtisztább formájában is meg lehetett volna valósítani. Legjobb alkalom lett volna megmutatni a kommunista termelés fölényét a kapitalista termelés felett. S hogy a diktátorok mégis a kisiparosoknak és hosszas tanakodás után, a kisgazdáknak is „türelmi időt“ engedtek, az annak tulajdoníthatott, hogy tartottak tőle, hogy a földművesek teljes vagyonek Kobzása esetén sztrájkba lépnek s az ország élemezése hamarosan csődöt mond. Nem nélkülözheték e foglalkozási kategóriáknak; (amelyek családtagokkal és érdektársakkal együtt a lakosság 40 %-át képviselték) erkölcsi támogatását. Úgy számítottak, hogy e kategóriákat rövid idő alatt úgyis tönkre tehetik. Ahhoz a taktikához folyamodtak tehát, hogy szemtől-szembe biztosították a kisvagyonúakat vagyonuk épségben tartásáról, de ugyanakkor az eszme harcosai és a külföld részére hivatalos nyilatkozatokat tettek közre, amelyekben az engedmény ideiglenes voltát domborították ki és meg is jelölték az eszközöket, amelyekkel a kisembereket tönkre fogják tenni: a nyersanyagok, iparcikkek és munkaeszközök megtagadásával, horribilis munkabérek megszabásával, a szükségleten felüli termékek elrekvirálásával, az örökösödés eltörlésével és nagy adókkal.

Nemcsak az iparosnak, hanem a marxisták által butának tartott parasztnak is volt annyi esze, hogy nemcsak a rendeletek szövegét, hanem a hozzájuk fűzött hiteles magyarázatokat is elolvasták. Ilyenformán minden biztatás ellenére is elkeseredett ellenségeivé lettek a diktatúrának.

A kisgazda nem ijedt meg a kilátásba helyezett tönkretételi eszközöktől. Ha ő maga is végzett bérmunkát, a magas munkabérek az ő javára is estek, ha pedig bérmunkásra szorult; nem pénzbérré, hanem terménybérré szegődött munkásokat. Ha a munkás nagy terményrészt követelt, a gazda mégsem károsodott, mert megfelelően emelte a termények árát. Ha a hatóság rekvirált nála, a termelést a saját szükségletének mértékéig csökkentette; ha a hatóság megtagadott tőle valamely árucikket, ő a malacokkal étette fel a piacra szánt élelmiszert. Ha a hatóság megszabta a termények árát, ő a terményt elrejtette és csak cserébe adta el. Minthogy a kisgazdák (100 holdon alul) kezében, volt az ország intenzíven művelt területének 67 %-a (Varga Jenő: Földosztás és földreform 26. 1.) és ezzel az ország élemezésének a kulcsa, a kormány és köztük támadt huza-vona egymagában is képes lett volna az országot csődbe juttatni. Az örökösödés eltörlésével és

az adókkal jónak látta a kormány várni — a következő proletárdiktatúráig. Ilyen természetű intézkedések hatását tehát neon volt alkalmunk megfigyelni. Nem valószínű azonban, hogy azok a kisgazdáit ellenségből jóbaráttá változtathatták volna.

A nagy- és középbirtokok a már tárgyalt bomlasztó periódus után — amelyben felszerelésük jelentékeny részét már elvesztették — térítés nélkül koboztattak el a volt tulajdonosoktól. Az elkobzás idejében a diktatúrának minden egyes közege úgy bánt ezekkel a birtokokkal, mint valóságos „mindenki tulajdonával.“ A különböző munkástanácsok óriási fizetéseket állapítottak meg saját tagjaiknak s a fizetéseket az elkobzott birtok tulajdonosának számlaköveteléséből utaltatták ki; ha nem volt pénzbetétje a volt tulajdonosnak, elhajtatták a birtokról néhány ökröt, vagy lovat és azok árából elégitették ki magukat. A folyton váltakozó politikai megbízottak és a megszálló vörös katonaság annyi értéket szállítottak el a birtokokról, amennyit jónak láttak. Ezek nem voltak ugyan programszerű és általános jelenségek és a kormány által utólag visszaéléseknek bélyegezték, mindamelllett a diktatúra egész ideje alatt sűrűn előfordultak.

A nagy és középbirtokok felett a legtöbb helyen a gazdasági cselédek éber szeme őrködött. E cselédek bére — 30 hold szántóföldre egy bérest és 50 hold legelőre egy pásztort számítva — a birtok nyers jövedelmének felét meghaladta, (jóllehet a cselédbér az összes szükséges munkák bérének csak mintegy harmadát teszi. A részükre egyéb munkabéren felül megszabott vetem ényf öld (2 és fél hold) művelése és állatjaik (1 borjastehén, 2 fiaskoca, 2 hízósertés) gondozása idejüknek igen nagy részét lefoglalta. Ennek ellenére nem lehet mondani, hogy a birtok többi részének művelését elhanyagolták volna. Ez részben annak tulajdonítható, hogy a legtöbb helyen még a volt tulajdonos vagy gazdatiszt maradt az üzem vezetője és ennek szavát megfogadták, részben pedig annak, hogy sarkalta őket a kormánya ígéret, hogy a birtok tiszta jövedelméből részesülni fognak. Két ember helyett dolgoztak, csakhogy az idegen bémunkást kizárják a haszonrészesedségből. Rosszabb volt a helyzet olyan helyen, ahol nem a volt tulajdonos maradt az üzemvezető, hanem a központból küldtek egyet. Az ilyen jött-ment szavát csak ritka esetben fogadták meg és a munkában, illetve a termelésben anarkia támadt; ha pedig mégis megszerették és megbecsülték néhol az ilyen kiküldöttet, az hamar ellenforradalmáirság gyanújába esett és máshova helyeztetett.

A gazdasági cselédek nem örülhettek zavartalanul újonnan szerzett monopóliumuknak. Bérük abban az időben lett megszabva, amikor még magántulajdonban volt a birtok és a tulajdonosnak magas béreik által való tönkretétele

volt a cél. Mióta a birtok szocializálva lett és az üzemvezető is magas összegben meghatározott bért kapott, azóta nyilvánvalóvá lett, hogy az üzem veszteséggel termel, hogy tiszta jövedelem és így haszonrészesedés sem várható; nyilvánvalóvá lett, hogy az üzem fentartása érdekében vagy le kell szállítani a munkabérek, vagy — ami azzal egyre megy — emelni a terményárakat, a munkabérek emelése nélkül. Gondot okozott az is, hogy az állami, a különböző munkástanácsok és katonai közegek folyton újabb-újabb igénylésekkel álltak elő; az igényelt felszerelést, illetve terményeket forgalmi áron alul fizették, s hogy a legszükségesebb felszerelés és tenyészállomány kíméletlen rekvirálása folytán az üzemet külterjesebbé kellett tenni; ennek következtében pedig az üzem jövedelmezőségének csökkenése előrelátható volt. Végre nemcsak gondot, de elkeseredést váltott ki a cselédekben az a kormányintézkedés, hogy a részükre bérként megállapított gabonamennyiségből csak a fejadagot kaphatták természetben. A mezőgazdasági cselédeknek mindenkor az volt a főgyönyörűségük és abból volt szép jövedelmük, hogy saját szükségletüket meghaladó mennyiségű gabona tulajdonosainak mondhatták magukat és hogy ezzel tetszésszerinti üzleteket és csereberét folytathattak. Most ettől el kellett volna esniök. Annál nagyobb volt a kiábrándulásuk, mert a részükre „megszabott gabonát az általános árviszonyokhoz képest nevetséges alacsony áron akarta a kormány tőlük beváltani, holott pénzért nem tudtak volna sem élelmet, sem' iparcikkeket kapni. Ezért sok helyen júliusban nem is vették fel a cselédek a bérüket és azt tervezték, hogy a cséplés alkalmával önkényes tettekkel fogják a részükre megállapított gabonamennyiséget megszerezni. A cselédek is szembekerültek tehát a kormánnyal. A kormány nem értette vagy nem akarta megérteni a cselédek elkeseredésének okát; legkönnyebb volt az üzemvezetőkre ráfogni, hogy ők bujtogatnak ellenforradalomra. Ezen utóbbi gyanútól indítatva elhatározott szándéka volt a kormánynak, hogy a gazdasági év végén az összes régi üzemvezetőket elmozdítja az általuk vezetett üzemekből. Hogy ezáltal a termelés újabb zökkenőbe jut, azzal nem törődött; az volt a fő, hogy a termelők alól ki legyen vonva az őket erősítő honi talaj, hogy ne legyen senki erős, csak a „köz“.

A földművelő bérmunkások részére ugyancsak óriása pénz-béreket állapított meg a kormány azért, hogy a gazdákat *ezzel* is tönkretegyje. A gazdák erre, nehogy a munkabérek az üzem jövedelmét fölemésszék, bérmunkást csak a legritkább esetben alkalmaztak és ha ez elkerülhetetlen volt, terményrészre, szakmányba szegődtettek munkásokat. A munkaerővel való takarékoskodás folytán az üzemek külterjesebbé a terményhozam kisebbé vált. A birtokok szocializálása után az állandó üzemi munkások (s vezető és a cselédek) ugyanazt a

magatartást tanúsították az idegen munkásokkal szemben, mint a gazdák, inkább többet dolgoztak, csak hogy kizárják az üzemből az idegen munkásokat. A bérmunkások kizárása normális körülmények között a munkások nyomorát s esetleg a kivándorlását vonta volna maga után. Az abnormális magasságban megszabott bérek azonban lehetővé tették a munkásoknak, hogy a hét 2—3 napján megkeressenek maguknak annyit, amennyi szükségleteikre elégséges volt, illetve amennyi a szűkös árúpiacon csere útján értékesíthető volt. Ha ennél többet dolgoztak, akkor keresetük már tőkefelhalmozásra engedett módot. Felhalmozódó tőkájukat azok a munkások, akiknek volt valamelyes kis földjük, kertjük (törpebirtokosok) ezekbe fektették be s ezek művelését oly intenzívvé tették, hogy munkaerejüket ott még hasznosabban használhatták fel, mint idegen földön végzett bérmunkában; azok a földműves munkások ellenben, akiknek semmi saját földjük nem vllt, a ládafiába vagy a bankba gyűjtötték tőkájukat és zúgolódtak a rendszer ellen, amely olyan tőkét ad nekik, amellyel semmit sem tudnak kezdeni. Tőkájukat elsősorban saját-föld szerzésére szerették volna felhasználni, ebben azonban megakadályozta őket a kormány politikája, mely a birtokokat örökre lekötötte.

A földműves napszámosok sorsában is kikerülhetetlennek látszott a változás: a szocializált birtokok fizetéseképtelenségének megszüntetése végett előbb-utóbb le kellett volna szállítani a bérüket, vagy a terményárakat emelni a bérek emelése nélkül. Pedig a földtelen bérmunkások már úgyis igen el voltak keseredve azért, hogy a folytonos rekvirálások és a termelés általános pangása miatt élelmet csak nehezen szerezhettek, csere cikkük pedig nem, volt, amelyért iparcikket kaphattak volna. Amellett a bérmunkásokat is kihozta a ssodrából a kormánynak minden eddigi szokással ellenkező intézkedése, hogy ők az aratási és cséplési munkálatokért nem részesülhetnek fejadagukon felül terményrészben. Emiatt aratáskor sok helyütt sztrájk tört ki és csak terrorcsapatok vérengzése árán volt az aratás folytatható; legerősebb eszközeiket a munkások a cséplés idejére tartogatták, amikor a földműveskérdésben egy általános, véres és pusztító erőmérkőzés elkerülhetetlennek látszott.

Az ipari termelés az erőszakos központosítás, illetőleg nagy üzem szerűvé változtatás jegyében folyt.

Természetes folyamatról szó sem lehetett, mert hiszen a nagy árúhiány és a magas árak mellett még a legkevésbé rentábilis iparüzem is (kellő üzemkorlátozás mellett) jövedemező lett volna. Ennek ellenére a 20-nál több munkást foglalkoztató üzemeket térítés nélkül kisajátították s a kisebbeket az összes

üzemi munkások élénk tiltakozása ellenére nagyobb üzemekbe olvasztottak be.

A húsznál kevesebb munkást alkalmazó üzemeket a forgótőke lefoglalása és szűkös adagolása, a munkások bérének aránytalanul magas összegben való megállapítása, szükségtelen munkások alkalmazására való kényszerítés és a feldolgozandó anyagok megvonása által igyekeztek tönkretenni. A legtöbb kisiparnak előreláthatólag, rövid idő alatt tönkre is kellett volna mennie.

Olyan iparágak ellenben, amelyekben a felek maguk szolgáltatják a feldolgozandó anyagot (munkaiparok), tönkretételnek bizonyultak.

A társadalom némely kisiparágak tönkretételének csak úgy vehette volna hasznát, ha a nagyipar nemcsak pótolta, hanem fokozta volna is azok termelését. Ez sem következett be.

A gyáripár nem is pótolhatja azt, ami ezideig lakásunk, ruházatunk díszeit, gyönyörködésünk tárgyait szolgáltatta: a műipart. Ezt a marxizmus nem is akarja pótolni, hanem „fényűzés“ jelszóval agitál ellene. Nem veszi tekintetbe, hogy a műipar az, amelyben az anyag a legnagyobb értékűvé változtatható át, amelyben a munkaerő a leggazdaságosabban, használható fel. Nem veszi figyelembe, hogy a műipar emelt bizonyos vidékeket (Hollandia,, Olasz-, Francia-, Németország egyes vidékeit stb.) az eddig elérhető legnagyobb virágzásra, legnagyobb vagyonosodási és kultúrfokra.

Még a tömegcikkek gyártásában is kudarcot vallott a kommunista termelés. Az átmeneti programm értelmében akkordbérek helyett órabéreket fizettek, ami azt jelenti, hogy akár sokat, akár keveset dolgozott a munkás, a bére egyenlő volt. Ez a rendszer a renyhék Eldorádója s a szorgalmasok elkedvetlenítője volt. A szorgalmasok elkedvetlenedése annál érthetőbb volt, mert a renyhék voltak a legszájasabbak, a diktátuma első hívei s ezért ezeket tette meg az új rendszer felügyelőknek, kémeknek. Minden munkás figyelte a másikat és világért sem dolgozott volna annál többet. Ez a rendszer nem a munka átlagosítása, hanem a leglustább munkás teljesítményének általánosítása felé vitt.

Az eredmény az volt, hogy a munkabérek 2—3-szoros emelése dacára a munkateljesítmény 2—3-szorosával csökkent s minél nagyobb volt valamely munkakategóriában a béremelkedés, annál kisebb volt teljesítménye. E körülményeket Hevesi Gyula és Varga Jenő népbiztosok nyilvánosan beismerték.

A magas munkabérek ési a kis teljesítmény a gyárüzemeket fizetéseképtelenségbe juttatták; nemhogy azokból az államnak közcélokra haszna lett volna, hanem az állaimnak kellett azokat segíyezni, a gyárak még a rendelkezésre álló nyers-

anyagot sem voltak képesek feldolgozni s nem termeltek annyi iparcikket sem, amennyi ellenében a munkásoknak; elegendő élelmiszert lehetett volna szerezni. Ennek következtében éhséglázadások törtek ki a gyárakban s a kommunista diktatúra megérte azt a szégyent, hogy a gyári munkásokat statáriummal s vérengzések segítségével kellett fegyelmeztetni.

Rövid néhány hónap alatt rá kellett térni a visszavonulás útjára. A népbiztosok tanácsára és a szakszervezeti vezetőség pressziója következtében néhány nagy üzem visszatért a darabbér- és jutalékrendszerre, amely a marxisták elmélete szerint a tőkés kizsákmányoló eszköze ugyan, de amelyet most, mint a leghelyesebbet üdvözöltek.

Az üzemek fizetésektelenségének helyreállítása érdekében elkerülhetetlen lett volna a munkabérek csökkentése, vagy az összes árúcikkek árának emelése a bérek érintetlenül hagyása mellett. A diktatúra összeomlása megkímélte a kommunista kormányt ez intézkedésektől és azok következményeitől.

A szocializált iparüzemeknél is meg volt figyelhető az a jelenség, amelyről a szocializált földbirtoknál már szóltunk, hogy t. i. mindinkább „családi“ üzemekké váltak, azaz a foglalkoztatott munkások az üzem rentábilissá tételére törekedvén, a maguk sorából is kitessékelték mindenkit, akit csak lehetett, új munkást pedig egyáltalában nem vettek fel. Ilyenformán ezek az üzemek a szerencsés „már bentlevők“ monopóliumává készültek válni, a kimaradtakból pedig ugyanolyan tartaléksereg gyűlt, mint a kapitalista termelésben.

A tartaléksereg elhelyezése végett sok teljesen felesleges állást és hivatalt állítottak fel. A tartalék egy részét pedig a diktatúra rendszere által szükségessé vált hadsereg és kém-sereg nyelte el.

6. A kapitalista kommunizmus.

A kommunista program a magánosok közt minden árúcserét, minden árúközvetítést és lehetőleg minden csereeszközt, pénzhasználatot ki akar zárni. A termékeiket a társadalom gyűjti össze és osztja szét az egyesek közt azok szükségletének mértéke szerint.

E program megvalósítása végett szocializálta a diktatúra kormánya a nagyobb üzemeket s ugyanezért foglalta le a kereskedelmi üzletek és árúraktáraik készleteit is. Ilyen formán a szétosztásra váró termékek és az új termékek előállításának igen fontos eszközei is a „társadalom“ közvetlen rendelkezése alá jutottak. A termékek összegyűjtéséhez és szétosztásához készen talált gyűjtő- és elosztóintézmények

(központok, szövetkezetek), amellet fős számú kereskedelmi képzettségű hivatalnok állottak rendelkezésre.

Ennek következtében azt lehetett volna várni; ihyog a termékek csakhamar rendszeresen, igazságosan és a pénzforgalom nagymértékű csökkentése mellett fognak szétosztatni.

Ehelyett bankjegyek, illetve papírpénz fullasztó áradata lepte el az országot; a magánosok árucseréje soha nem tapasztalt mértéket öltött és városi úgy, mint falusi szükséglet látott bizonyos cikkékben.

Mik volt ennek az okai? Miért volt az áruelosztás még a háborúsnál is sokkal rosszabb?

A népbiztosok azt mondták: ez az árúhiány s a blokádkövetkezménye.

Ezzel szemben megállapítható, hogy a diktatúrát olyan területen hozták be, amely mindenkor élelmiszerkivívó terület volna, amely a nemzetközi áruforgalomban is csak úgy tudott árút szerezni, ha élelmiszert adott érte; megállapítható, hogy ipari nyersanyag és kész iparcikk is volt annyi, amennyi helyes beosztás mellett a lakosság rendes szükségletére — nem négy hónapra, de sokkal tovább is elég lett volna; hiszen több százezer főnyi hadsereget szereltek fel! A vasút is működött akkora üzemmel, hogy a rendelkezésre álló termékmennyiséget a kívánt helyre szállíthatta volna: hiszen a batyuzók százezreit szállította.

A termékelosztás csődjének okát tehát nem az árúhiányban vagy a blokádban, hanem elsősorban az igények óriási felfokozásában, a hatalomnak vesztegetés által való megszerzésében kell keresni.

A kommunizmushoz hasonló népboldogító uralmak legtöbbje az általános önmegtartóztatás jegyében működött. Legutóbb az 1871. évi párisi kommün szerény béreket adott és a legmagasabb fizetést évi 6000 frankban állapította meg.

A mostani forradalmat a szegénység és a szegénységtől való félelem váltotta ki; szegénység ígéréttel senkit sem lehetett volna az eszmének megnyerni. A marxizmus ellenkezőleg nagyobb jólétet ígért, tehát azonnal nagyobb jólétet kellett biztosítania azoknak, akiket meg akart nyerni. Az emberek hozzászótkak ahoz, hogy pénzért mindent lehet kapni, pénzzel kellett tehát dugni a párthíveiket. Pénzen szereztek vörös katonákat és eszmehirdetőket.

Idealistának fájdalmas, nemzetgazdának tanulságos látvány volt, miként gyűltek, mint méhek a lépre — az emberek a pénzre. Hogy lettek az előbb bús hazafiak pénzért hithő kommunisták; hogy hirdették osztálygyűlöletet azok, akik előbb a rendi különbségek isteni eredetére is esküt tettek volna; s amellet mily szemérmetlenül vallották be bizalmasaiknak, hogy szerepüket csak gazdasági kényszerúség folytán

játsszák. Ez volt az ember: a maga örök rabszolgaságában az anyag jármában....

Pénzen szerzett katonák és agitátorok segítségével sikerült a hatalmat megszerezni, pénzen kellett azt fenn tartani.

A mindenfelől összeharácsolt nagy vagyon felett mohó osztzkodás következett. Az kapott többet, aki nagyobb hanggal, nagyobb furkósbottal férközhetett a vagyonhoz. Az eszme főapostolai és harcosai oroszlánrészeket, a nagyobb gazdasági hatalommal bíró kategóriák 3—10-szeres béreket kaptak, míg a hatalomnélkülieknek csak morzsák vagy még az sem, ellenkezőleg: rágalmak és szitkok jutottak.

Igaz, hogy a marxizmus nem ígér, mint némelyek tévesen gondolják, egyenlőséget, de akkora egyenlőtlenségek, mint amilyeneket a diktatúra teremtett, még a háborús kapitalizmus idején is ritkaságszámba mentek. Egy hóhérnak száz kilométerekről automobil szállította júliusban az üvegházi szőlőt, t. i. Szamuellynek Kismartonból, mialatt özvegyek, nyugdíjasok stb. ezrei sorvadtak el nyomorban. A vagyoni egyenlőtlenség nemcsak a pénz, a jövedelem egyenlőtlen elosztásában nyilvánult meg, hanem a termékek beszerzésének könnyűségében, illetve nehézségében is. A termékek lefoglalása csak, arravalónak látszott, hogy egyesek könnyen juthassanak minden jóhoz. — A vagyoni egyenlőtlenségeket a kommunisták is arra használták fel, amire a kapitalisták: a párt-híveket jutalmazták, a megbízhatatlanokat nyomorba döntötték; munkában öszült családapák, felett suhogtatták meg a tőke ostorát: ígervén nekik éheztetést és kilakoltatást; — így kényszerítették őket meggyőződésük ellenére megalázó járomba. Az ellenség által megszállt területekről elmenekült, mindentől megfosztottak tízezreit különösen könnyű volt nyomoruknál fogva befogni és a vörösök által kormányozni.

A nagy szélsőségektől eltekintve való az, hogy igen nagy foglalkozási kategóriák kaptak az addigiaknál többszörösen magasabb béreket. Marx követői ebben nem láttak semmi veszedelmet, mert hiszen Marx megírta, hogy a; bértételeik általános emelkedése nagyjában, nem befolyásolja az árakat, csak a profitráta csökkenését vonja maga után, (Marx: Bér, ár, profit). No hátha csak a profitrátáról van szó, hadd vesszen a profitráta, kommunista társadalomban arra semmi szükség! — gondolták.

Nagy kategóriák fizetőképességének megtöbbszöröződése e kategóriák szükségletét óriásira növelte. A szükséglet ugyanis eredetileg korlátlan bírvágy. E vágyat némelyeknél a mértékletesség is, de a legtöbb embernél csak a szerzési lehetőség korlátozza. — A legtöbb ember mindazt óhajtaná megszerezni, ami csak embernek örömet vagy szórakozást szerezhet és meg is szerzi, mihelyt lehetőség nyílik rá. Csak a megszerzés után

áll elő ezeknél a szükséglettelítődés, a megunás. Azért lehetetlen Marx ideája, hogy t. i. mindenki szüksége szerint részesüljön termékekben, mert a legtöbb ember szüksége mki-denre kiterjed.

A szükséglet első sorban árúk után nyilvánult. A városi lakosság ötödféléves háborúban kiéhezve, a falusi lakosság pedig lerongyolódva várta a lehetőséget, hogy valahára jóllakják, illetve felruházkodják. A magas bérek útján hozzájutott az utalványhoz, amely normális viszonyok közt a kívánt árúkra volt beváltható.

Most nem volt beváltható. Az árúkészlet még az előbbi fizetéképességhez viszonyítva is kevés volt, nemhogy több! millió ember máról-holnapra megnőtt szükségletének kielégítésére. Az üzletek bezárása még a meglévőnél is nagyobb áruhiány látszatát keltette. A korlátolt mennyiségű szabad árú után óriási volt a kereslet. Ehhez járult, hogy mint már említettük, úgy az iparban, mint a mezőgazdaságban csökkent a termelés s a keresletet még az addigi mértékben sem tudta kielégíteni. Pedig a kereslet most megsokszorozódott — Nagy kereslet és csekély kínálat magával vonta az árak tetemes emelkedését, illetve a pénz vásárlóképességének tetemes bukását

Beigazolódott, hogy a bértételek általános emelkedése nemcsak a Marx-féle profitrátát nyeli ei, hanem az árakat is emeli, hacsak az árúkészlet nagysága a fogyasztók megnövekedett fogyasztóképességével aránylagosan nem emelkedik. — Ezt lassankint szépen beismerték maguk a népbiztosok is. Utólag észrevették, hogy a kínálat és kereslet viszonyának az árakra való hatását már a Kapital III. kötete is megengedte.

Mire azonban az elméleti felismerés megtörtént, a pénz fizetőképesége 3—4-szeresével csökkent s a további devalvációt semmivel sem lehetett megakadályozni.— Hiába volt a kormány minden kényszerrendszabálya, hiába volt a megtevesztő bankjegyhamisítás, hiábavaló volt az az érvelés is, hogy a pénzfedezet jelentékenyen megnőtt az egyéni vagyonok elkobzása által Minden józan ember tudta, hogy biztosabb fedezet az, amit még ezután és folytonosan el lehet vonni a magánosok millióitól, mint az, aminek mértéke már korlátolt és aminek növekedése a szocializált üzemek fizetéképtelensége miatt nem is remélhető. Amellett nem lehetett eltitkolni azt sem, hogy az összeharácsolt „fedezetből“ jelentékeny részeket szállítat ki a kormány külföldre. Az újonnan kibocsátott pénzjegyek mennyisége lavinaszerűen növekedett. Az egyik foglalkozási körnek adott fényes bér a többi foglalkozási körök étvágját is felkeltette, sztrájkba léptek, ha béremelést nem kaptak; az eredetileg a kapitalista hadsereg szétzüllesztésére szánt magas zsold a vörös hadsereg növekedésével elviselhetetlen teherré váll; növelni és folyton csak növelni kellett a pénz-

jegy kibocsátását. A kereslet és kínálat aránytalan viszonyai mindjobban kikezdte az árakat és a pénzjegyeket a teljes elértéktelenedés fenyegette.

A külpolitikai helyzet bizonytalansága, valamint a bankok köztudomásúvá válása, hogy a hatósági személyek nem államiaknak nevezett hamis pénzjegyekben, hanem valódi bankjegyekben követelik a bérüket, — az állami pénzjegyek hitelét a minimumra csökkentette. Az a körülmény, hogy többfajta (állami, postatakarékpénztári és a régi Osztrák-Magyar Bank által kibocsátott) fizetési eszköz volt forgalomban és mindeniknek más volt a fizető értéke, a vagyonkülönbségeket még inkább, megtarkította.

Az állami pénzjegyek elértéktelenedésének az lett a következménye, hogy az áruval rendelkező kategóriák: a földművesek és a kisiparosok nem voltak hajlandók áruikat állami pénzjegyekért adni, — hanem vagy régi bankjegyet, vagy csereárút követeltek értük. Minthogy pedig régi bankjegy az elrejtés és külföldre szállítás miatt csak korlátolt mennyiségben állt rendelkezésre, és a fokozott igények által megnövelt forgalom lebonyolítására nem volt elegendő, annak forgalomban levő csekély része is az állami pénzjegyek alacsony kurszán forgott.

Az árutulajdonosok a sok hamisítvány miatt bizalmatlanok voltak mindennemű pénzjegy iránt és lassankint az árúnak pénz közvetítése nélkül való kicserélése lett az áruforgalom legelterjedtebb módjai. Nemcsak magánosok, hanem az állam is csak cserebe kapott árukat: cserevonatokat és csereüzleteket kellett berendezni, ha azt akarta, hogy a termelők önként átadják termékeiket. Minthogy azonban az állam csak korlátolt mennyiségű cserecikkkel rendelkezett, fegyveres expedíciókat kellett szerveznie, hogy a termelőktől a termékeket erőszakkal elvegye, illetve, hogy az állami pénzjegyeket szuronnal kényszerítse rájuk. Magánosok árucseréje vagy fegyveres állami expedíciók: jórésben ezek bonyolították le az áruforgalmat.

Miután az állam által bőven osztogatott fizetési jegyeknek csak kis része volt áruvá válható, a magánosoknál nagymennyiségű fizetési jegy gyűlt össze: A közönség nem volt hajlandó a fizetési jegyeket ellenérték nélkül az állam őrizetébe adni, ennél fogva végnélkül szaporítani kellett volna azokat és elértéktelenedésük még hamarabb bekövetkezett volna. — Kénytelen volt azért az állam betétkamatok ígéretével visszacsalogatni a kiosztott pénzjegyeket. Ezzel visszaállította a „munkánélküli jövedelem“ legtipikusabb forrása a tőkekamatot.

A betétek összege rohamosan nőtt. A betevők kamatjövendelme egyre szaporodott, mind kevésbé szorultak munkába. A könnyen élés hatása hamarosan mutatkozott: a dé-

delgetett kategóriához tartozó munkásra mind kevésbé illett a munkás elnevezés. A legjobb úton volt afelé, hogy tőkepénzessé váljék, nyugalomba vonuljon és sétái alkalmával szemlélgesse, miként gyötri magát a diktatúra által elnyomott kategóriákból való munkás azért, hogy az ő „munkával szerzett“ betétje kamatait kifizethesse.

7. A kommunista termelés csődje.

A szocializált üzemek munkásai, míg egyrészt az üzem felett való kizárólagos rendelkezési jogra törekedtek, másrészt siettek kihasználni az állam felelősség átvállalásából származó előnyöket. Mohón láttak új beruházásokhoz, holott üzemük termelése még a munkabérek fedezésére sem volt elég. Ilyenformán az üzemek nem termeltek akkora értéket, mint amekkorát az államtól igényeltek. Az állaim által összeharácsolt értékkészlet nem szaporodott. Az állam csak a meglevő készletet osztogatta vagy pénzjegyeket, azaz a jövőben termelendő javakra szóló utalványokat adott. .

Az államnak, hogy az üzemek igényléseinek eleget tehesen, hogy a kibocsátott pénzutasalványokat beválthassa s hogy ezeken kívül még számtalan közcélra is juttathasson, — bevételekre volt szüksége. Miután az adókat elvből eltörölte, csak a kommunizált üzemek terméktöbbletéből várhatott bevételt. Ez üzemek azonban nemhogy többletet mutattak volna fel» hanem hiányuk fedezetét is az államtól várták. Az állam az üzemekből csak úgy láthatott volna bevételt, ha azok a termelőeszköz fentartásának költségein és a munkabérek felül az állami tőkét is gyarapították volna, Vagyis, ha haszonnal dolgoznak volna. Az üzemek fizetőképességének helyreállítása végett tehát le kellett tenni arról az ideálról, hogy az üzemi állótoke fenntartásához nem szükséges termékek mind az üzemi munkások közt osztassanak fel — kalkulálni kellett és az állam részére biztosítani azt a hasznot, mely eddig a tőkét illette.

Az üzemi haszon csak kétféleképpen volt biztosítható: a termékáraknak a munkabérek változatlanul hagyása mellett való felületest és végnélküli emelése által vagy a munkabérek leszállítása, az üzemek korlátozása és a munkások egy részének elbocsátása által. Mind a két mód a kommunista termelési rendszer csődjét jelentette.

A rendszer csődje rövid pár hónap alatt mindenki előtt világossá válhatott. A népbiztosok sem tagadhatták azt le: a „tanácsok tanácsán“ tett nyilatkozataik már csak lelkesítő frázisokba göngyölt vezeklések voltak. A rendszer hibái ellen a tőkés termelés jól ismert ellenszereit (kalkulációt, akkordbéréket, közdíj és adószaporítást stb.), ajánlották és azzal vigasztalták az éhező munkást, hogy csak képzeli az éhséget,

mert lám, a japáni kuli még kevesebbet eszik ugyanannyi munkateljesítmény mellett. (Varga Jenő 1919 június 16-iki beszéde.)

Vigasztalásul Marxot, Bucharint és Lenint idézgették és biztosítottak elvhűségükről. Ígérték, hogy ahol s amikor lehet, újra rátérnek az elvek gyakorlati alkalmazásán.

Pedig lehetett volna-e új útjukról visszatérni? Elképzelhető-e, hogy egy szép napon kijelenthették volna: „most már vége van a türelmi időnek, ha nem akartak a kispolgárok tönkremenni szép szóra, most tönkretesszük őket erőszakkal“. Elképzelhető-e, hogy a gyárüzemek a darabbérrendszerre való áttérés után később újra behozhatták volna a tiszta kommunista munkafeltételeket? Elképzelhető-e, hogy az állam a betéteket, amelyekről elismerte, hogy munkáival szerezettek, egy szép napon érvényteleníthette, vagy a kamatozást beszüntethette volna?

Nem és nem.

A szocializált birtok minden gyengéje, a munkabérek minden emelése csak a kiscgazda malmára hajtották a vizet. A szocializált nagybirtoknak minden kapa felemelését, minden gyakorlati intézkedést drágán kellett megfizetnie, terményeit hatósági áron kellett beszolgáltatnia, fizetéseképtelensége miatt beruházásokra képtelen volt, Ezzel szemben a kiscgazda a saját közreműködésével egy vezető és egy fizikai munkást pótolta, családja tagjainak munkája is ingyen állt rendelkezésére és idegen munkást is olcsóbban kapott, mint a szocializált birtok; amellett terményeit akkor és úgy értékesíthette, amikor s ahogy legjövedelmezőbb volt; beruházásokat eszközölhetett tehát s üzemét belterjesebbé, s a nagybirtoknál aránylag jövedelmezőbbé tehetette. Az ország intenzíven művelt területének 67 százaléka a kiscgazda kezében volt s így a közéletelmezés az ő közreműködését egy percig sem nélkülözhetette. Ha az állam őt erőszakkal fosztotta volna meg földjétől és sztrájkba, rombolásba kergette volna az ország lakosságának 40 százalékát, ezzel a többi polgár szájából vette volna ki a falatot s amellett általános forradalommal kellett volna számolnia. A forradalom leverésében pedig nem számíthatott volna már a földműves napszámosokra és cselédekre sem, mert ezek a felsorolt okokból szintén ellenségeivé lettek, vagy legalább is elhidegültek tőle.

Hevesi népbiztos nem adta fel a reményt, hogy eljön még az idő, amikor mindenki igyekezni fog erkölcsi kötelességérzetből tehetsége szerint a legjobban dolgozni s akkor a darabbérrendszer eltörölhető lesz. De hát, ha a gyári munkásság vélt diadalának, a kommunista termelés behozatalának első lelkes napjaiban is hiányzott ez a „kötelességérzet“, — hogy lehetett volna azt várni később, a lelkesedés elmúltával?

Ha a kormány a betétek kamatozását megszüntette volna,

— a betevők betétjüket követelték volna. Ha a betéteket érvénytelenítette volna, akkor maga ellen fordította volna azokat a kategóriákat is, amelyekre uralmát alapította, (mert ezek voltak «a betevők»).

Bele kellett törődnie a betétek ez betétkamatok fenntartásába, pedig ezáltal a betevőknek évekig, évtizedekig adósává lett árúval s az adósságot Marx szerint csak a betétnélküliek többmunkája, kizsákmányolása árán törleszthették

S ha egyszer a kommunista kormány adósságát teljesen le akarná törleszteni s a pénzbért kiküszöbölni, «akkor a betéttulajdonos munkásoknak betét fejében is, bér fejében is árkt kellene adnia. Ilyenformán azokhoz annyi árú gyűlne, hogy szükségszerűen kereskedőkké kellene válniuk.

A kommunista diktátorok állama boszorkánykonyhájává változott, ahol minden a visszájára sült el. A tönkretételre szánt kiscgazda meggazdagodott; az ingyen kapott, tehermentesített szocializált üzem fizetéseképtelenné és külterjesebbé vált; a proletárból kapitalista lett, a munkás kereskedővé készült válni; a diktátorok felszabadítókból adóztatókká és hóhérokká, — a bedresszírozott juhnyáj pártütő farkashaddá, — a házörző fogdmegek kizsákmányolásra éhes tigrisekké; — a mellőzött kategóriák egy új, jobb világrend sürgetőivé lettek; ha a diktatúra száz lázadó fejét levágta, ezer nőtt helyébe; a sokfejű csodaszörny fékezésére folyton nagyobb és költségesebb hatalmi szervezet kellett; az elkobzott vagyon elolvadt s az állam mindenki adósává lett; a háborús csőd után *újabb* pénzügyi csőd, a forradalmi anarkia után újabb anarkia következett.

A magántőke pedig élt és diadalmaskodott. A diktátorok azt hitték, hogy az agitátorok és a terrorcsapatok a magántőkét meg fogják ölni, ehelyett az egyéni tőkeszerzés apostolainak bizonyultak; azt hitték, hogy a sok pénzzel, a nagy bérekkel megölik a magántőkét, ehelyett tőkéseként tenyésztek; azt hitték, hogy ők maguk is csak emberi jogaikkal élnek, szükségletük szerint fogyasztanak, mikor a fényűzésben előljártak, pedig csak a tőke szavát követték. Soha könnyebben), kevesebb munkával nem lehetett vagyont szerezni, másrészt soha méltatlanabban nem zuhantak a nyomorba dolgozó emberek, mint a diktatúra alatt.

Bizonyos, hogy sok az árral nem úszó tőkés érzékeny vesztéséget szenvedett, de a tőke, ez a feltörekvő társadalmi energia élt, működött s vígan terjeszkedett. Csak játszott a véges emberi gondolattal, amely őt ki akarta irtani és a létezővel ellenkező társadalmi rendet akart behozni.

A tőke új képviselői sütkéreztek a jólétben, mint a gyík a napon; sok háborús árdrágító és szerencsejátékos dörzsölte kezét örömeiben, hogy spekulációja bevált.

A profitot a családjukért remegők és a megalkuvók szo-

morú serege védte; ezek elvhűsége felett pedig a zavarosban halászok és az élőködők gépfegyveres, kézibombás orgyilkos terrorja örködött — egy maroknyi rajongó utasítása szerint.

S a termelők óriási többsége állandó izgalomban és elkeseredésben élt, élte folytonos veszélyben forgott, ellátása pedig folyton rosszabbodott.

A diktatúrát letörő csapatok nem kommunista társadalmat, hanem egy önmagát kiélt, termelési csődbe jutott s belső forradalom tüzeiben égő — kapitalista államot találtak.

8. A bukás „szükségyszerűsége“.

Miért nem lehetett a marxista termelési rendet megvalósítani?

Mondják, a diktatúra által létesített termelési rend azért került csődbe, mert a hatalom pénzen szereztetett, noha Marx a pénznek, a tőke ez „ördögi eszközének“ kiküszöbölését követeli. Legközelebb pénz nélkül kell a hatalmat megszerezni.

Azonban a kommunista termelésre a kapitalista termelésről kell átmenni, a kettő közt légüres teret alkotni nem lehet. — A hatalom megszerzéséhez szükséges eszközöket tehát még a kapitalista termelés alatt kell megszerezni. — A kapitalista termelésben pedig a törvényes szerzés, rendszerint pénz közvetítésével történik.

Egyes tárgyakat ugyan meg lehet szerezni a törvény ellenére, lopás útján is, de egy egész országra kiterjedő tervszerű, tömeges lopást csak nagy tolvajbanda segítségével lehet elkövetni. Tolvajbandát azonban nem lehet lopni, — azt csak az eszmének való megnyeréssel, vagy pénzzel, vesztegetéssel lehet szerezni.

Eszméileg azonban a tapasztalás szerint csak igen kevés embert lehet megnyerni s ez a kis csoport — bármily meggyőződéssel hirdesse is a lopás jogát, önmaga mégis csak keveset lop (nem gondoljuk, hogy ta kommunista vezérek önkézüleg sokat loptak volna). Nem marad tehát más hátra, mint a tömeget a fennálló jogrend megsértésére a kapitalizmus egyéb eszközeivel, pénzzel, vagy könnyebb pénzszerzési ígérettel reábirni.

A legtöbben azonban nem érik be ígérettel, hanem azonnal pénzt követelnek, s mihelyt a hatalom megszerzetett, a többiek is mind benyújtják a számlát. Nem hajlandók a jövő nemzedék boldogságáért koplalni, hanem azonnal élvezni akarják az ígért jólétet, pénzt követelnek és pénzt kell adni, folyton csak pénzt kell adni. — Nem lehet a társadalmat vesztegetés nélkül kommunizálni. A pénz pedig visszavezet a kapitalizmushoz.

Helytelen a diktatúra: demokrácia segítségével kell a kommunista rendszert megvalósítani, — mondják azok, akik letéve a kommunista, vagy kommunista-szocialista jelzőt, szociáldemokratáknak nevezik magukat

Fejtegetéseinkben kerültük a szocialista és szocializmus elnevezéseket, mert száz év óta a legkülönbözőbb elvű és célú mozgalmakat jelöltek e nevekkal. Engels szerint „utópisták, foltozó kuruzslók és tiszta polgári pártok“ is nevezték már magukat szocialistáknak. 1847-ben a szocializmus polgári mozgalmat jelentett. Marx és Engels éppen a szocialistáktól való megkülönböztetés végett nevezték pártjukat, programjukat és kiáltványukat kommunistának. Kommunista mindenki, aki őszintén, öntudatosan és tervszerűen törekszik a végcél, a fentebb II. r. 2. fejj. alatt ismertetett termelési rendszer megvalósítása felé. Ez tiszta, világos, becsületes álláspont. Ellenben a szocialista elnevezésnek mindenki olyan értelmet ad, amelyet akar, viselője a viszonyokhoz képest majd marxistának, majd meg egyszerűen társadalomboldogítónak tarthatja magát. Igen helyes volt a „tanácsok-tanácsában“ az elnevezés felett vitát provokálni, le a sisakkal, legyünk becsületesek! A társadalom sorsa nem tűr meg olyan frivol játékot, hogy némelyek szócsavárások és névváltoztatások mögé bujtassák titkos céljaikat. Aki szocialistának vallja magát, mondja meg őszintén, hogy marxista-e vagy sem s ha nem az, akként cselekedjen.

Ugyanígy vagyunk a demokráciával. Aki demokratának nevezi magát, vagy marxista csellel él és a demokráciát csak a meglévő termelési rend megzavarására, felforgatására akarja felhasználni, hogy aztán diktatúrát hozzon be — vagy valóban demokrata, de nem akarja vagy nem hiszi őszintén a marxizmus győzelmét. — Mert teljesen igaza van Leninnek és Kun Bélának abban, hogy tiszta demokráciával nem lehet a marxista termelési rendszert megvalósítani. A demokrácia ugyanis mindenki részére egyenlő jogi szabadságot, tehát a hatalmasabbnak, vagyonosabbnak több jogot jelent. A központi hatalom által nem mérsékelt demokrácia a társadalmi erőknek teljesen szabad, darwini mérkőzését tenné lehetővé, ami az erősnek a gyenge felett való feltétlen győzelmét eredményezné. Kapitalista államban a kapitalista tényezők az, erősek, övék az államhatalom is; a központi hatalom tehát, amely csak része az államhatalomnak, csak addig a mértékig fogja megtűrni a tiszta demokráciát, amíg a kapitalista rendszer alapját — amelyen önmaga is áll — nem veszélyezteti. — A létezővel ellenkező társadalmi rendszert tehát demokráciával nem lehet megvalósítani. Csak orgyilkos terrorral lehet a marxista tervnek megfelelő reformokat bevezetni, — megszilárdítani azonban még ezekkel sem.

Vagy talán az ideológia megváltoztatása útján lehet a marxizmust megvalósítani?

E feltevésnek ellentmond az a körülmény, hogy a marxizmusnak nevezett „gondolatpalota“ a materializmus helyességének feltételezése mellett épült fel. Marx szerint az ideológia (vallás, erkölcs, bölcsélet, művészet, jog) csak az egyedül reális anyagi világ tükröződése az ember fejében, az ideológia úgy igazodik az anyagi termelés módjához, mint a felülepítmény az alapépítményhez, az ideológia csak szivárvány a gazdasági erők vilárában. Ilyen feltételezések alapján vont le Marx az anyagi termelési erők fejlődésii tendenciáiból azt a következtetési, hogy a kommunizmus szükségszerű, mely következtetés a marxizmus lényege és éltetője.

Aki a materiális szükségszerűség hitét elhagyja, az a feje tetejére állítja Marx rendszerét, feldönti Marx épületét. A szellem fejlődésének iránya ugyanis kiszámíthatatlan. Aki tehát a szellemnek az anyagi fejlődésre való hatását vitatja, az nem hihet a termelés mai alapjainak szükségszerű összeomlásában; az nem hiheti, hogy a tőke lavinaszerűen növekvő sodrása a termelők többségét akaratauk ellenére is le fogja taszítani a létalapról, azt nem hevítheti anyagi fátumhite a tőke „törvényszerű“ túlhatalmasodásának elősegítésére. Az ideológus nem lehet marxista, ha tisztában van a marxizmus lényegével.

A marxista mozgalom azonban folyton vet fel olyan ideológusokat, akik tudomást sem véve a marxizmus materiális előfeltételeiről, a végső következtetést önmagában eszménésítik és a kommunizmust a szellem, az ideológia útján vélik elérhetőnek.

A magyarországi példa meggyőzhette az ideológusokat arról, hogy a legagilisabb és a hatalom minden eszközével rendelkező szellemi agitáció meghasonlásba kergethette ugyan az embert önmagával, ellenségéivé tehetette a fiút az atyjának, a leányt az anyjának, kannibálokat bocsáthatott békés munkás termelőkre, megbonthatta a nemzetet, lefoghatta annak védekező karját, hogy minden ház és fahi és az egész ország hadsziintérre, pocsékoló hadak zsákmányává legyen, — de nem valósíthatta meg a kommunizmust.

Az ideológus álmarxisták, vagy marxista álidealógusok erre a szellemi agitáció anyagának, az ideológiának megváltoztatásához folyamodnak a kommunizmus megvalósítása érdekében.

Az osztályharc helyett társadalmi békét, a gyűlölet helyett szeretetet, az anyagias tülekedés helyett türelmet és önmegtartóztatást, a hontalanság eszmény esítése helyeit a család, egyház és nemzet iránt tiszteletet hirdetnek avégett, hogy a kommunizmust megvalósíthassák.

Ezek az ideológusok vagy áztatnak, vagy nem tudják, hogy mit beszélnek.

A kommunista termelés megvalósításához ugyanis tettek kellene. A kommunista termelési rend feltétele a termelés maá alapjainak megszüntetése; az alapok változtatása nem szünteti meg az alapokat a kommunizmus megvalósításaiért az alapok lerombolása s azok védőinek eltétele szükséges.

Azonban valódi szeretetből, valódi türelemből és tekintély tiszt életből rombolás és erőszak nem eredhet. A szeretet, türelem és tisztelet a vonzódást jelző olyan abszolút erkölcsi kategóriák, melyek az erőszakos szétbontást fogalmukból kizárják.

Igaz, hogy a történelem folyamán gyakran romboltak olyanok, akik szeretetet hirdettek. Tetteik eredhettek ugyan abból a felismerésből, hogy a társadalom anyagi berendezése helytelen, de e tettek nem mutattak mindenre kiterjedő szerepre. Az anyagi világon való változtatás lehetett az anyagi jobb létre törekvés eredménye, vagy a rend fenntartásának eszköze, de ha a változtatás rombolásban állt, abból nem lehetett a cselekvő szerető lelkiületére következtetni. A változtatásnak lehetnek olykor helyes következményei, de a következmények helyessége nem függött a jelszótól, amely alatt a változtatást elkövették. Szeretet és gyűlölet jelszava alatt egyaránt sok helyest és helytelenít követtek már el.

Ha szeretet alatt egy abszolút erkölcsi törvényt értünk, melynek követelménye a vonzódás, a megőrzés és gondozás, akkor az ideológia változtatása útján nem lehet a létező termelési rend alapjait lerombolni. Ha pedig a szeretet csak jelszó s a gyűlölet indulatának másik oldala, akkor a szeretet sem képes többre, mint a gyűlölet, azaz nem képes a kommunizmust megvalósítani.

Azt mondják némelyek, hogy csak az egész világ egységes forradalma valósíthatja meg a kommunista termelést. Úgy kell a forradalmat előkészíteni, hogy az egész világon egyszerre törjön ki. — Annyi bizonyos, hogy világforradalom nélkül csak úgy maradhatna meg egy kommunista elvek szerint berendezett állam, ha termelési az elismert külföldi követelések törlesztésén felül újabb árucserére is biztosítékot nyújtana, azaz legalább is egy szinten maradna a kapitalista államok termelésével. Minthogy azonban a kommunista próbaállam termelése a versenyben elmaradt, gyarmattá válás veszélye fenyegette és nem maradt más vigasztalása, mint a világforradalmat várni.

A jövőbe nem láthatunk, nem tudjuk, hogy az anyagi kényszerűség mire fogja vezetni az embert. Annyi azonban bizonyos, hogy általános világforradalomra csakis egységes anyagi kényszerűség vezetheti az emberiséget; egységes kényszerűség, amely a világ minden táján egyenlő okokból ered.

A Föld-bolygó azonban a jelenben még úgy van beren-

dezve, hogy ami az egyik vidék kárára van, az a másiknak előnyére szolgál. Mindig van olyan vidék, amelyiknek a habom, a béke s a forradalom is csak hasznára van. Minden társadalmi folyamat, akár békés, akár erőszakos, valamely vidék lakosainak győzelmet, más vidékieknek pedig vereséget szerez. Ezért a mai viszonyok között elképzelhetetlen olyan állapot, amely a Föld összes vidékeinek lakóit forradalmi elkeseredésbe kényszerítse. Ezért ne csudálkozzanak a marxisták azon, hogy "a győztes állaniok „proletárjai“ csak rokonszenv-sztrájkra voltak hájlandóik, ellenben nem keseredtek el túlságosan azon, hogy saját terheiket a megvert államok tőkéje fogja könnyíteni.

A világforradalom legfeljebb talán akkor válnék Lehetőségessé, ha a termelés módja és intenzitása a föld minden táján egyenlővé lenne, a lakosság a termelési feltételekhez képest aránylag egyenlően lenne elosztva és az emberiség úgy elszaporodnék, hogy elemi szükségleteit a termelés nem lenne képes fedezni. Ha azonban elgondoljuk, hogy pl. mai termelési tudásunk szerint egy hektár átlagos termőföld termése is elég egy ember szükségletére (Oppenheimér: A szociális kérdés) s hogy másrészt ma még Szibériában és Amerikában ingyen osztják a legszűzebb termőföldet, ha elgondoljuk továbbá, hogy termelési tudásunk napról-napra gyarapszik, s napról-napra növeli a termelés eredményességét, amikor Malthas ijedtsége és a világforradalom réme felől még sokáig nyugodtan élhetünk.

9. Mennyi ideig tart még a marxista forradalom?

Vannak, akik azt mondják: a társadalom még nem volt eléggé megérve az átalakulásra, minthogy a termelési koncentráció még nem haladt eléggé előre.

Marx ugyanis megmondta, hogy az új termelési rend csak akkor valósítható meg, amikor az üzemkoncentráció már annyira tönkretette a kisüzemben dolgozókat, hogy önként részesiivé válnak a nagyüzem gépezetének; mikor a tőke által nincsetlenné tett munkások tömege akkora lesz, hogy a tőke kisszámú tulajdonosát könnyűszerrel eltolhatják az útból; a koncentráció ilyen fokán a kooperáció oly nagy lesz, az egyesek munkája oly szorosan és szervesen kiegészíti egymást, hogy a termelés tőke nélkül is úgy fog tovább működni, mint egy önműködő gépezet, egyszerűen a munkások gépies fegyelme által.

Marx azt állította, hogy ez a kifejlés: szükségszerűen be fog következni, mert a koncentráció fokozódása törvényszerű.

Lássuk, törvény-e az, amit Marx annak gondolt?

Németországban 1882-től 1907-ig az ötvennél több munkást alkalmazó iparüzemek száma 9974-ről 32,007-re emel-

kedett; ez idő alatt a kisiparüzemek száma 2.175,857-ről 1.870,261-re csökkent. Az eltolódás a tömegcikkék előállításával foglalkozó iparágaknál mutatkozott. Hasonló fejlődést mutat a többi országok statisztikája is.

Megállapítható tehát, hogy a gyáripar terjeszkedik és a (megfelelő ágakban létező kisüzemek közül sokat magába olvaszt. Az ipari koncentráció abban a tekintetben is megállapítható, hogy a nagyüzemek részint önként, részint kényszer folytán közös eljárásra vagy közös szervezetbe szövetkeznek; így alakulnak a kartellek, trösztök, így válnak egyes hitelcsoportok vagy hitelintézetek egy egész ország bizonyos iparának szervezőivé.

Ezzel szemben az egyéni ízlést és géppel nem pótolható kézi munkát igénylő iparágak csak igen jelentéktelen mértékben térnek át nagyüzem rendszerre. Németországban ilyen ágakban 1895-től 1907-ig mindössze nyolc 50 munkásnál többet alkalmazó üzem alakult (Kautsky: A szociális forradalom III. kötet). Amellett még a tömegipar terén is tág tere nyílik az egyéni kezdeményezésnek, hiszen a világ legtöbb országában még alig indult meg a gyáripar; ott pedig, ahol a legnagyobb koncentrációt mutatja, t. i. Amerikában, még mindig kibírja a trösztök versenyét a helyesen vezetett egyéni üzem. (Wilson; Új szabadság; Carnegie példája.)

Marx Angliának 1851. és 61. évi statisztikája alapján diadallal! mutatott rá, hogy Angliában 10 év alatt 11%-kal fogyott a földbirtokosok száma (Marx és Engels válogatott művei II. kötet). Ebből a körülményből ő üzemkoncentrációra következtetett, pedig a tulajdonosi viszony eltolódása még neon mutat üzemkoncentrációra; Angliában ugyanis a földbirtokok 88%-a bérlők kezelése alatt van. Az üzemek statisztikája azt mutatja, hogy Angliában a földbirtokok területiének mindössze 0.12 %-át kezelik nagy üzemrendszer szerint (Kenéz: Nép és föld).

Az ujabbnak! fejlődés a nagybirtokok fokozatos felaprózódását, a mezőgazdasági nagyüzem fokozatos feladását mutatja minden országban, így pl. Németországban 1882-től 1907-ig a 20 hektárnál nagyobb gazdaságok száma 20,741-gyel kevesedett, az ennél kisebbeké viszont 480,482-vel szaporodott; Belgiumban 1846-tól 1895-ig a 10 hektárnál nagyobb gazdaságok száma 1230-cal csökkent, míg az ennél kisebbeké 258.305-tel nőtt stb. (Kenéz u. o.).

A földművesnép törekvése önálló föld után ellenállhatatlan. Ezt mutatja az a körülmény, hogy a parcellázásra kerülő birtokokat valósággal megrohanják és a parcellákat áron felül fizetik; ezt mutatja az is, hogy a földműves még ha nem szorulna is rá, kivándorol, ha hazájában saját földhöz nem jut. Ez ellenállhatatlan törekvésének engedtek az államok akkor, amikor a telepítést intézményesen szabályozták. Meg-

említendő még, hogy Oroszországban a földosztási a bolsevikiek maguk vitték végbe. A háborúból hazatért földművesek kettőzött eréllyel sürgetnek saját földet Ennek folytán kétségtelen, hogy néhány évtized alatt a mezőgazdasági nagyüzemek száma a legminimálisabbra fog csökkenni Európában.

A fejlődés abban a tekintetben sem adott Marxnak igazat, hogy a tőke kevesek kezébe fog sűrűsödni, a túlnyomó többség viszont tőkétlenné lesz. Való az, hogy a XIX. században óriási vagyonok halmozódtak össze s emellett ma is sok millió a szegény ember. De az óriási vagyonok legnagyobb része közösségek tulajdona s az egyeseknek csak életjáradékot biztosít, másrészt a szegény ember általános — életstandardja egy század óta határozottan javult. A fejlődés azt mutatja, hogy a közösségi társasági állami vagy ónokból mind több ember kap részt, a közösség mind több embernek lesz adósává. A vállalatok mindinkább megadják a módját annak, hogy a munkás a vállalatnak részvényesévé, érdekrészesévé legyen, belső állami és törvényhatósági kölcsönök kamatai pedig ma már milliónyi kistőkés kezébe folynak.

Ezek után mit gondolnak a marxisták, mikor fog a társadalom a forradalomra megérni? Marx az angliai viszonyokat még életében éretteknek gondolta a forradalmi átalakuláshoz, ennek ellenére Anglia népe mutatkozik a legkevésbé forradalminak.

Kautsky 1906-ban azt gondolta, hogy „a forradalom történelmi folyamata“ még évtizedekig fog tartani. Sok szocialista nem is találga, hanem a történelemre bízza, hogy miikor valósulhat meg az új termelési rendszer.

Ez mind helyes volna; ám várjunk, ha kell, Ítéletnapig:

De a marxisták ne akarnak ám várni! Ők ezt mondják: mindaddig, amíg rá nem térünk a kommunista termelésre, válságok és szenvedések lesznek; nem szabad tehát várni, hanem siettetni kell a fejlődést abban az irányban, amelyben Marx azt törvényszerűnek gondolta, t. i. a tőke nagyranöveléte és a, többség elnyomórítása, kifosztása irányában. Meg kell akadályozni a telepítést, tönkre kell tenni a kiscgazdát és a kisciparost., elő kell mozdítani a munkásokat tönkretevő túlzott üzemi koncentrációt

Segíteni kell a tőkének, hogy annak kártékonyága minél előbb kitűnjék s erőszakra kényszerüljünk ellene; hízlalni kell a nagytőkés eket, a munkásokat pedig nincsetlenné kell tenni. Ha a munkás előtt nem is beszélnek erről nyíltan, világossá válik ilyen célzatuk olyankor, mikor az angol tradesunionsl gúnyolják, mikor a munkásrészvények rendszerét és a munkás-kertesházak létesítését a fejlődés elleni erőszakos merényleteknek bélyegzik és mikor a munkástól propaganda célra mindazt elszedik, amivel életét kellemesebbé tehetné.

A statistika s a való élet ellenére nem akarják beásmerni, hogy Marx csalódott, a fejlődés nagyrészen rácafolt A fejlődés egy részjelenségét továbbra is rá akarják kényszeríteni az egész társadalmi életre. Ma sem látják Marx könyvétől a teljes és való fejlődést, hanem erőszakkal akarják a társadalmat a Marx által elgondolt irányba, az általános elnyomódás irányába terelni.

A bolsevikiek nem akarták az elnyomtatást tovább várni, hanem azonnal meg akartak fosztani mindenkit mindentől, hogy teljesen a központi igazgatás gondviselésétől függjön mindenki; — a szociáldemokraták viszont folytatni akarják a marxista forradalmat, a zavarkeltést, az uszítást, az alakoskodást.

Csak azért, hogy Marxnak igaza legyen«, mennyi ideig akarják még a termelést zavarni és ezáltal a termelők jólétét gátolni? Meddig akarják még, hogy a gyári munkások a társadalmi ellenségei legyenek, hogy gyűlöljenek testvért, rokont, hogy megtagadják származásukat és elfelejtsék becsületes nyíltságukat?

„Nem szabad a munkásságot évszázadokra kitolt csalóka ábrándképekkel áltatni“ — írta Kun Béla („Mit akarnak a kommunisták“ című füzetben) és ebben teljesen igaza volt.

A marxista ideál hasonlatos egy olyan tervhez, mely a földet tökéletesen gömbalakúvá akarná változtatni. Mintha azzal érvelnék a terv mellett, hogy a föld szferoid alakja az oka minden földi nyomorúságnak. Ha a föld tökéletes gömb volna, megszűnnék az ekliptika ferdesége, a föld tengelye merőlegessé válnék napkörüli pályájához, ennek viszont az lenne a következménye, hogy a föld napkörüli pályája nem elliptikus, hanem tökéletesen kör alakú lenne. Ekkor érnék el az emberiségnek viszonylagos legnagyobb boldogságát, mert megszűnne a bizonytalanság, mely most az embert a válságok, — akaróm mondani az évszakok változása folytán sújtja. Mint-hogy ez a terv az emberiség jólétének emelésére vezet — mondják — nem szabad várni, míg a föld lassanként teljes gömbbé válik, noha, szerintünk a fejlődés szükségszerűen erre vezet — hanem segítenünk kell magunkon a természet ellenére is, az egyenlítő tájáról a föld tengelye, a sarkok: felé kell szállítani a föld szilárd anyagait. Ilyen tervet csakugyan nem lehet demokratikus úton megvalósítani. Az, akinek a földje, a háza a lemeteszendő felületen van, sohasem fogja a lemetzés tervét önként elfogadni: már pedig az emberek többsége a lemeteszendő felületen lakik. Itt csak az eszkimók diktatúrája segíthet.

Az eszkimók diktatúrája bekövetkezett: nem ugyan az egyenlítő közelében, hanem inkább a sarkok felé eső területe-

ken, ahol az évszakok változásai nagy pusztítást tettek s emiatt a közhangulat nem foglalhatott erőteljesein állást az eszkimók terve ellen. „Hátha megvalósítható? — mondta, a közhangulat — úgy elpusztultam, hogy már többet nem veszthetek“.

És az eszkimók parancsai szerint megindult a földkéreg kitermelése. „Átmenetileg“ csak azokat «a területeket termelték ki, amelyek kevés ember birtokában voltak; e kevés ember ellenállását könnyű volt legyőzni. A sűrűn lakott területeket „átmenetileg“ régi szintjükön hagyták. Így lyukgatták ki a társadalom talaját. A kitermelt réteget a sark felé szállították.

Nosza megörültek az eszkimók, hogy mennyi kitűnő termő anyagot kaptak ők; kétségtelennek látszott, hogy ea anyag jobban el fogja őket tartani, mint korábbi jéghegyeik.

De amint termelésre került a sor, csődöt mondott az egész tudomány, a legjobb termőanyag sem akart termést hozni a sarki klímán. Az új ország élelmezés tekintetében teljesen a régi szinten meghagyott kisbirtokokra) szorult, a kitermelt talajból csak úgy lehetett termelni, ha azt szégyenszemre visszatalicskázták a régi klímára.

Nemcsak ez a nehézsége volt az eszkimó uralomnak. A kilyukgalt talaj mélyéből mérges gázok és lávát okádó vulkánok törtek elő, a gázok miatt folyton gázmaszkokban kellett az eszkimóknak járni, ami őket a munkában hátráltatta, a láva pedig oly bőségesen ömlött, hogy a gödröt betöltéssel fenyegette; amit kitermeltek estig, megtöltetett reggelre.

Más baj is volt. A kitermelt gödrök partja omlani kezdett s az omlás a gödrök betöltésével fenyegetett, hatalmas és mind erősebb állvánnyal kellett az omlás ellen védekezni. Az állvány építés a gödör ásástól vonta el a munkát. Végre az állvány meglazult, utána omlott a part és betemette a gödröt.

Így maga a föld végezte el a gödrök újrabetöltését, nem is került sor annak felismerésére, hogy ha valamiképpen az egész földet *egyszerre* lehetne gömbbé alakítani, mégsem szünnék meg az ekliptika ferdesége, nem szünnék meg az évszakok.

A föld, azaz a társadalom termelési rendje tehát a régi maradt, csak az eszkimók kényének kitett területek szenvedtek mondhatatlanul. A gödrök helyén termőtalaj helyett láva maradt, amely csak soká lesíz termővé változtatható.

A diktatúra megmutatta, hogy mit várhatunk attól, ha a helytelen alapgondolaton nyugvó társadalmi eszmét, ha a fejlődésnek meg nem felelő ábrándképet alkarnak az anyagi világra ráerőszakolni. Ne fussunk hát tovább ábrándképek után!

A II. rész 4. címében jellemzett kommunista forradalom integráns része a tőke évezredes forradalmának. A gyűlölet-

és zavarkeltés csak arra jó, hogy a tőke a megzavart társadalmi szervezet repedéseibe behatoljon és a repedéseket kiszélesítve még jobban terjeszkedhessek.

Marx azt gondolta, hogy eszméje tönkre fogja tenni a tőkét, — s eszméje valójában a tőke könnyebb terjeszkedésének eszközévé lett. Marx az általa indított mozgalmat szociális mozgalomnak szánta és azt gondolta, hogy azzal fel fogja szabadítani a szegényebb embereket, — de a történelem megmutatta, hogy a -marxista mozgalom az anyagi fejlődés erőszakos változtatásával csak elősegíti a tőke túlhatalmasodását s a tőkétől még nagyobb függésbe, még nagyobb szolgásgába dönti a milliókat.

Aki Marxot követi, az a túltengő, kapzsi üzértökét támogatja; a társadalmi egyének többségét gyöngíti azért, hogy keveseket mindenhatókká tegyen.

Nem szabad tovább követni Marxot!

10. Tudomány-é a marxizmus?

Szabad-e elhagyni Marxot? Nem vétünk-e a tudomány ellen, nem sülyedünk-e vissza a sötét tudománytalanságba, ha Marxot elhagyjuk? Hiszen azt hallottuk, hogy a marxizmussal kezdődik a társadalom-tudomány és e téren egyedül a marxizmus tudományos.

A marxizmus) „tudományos“ alapja a következő:

Az őseredeti termelőmód tervszerűen szervezett társadalmi munkán nyugodott. A termelő eszközök és a társadalmi termékek társadalmi tulajdonban voltak. A munkatermékekből kiki egyéni szükségletének és a munkaidővel mérhető munkájának arányában részesült. A termékeik a szétosztással egyéni tulajdonná váltak, de csak annyiban, amennyiben használati tárgyak voltak.

A termelés ilyen módját, a termelés számos területén az egyszerű árútermelés rendszere váltotta fel, amelyben úgy a termelőeszköz, mint a munkatermék a termelőeszközzel termelőnek magántulajdonában volt, A termékek csak mint használati tárgyak cseréltettek ki.

Ezután következett a kapitalista-termelés, amelynél nagy munkatelepeken sok munkaerő egyesül egységes, szervezett munkára, A géprendszer mellett a tulajdon használati jellege eltűnik, a tulajdonosnak a termelésben semmi szerepe¹ sincs. A munka-termékek nem az azokat előállító munkás használatára készülnek, hanem a piacon való kicserélés végett. A kapitalista árucsereforgalomban csak azért van értékük a munkatermékeknek, mert munka van bennük megtestesítve. Ennek folytán a termelőeszköz tulajdonosa, a munkát nem végző tőkés csak úgy juthat értéktöbbletbe, ha a munkatermékben megtestesített munkamennyiséget nem fizeti meg

teljesen. Olyan munkásokra van szüksége, akik kénytelenek munkaerejüket nem teljes ellenértékért eladni. Ilyen: munkások a felszabadult rabszolgák és jobbágyok, akik a felszabadítás folytán a tőkéhez való szerves kapcsolatukat és ezzel biztosított létfeltételeiket elvesztették, akik tehát nem tukjdononok. Miután ezek a tőke nélkül nem élhetnek, kénytelenek munkaerejüket árán alul eladni és megfizetetlen munkájukkal a tőkésnek értéktöbbletet, hasznot biztosítani. (Őseredeti akkumuláció.)

A tőkés arra törekszik, hogy haszna minél nagyobb legyen, ezért a béreket addig a fokig igyekszik leszámítatni, amelynél a munkaerőforrás (a munkás léte) még éppen fenntartható. A gépmunka fokozódó tökéletesedésével, a munka termelőképességének fokozódó növekedésével a munkaerő fenntartásához szükséges értékmenyiség egyre kisebb lesz, a termelt értékből mind kisebb részt kell fordítani erre a célra. Ennek következtében a termelő magántulajdonában levő tőke folyton jobban halmozódik, a munkások összbére ellenben folyton kisebb-kisebb lesz.

A folyton kisebbedő költséggel termelő tőkés versenyét a kézműves hova-tovább egyéni több munkájával sem képes ellensúlyozni, ezért tönkre kell mennie. De tönkre kell menniük a kisebb tőkéseknek is, mert a nagyobb tőke a munka nagyobb összpontosítása által fokozottabban növelheti a munka termelőképességét és könnyebben kiállja a túltermelés folytán krónikussá váló válságokat. (Concentratio.)

Ilyenformán folyton nő a tőkét nélkülöző munkakeresők száma: a munkás tartaléksereg, holott másrészt folyton csökken a munkaerőforrás fenntartásaira szükséges értékmenyiség. Ebből következik, hogy a munkásság törvényszerűen! folyton fokozódó nyomorba jut, míg másfelől a tőke mind kevesebb tőkés magántulajdonává lesz. (Akkumuláció.)

A kapitalista termelés ityen alakulása folyamán kialakulnak a kommunista termelési rendszer anyagi és eszményi előfeltételei, t. i. a munka szervezett együttsége és gépszerűsége folytán a tőkés személye a termelés sérelme nélkül kiküszöbölhetővé lesz, mert a munka a tőkés szereplése nélkül is önműködőleg folyik.

A fejlődés ilyen fokán a tőkés termelés burka szükségszerűen szétválik, az önműködő munkában egyesült termelők társadalmá köztulajdonba veszi a tőkét.

A kapitalista termelés bajait: a munkások nyomorát, a kézművesek és kistőkések pusztulását és az egész társadalmat megrázkódtató válságokat az az *ellentét* okozza, mely egyrészt az anyagi termelés szükségszerű fejlődésének iránya, másrészt a tulajdoni viszonyok közt van, t. i. hogy a termelés társadalmivá fejlődése dacára a tőke egyesek magántulajdoná-

ban van». Ebből az ellentétből magyarázható meg az osztályok összeütközése, a tőke és a munka közt levő osztályharc is.

A bajok forrásának kiapasztására két terv merült fel: amelyek az egyszerű árútermelésre való visszatérés által, mások a tőke köztulajdónbavétele által kívánják a termelési mód és a tulajdoni viszonyok közt levő ellentétet megszüntetni.

A kapitalista termelés törvényszerű fejlődésének csak az utóbbi mód felel meg. Az egyszerű árútermelésre valló áttérés hátráltathatja ugyan, de meg nem gátolhatja a törvényszerű fejlődést: a munkáinak fokozatos egyesítése mellett a tőke köztulajdonba vételét. E szerint a szervezett társadalmi munka, melyet az újkori termelési mód megkövetel, csak úgy nyerheti el teljes ellenértékét, csak úgy szabadulhat fel, ha a tőke köztulajdonba megy át. A munkásság célja csak az lehet, hogy a munkát a természeti törvény erejével ható fejlődésnek megfelelő módon felszabadítsa. Ez azonban a tőkés természetű ellenzése folytán csakis a létező termelési rendszer rombolása útján lehetséges. Le kell tehát rombolni a létező termelési rendet.

Annyi bizonyos, hogy a rombolást még ennél körülményesebben soha sem indokolták, de vájjon tudományos-e ez a megokolás?

Hogy ezt megítélhessük, elsősorban tisztában kell lenni azzal, hogy mit értünk tudomány, tudományosság alatt?

Általános érvényű és alig vitatott helyességű meghatározás szerint a tudomány a való jelenségeknek okozati összefüggésükben való feltárása. A valóság feltárása a valóságról alkotott emberi fogalmaik előadása által; történik. A tudományossághoz nélkülözhetetlen, hogy az előadott fogalmiak a valóságot híven adják vissza, valamint az is, hogy a valóként feltárt jelenségek okozati összefüggésben legyenek egymással. A tudományról Marxnak is ez volt a felfogása. Ő a létező valóságot (das Beistehende, das Reale, den rationellen Kern), és annak életét, változását (das Leben des Stoffes, die wirkliche Bewegung) kívánta megállapítani; szerinte csak a tudomány előadási formája, a módszer, kelti azt a hatást, mintha tételei apriorisztikus konstrukciók volnának (Utóhang a Kapital 1873-ban megjelent 2-ik kiadásához). Marx véleményével szemben hiábavaló Kautskynak minden erőlködése, hogy elhitesse, miszerint a tudomány emberalkotta papirfogalmak képzelt szörszálainak hasogatása abból a célból, hogy az ismeretlennek ellenőrizhetetlen értékű magyarázatot adjunk. A marxismus éppen azért téveszt meg némelyeket, mert“ a valóság álarcában jelenik meg. Ha azt vizsgáljuk, hogy megfelelnek-e a valóságnak a marxismus feltételezései, akkor

olyan vitatérre lépünk, melyen a marxisták nem térítéinek ki az érvek elől.

A marxismus tudományosságát elsősorban a marxizmus lényeges magvával elismert tételén vesszük vizsgálat alá. E szerint a kapitalista termelés bajainak forrása az anyagi termelés társadalmi formája és a tulajdoni viszonyok közti ellentét, amely szükségszerűen a tőke köztulajdonba vétele által fog megszűnni.

A baj forrása a magántulajdon, a baj orvosszere a köztulajdon. A társadalom problémája tehát a tulajdon problémája.

Ha ilyen fontos a tulajdon kérdésié, szükséges, hogy a tulajdoni fogalmával tisztában legyünk. A marxista könyveknek minden lapja tele van a, köz- és magántulajdon emlegetésével, de valóságos könyvtári kutatást kell végeznünk, míg néhány közbevetett kijelentést találunk arról, hogy mit is értenek a marxisták tulajdon alatt.

Marx Kapitáljának 4-ik kötetéül kiadott Kautsky: Marx gazdasági tanai című műve alapján készült elméleti összefoglalásban kiemeltük már a köz- és magántulajdonnak Marx által jellemzőnek talált jellemvonásait.

Marx Kapitaljában olvassuk (Volksausgabe: Stuttgart, 1914. I. kötet, 689. lap), hogy a magántulajdonról, mint a társadalmi köztulajdon ellentétéiről akkor van szó, ha a munkaeszközök és munka más külső feltételei egyesek sajátjai; az egyes által megművelt, a független egyes munkásnak saját munkafeltételeivel való úgyszólván összenövésen alapuló, magántulajdont kiszorítja a tőkés rendszerbeli magántulajdon, amely idegen munka kizsákmányolásán alapszik.

A tőke magántulajdon kizsákmányoló természetéi Marx a következőképpen jellemzi:

A tőke (mely a forgalomban értéktöbbleteit fiadzó érték), csak azért, hogy fiadzassék, megvásárolja a teljesen tőkenélküli — bár tőke nélkül élni nem tudó — munkás munka erejének a kifejtését, a munkát. Arra törekszik, hogy a reá szoruló munkát csak annyi bérrel fizesse meg, amennyi a munkaerő forrás fentartására még éppen elég, hogy így a megfizetetlen munka eredménye, az értéktöbblet minél nagyobb legyen. Ugyanaz a cél vezérli akkor is, mikor a munka termelőképességét munkaegyesítéssel, gépek alkalmazásával stb. fokozza. Minél nagyobb ugyanis a munka termelőképessége, annál kevesebb munkára van szükség ugyanazon termék előállításához, annál kisebb értéket kell adózni a munkaerőforrás fentartásához, ennek folytán annál nagyobb lehet az értéktöbblet, amellyel a tőke megfiadzik.

Bernstein Ede, a marxizmus hiteles magyarázója szerint (Ges. u. Privateigentum Berlin 1891) a magántulajdon lényeges ismertetője a tulajdonos személyében való teljes felolva-

dása (Aufgehen). A tulajdon a tulajdonossal össze van nőve, bizonyos mellékben azonos vele. A paraszt, a szövő stb. neinr csak névleges és jogi tulajdonosok, hanem reális valóságom tulajdonosok.

Emberemlékezet óta a legkülönbözőbb fogalmaik voltak az embereknek a tulajdonról, a legkülönbözőbben határozták meg a tulajdont (monopóliumot). Levezették azt az Isten, a király s a társadalom akaratából, társadalmi szerződésből, az emberi természetből, az erőhatalomból, az abszolút észből, a foglalásból, a munkából, törvényből, a gazdasági érdekből és a jog céljából. A tulajdon pedig nem törődött a tudósok fejlődésével, hanem megvolt, mióta a világ világ. Marx sem állítja, hogy lett volna tulajdon nélküli kor, csak a köz- és magántulajdon fogalmait cserélgeti. Ha mindig volt tulajdon, úgy annak létező valaminek, valóságnak kell lennie, mely nem függ az embereknek róla alkotott képzetétől s így a marxi tulajdonmeghatározások helyességét ama tények alapján kell megítélni, amelyek a tulajdont minden korban jellemezték.

A tulajdon egyik fő vonása szerint mindenkor rendelkezési képesség volt. A történelem bármely korába tekintünk is, mindig azt nevezték tulajdonosnak, aki rendelkezhetett, akinek akarata érvényesülhetett, tettekben nyilvánulhatott. Az érvényesülés feltétele, hogy az akaratnyilvánításban az egyes akadályozva ne legyen.

A rendelkezés, az akaratnyilvánítás mindig bizonyos tárgyra vonatkozik, tárgy nélkül nincs is rendelkezés. Az a határ, amelynél az embernek legbensőbb énje saját magától különböző tárgyat talál, kétségtelenül nem az ember testén kívül kezdődik. Az emberi szervezet legkülönbözőbb testi és szellemi vonatkozásai is lehetnek tárgyai az emberi akaratnak, az emberi rendelkezésnek. Az egyén ezek használatából is kizárhat másokat, tehát ezek is lehetnek monopólium tárgyai. A tulajdonnak, mint legszélesebbkörű dologi jognak tárgyaiul mégis csak az egyénen kívül álló tárgyakat tekintik.

A rendelkezés tárgyainak közös jellemzője az, hogy jelentőséggel bírnak az emberre.

Jelentősek lehetnek azért, mert károsak, vagy mert becsesek. A káros tárgyaktól az akarat szabadulni igyekszik, ezeket magától eltaszítja. Ezért a mindenkire nézve káros tárgyakat sohasem számították a tulajdon körébe. Azonban sok olyan tárgy van, amelyet az ember előbb károsként eldobott» de később becsét felismerte és tulajdonba vette. A tulajdon mindig olyan tárgyakra irányult, amelyek az emberre nézve becsesek voltak, melyeket magával egyesíteni, összekötni i parkodott, melyek tehát javaknak nevezhetők.

A tulajdon javak felett való rendelkezési képesség.

A javak közt vannak olyanok, melyek bárhol, bármikor, bárkinék, bármilyen mennyiségben rendelkezésre állanak, valamint olyanok is, amelyek ennél ritkábbak. A javak ritkása vagy bősége nem abszolút, hanem relatív fogalmak. Az emberi szükségletek terjedelme szabja meg a határt. Tulajdonban azok a javak vannak, amelyek a társadalmi szükségletekhez képest nem fordulnak elő korlátlan mennyiségben, csak ezeknél válik szükségessé az akarat szabadságának védelme, ezek képeznek gazdasági értéket. Mihelyt bizonyos szükséglet a rendelkezésre álló javak mértékét meghaladja, több különböző akarat közös tárgyra irányul.

Ha több akarat törekszik ugyanegy tárgy felett rendelkezni, vagy megegyezésnek kell létrejönni a több akarat közt (s ebben az esetben egyik akarat rendelkezési képessége sem teljes, egyik sem egyesíti magával a tárgyat), vagy győznie kell egyik akaratnak a másik felett (s ebben az esetben a győztes akarat egyedül rendelkezik a tárggyal). Harmadik eshetőség nincs. Fogalmi képtelenség az, hogy több különböző önálló akarat ugyanegy tárgyat egyformán egyesítsen magával, több akarat egyenlően korlátlan hatállyal rendelkezék egy tárggyal.

Ha az *egyén* akarata oly javak használatára vonatkozik, amely javak használhatja, azok minősége és a gazdálkodás módja folytán csak többek közreműködése mellett lehetséges, akkor az illető tárgyra nézve az egyénnek más egyénnel meg kell egyeznie. Midőn ugyanegy jószágra nézve több akarat megegyezik, olyankor tulajdonképp tulajdonról nem is lehet szó, mert egy tárgy több egyén akaratával összenőve, több egyén egyéniségébe beolvastva nem lehet.

Többeknek egységként jelentkező rendelkezése nem azonos minőségű és terjedelmű az egyesek akaratának összességével, hanem több egyén szervezetének szövegezett határozata* szabálya. Ez a határozat vagy szabály az azt alkotókra nézve jog, amelyet maguk számára alkottak. Többek határozata, lényegesen különbözik az egyéni akaratától, mert azok képzésébe az egyéni akarat nem a maga egészében, hanem csak bizonyos nyilvánulása által vesz részt, továbbá^ mert többek határozatának létrejövételétől fogva külön léte van, korlátozólag hat a képzésében részt vett egyének akaratára, általa az egyik egyén akarata a másiké által korlátozva van, végre a többek határozata fennmarad akkor is, ha az alapjául szolgált valamelyik egyéni akarat meg is változott. Többek akarata jogj akarata^ többeknek tehát csak jogi tulajdonuk lehet.

Azokért a javakért, amelyek a társadalom szükségletéhez képest korlátoltan fordulnak elő (azaz értékek) s amelyek alkalmasak arra, hogy az egyéni akarat a legteljesebben összeköttetésbe hozassanak, az akaratok összeütközése folytán versengés indul meg. A versengők mindenike a társadalom

hatalmi szervezetéhez (az államhoz) fordul segítségért, melyet az állam a jog által nyújt, vagyis annak megszabása által, hogy a versengés tárgyai felett ki hogyan rendelkezhetik.

Az állam segítségül hívása és az állam beavatkozása folytán az egyéni kezelésre alkalmas értékek felett való tulajdon fogalma kelté válik. Az akarat hatásának ama területén, amelyet az államhatalom nem szabályoz, vagy szabályozni, korlátozni nem képes, az egyéni tulajdon továbbra is az egyéni akarral egyesített tény marad (az egyéni akarat jogilag nem korlátozott rendelkezési képessége), az akarat ama hatáskörében ellenben, melyet az állam szabályoz, a tulajdon bizonyos tényekhez kötött joggá lesz (azzá a hatalommá, amelyet az állam az értékek felett enged).

A tény, melyéi a jog a tulajdon által megvéd, majd a foglalás, majd a politikai vagy harci érdem, majd a megművelés, a munka. Akár tény, akár jog a tulajdon,, mindig Jíét fővonása van: egyrészt rendelkezési képességet, másrészt mások támadásai ellen való védettséget, tehát kizárólagosságot (monopóliumot) jelent.

Az állam szabályozására előbb az egyének tulajdonánál van szükség. Ama javak felett való rendelkezés ugyanis, amelyek többek szervezetének rendelkezése alatt állanak, már a többek szervezetének joga által szabályozva lett. A már létező szervezetek jogának állami szabályozására csak akkor merül fel szükség, ha az állami jog és a társadalmi szervezetek joga összeütkeznek, vagy ha a társadalmi szervezet joga nem képes valamely tárgyra vonatkozó határozatának végrehajtásában a mások támadását kivédeni. Ilyen esetekben az állam beleavatkozik a társadalmi szervezetek ügyeibe, védelmébe veszi azokat és mint legerősebb hatalom megszüntet minden olyan testületi jogot, mély a saját jogába ütközik.

A modern államban a jogi-tulajdon értékek felett való rendelkezési szabadságnak az a mértéke, amelyet az állam az egyeseknek, illetőleg többek szervezeteinek megenged és amelyet megvéd mások ellen is. Az állam védett háláimat ad az értékek felett, azaz megtiltja a jogosulton kívül állóknak, hogy a jogosultat jogilag szabályozott hatáskör ében zavarják. A mások kizárása a tényleges tulajdonnál is megvan, de míg ott tényleges erőhatalmon alapul, a jogtulajdonnál a jogon nyugszik.

A tulajdon (monopólium) fogalmával a következő jelenségeket jelöljük:

1. tényleges monopóliumról szólunk akkor, ha az egyéni akarat tárgyak felett oly érvényesülést talál, melyekre jogi szabályozásnak nincs hatálya.

2. jogi monopólium az egyéni akaratnak vagy a többek határozatainak az állam álltai engedett (elismert és védett), tárgyak felett való érvényesülése.

A monopólium általában a személynek valamely tárgy-szemben való olyan helyzete, melyben annak zavartalanul hasznát veheti. A tényleges monopóliumnál a zavartalanságot az egyéni erőhatalomi, a jogi monopóliumnál a jogrend adja. A forgalom élénkülésével mind több ponton érintkezik az egyén tényleges hatásköre az állami joggal, mindtöbben kéri az állam segítségét saját akaratuk támogatására, ennél fogva az állam mind részletesebben szabályozza a tulajdont, a tényleges hatalmat mindinkább felváltja a jog uralma.

A most felsorolt történeti és tapasztalati tényekkel kell összemérni a marxisták tulajdon-fogalmát.

Marx szerint az emberiség kezdő korszakában úgy a termelési eszközök, minit a munkatermékek társadalmi köztulajdonban voltak s a termékek csali, mint használati javaik mentek át magántulajdonba.

A köztulajdon szerint minden kultúrnépnek történelembe lépésénél feltalálható. Jellemzésére a patriarkális parasztszalíadot mutatja be, melyben a munkaeszközök a család köztulajdonai, melyben a munkatermékek a szervezett, családi munka eredményei; a tagok csak mint a család sízerve» vesznek részt a munkában és a termékek felosztása a tagok neme, kora, a munkának időtartama, valamint az évszakok változásával változó természeti feltételei szerint történik, Kautsky Károly szerint Marx az őskommunizmusról alkotott képzetét az amerikai indiánusok és a Nagy Sándor korabeli indusok társadalmainak leírásából merítette. Az indiánusok társadalmát azért tartotta kommunistának, mert abban a bivaly vadászat többek által bizonyos terv szerint hajtattot végre, az indusok faluközösségét pedig azért, mert abban/munkafelosztás volt.

Művünk egyes részében már utaltunk aila, hogy egyes termelési ágak természete, vagy a külső kényszerűség készítette az embereket a múltban közös, együttes termelésre, s veszedelmes állatokra való vadászat, a harc által védett külterjes legelőgazdaság és a kezdetleges eszközökkel folytatott földművelés a munkának bizonyos együttességét kívánták meg.

Ahol azonban a művelés természete kívánja, ott a munka közössége és szervezett tervszerűsége ma is megtalálható. Az együtt dolgozó család munkájában ma is felolvad a családtag tevékenysége, a munkafelosztás teljesebb ma, mint bármely más korban és veszedelmes vadállatra még ma is tervszerűen szokás vadászni.

A marxisták is megállapítják azt, hogy az őskommunista maradványaiként még ma is megmaradtak a közlegelők, az erdőközösségek stb.

Ha visszatérnénk a primitív művelési formákra (vada-

szatra, külterjes legelőgazdaságra, kőkorszakbeli földművelésre), akkor a művelési módokhoz ugyanolyan közösség és tervszerűség lenne szükséges, mint a primitív korokban s ilyen közösséget és tervszerűséget a mai jogrend is lehetővé tenne. Nagy a gyanúnk, hogy Marx a ma is létező primitív gazdasága formákat azért mutatta be az emberiség bölcsőjében, hogy nehezebben lehessen ellenőrizni az akkori tulajdoni és a termék-felosztási viszonyokra, vonatkozólag tett állításainak valóságát.

Ő ugyanis azt állítja, hogy az emberiség csecsemő korában a termelési eszközök köztulajdonban voltak, míg a termékek csak a használati tárgyak. Ez valóban olyan különböztetés, amelyet mesébe kell burkolni, hogy elhessük.

A termelési eszközt a terméktől csali papiroson lehet megkülönböztetni, de a valóságban nem. Marx ugyan disztiníválni próbál, sizerimte termelőeszközök: a munkatárgy (az, amelyre a munkás a termelésnél „ráhat“) és a munkaeszköz (az, amelynek bizonyos tulajdonságával a munkás hatást gyakorolt a munkatárgyra). De maga Marx is beismeri, hogy az, hogy valamely használati érték nyersanyag, munkaeszköz, vagy termék-e, — az teljesen attól függ, hogy „milyen szerepet játszik a munkafolyamatban“, „attól a helytől függ, amelyet abban elfoglal“, ő maga mondja, hogy például a szarvasmarha szőreppelhet mint termék, mint munkaeszköz és mint nyersanyag a csak a termelési folyamatban való szereplése alkalmával lehet megállapítani elméleti minőségét. Nemcsak a szarvasmarhával vagyunk így, hanem bármely néven nevezendő jószággal is.

Miután „szereplése“ előtt nem lehet megkülönböztetni a termelési eszközt a terméktől, lehetetlen azt is megállapítani, hogy a kommunistának képzelt társadalomban mi tartozik köztulajdonba és mi kerül az egyesek közt felosztásra? A budapesti diktatúra példája azt mutatta, hogy lehetetlen szövegezett törvényben felsorolni a köztulajdonba veendő tárgyakat. A példa mutatta azt is, hogy bármily tágran értelmezték is a termelési eszköz fogalmát, az annak nevezett tárgyak elkobzásával a termelés folytonosságát bontották meg és a munkástól vonták el a létszükségletet. A termelési folyamat ugyanis szakadatlan és folytontartó, melyben a tárgyak folyton változtatják elméleti minőségüket. Ami ma egy napi munka eredményeként jelentkezik, az holnap a termelés eszköze vagy tárgya lehet és viszont; a termelési eszköz csak folytonos osztódás, a munkás folytonos táplálása által szolgálhat termelésre. S ha valamely tárgyat termelési eszköz minőségben a szükségleti tárgyként való felosztástól elvonunk, akkor a munkás szükségletkielégítését akadályozzuk, a munkást károsítjuk.

Aminthogy a termelés sérelme nélkül egy tárgyat sem lehet termelő eszközként köztulajdonul lekötöni, azonképp lehe-

tétlen a termékeket csak „annyiban szétosztani, amennyiben azok használati tárgyak“.

Marx azt a tárgyat nevezi használati tárgynak, melynek rendeltetése az elfogyasztást és nem a továbbtermelés vagy a kicserélés. A patriarkális családban a termékeket nem cserélik fei, hanem felosztják. Az indiánusok az elejtett bölényt nem cserélik ki, hanem felosztják, az ősi indusok munkájukért vagy a földterületből, vagy az aratásból való részesüléssel kárpóttattak — mondja Marx, illetőleg Kautsky — és szerintük ea annyit jelent, hogy az egyesek csak használati javakban részesülnek. Ámde minden használati tárgy szerepelhet úgy is, mint termelési eszköz, a szétosztó sohasem tudhatja, hogy nem fogja-e az egyén a kiosztott tárgyat hasznothajtó cserére, kamatozó kölcsönként, vagy továbbtermelésre felhasználni. (A Budapestet terrorizáló kommunista apostolok sem gondolták talán, hogy a szükségleti tárgyakként osztogatott kommunizált tárgyakkal milyen csereüzlet, üzérkedés, lánckereskedelem fog megindulni.) Tulajdonképp semmi sem kerülhet felosztásra úgy, hogy az termelési eszközzé isi ne válhasson s így a szétosztott tárgyakat azonnal vissza is lehetne venni köztulajdonba.

Ezek szerint a köztulajdon jellemzésére nem maradna más, mint a termelés együttesége és szervezett tervszerűsége. A művelési mód által megkövetelt közösség és tervszerűség ugyanúgy létesült hajdan, mint ma, t. i. hogy több egyén a gazdasági érdek szerint együttesen kezelendő tárgyra nézve megállapodik és az illető tárggyal szemben a megállapodás által létesített szabály szerint jár el.

A hajdani gazdasági közösségek abban a tekinteten is megegyeztek a maiakkal, hogy azok előnyei is csupán az alkotmányuknak megfelelő számú tagokra terjedtek ki s hogy a gazdasági mód állttal feleslegessé vált egyéneket a közösség előnyeiből kizárták. A kizárás olykor azáltal történt, hogy a termelési mód terhére vált egyéneket (akárcsak a budapesti terror alatt) szűkösebb ellátásra szorították; olykor pedig az által, hogy legyilkolták őket, vagy hadiszolgálatra kényszerítették őket.

Az öskommunizmus termelési rendje tehát lényegileg nem volt eltérő a maitól, csak a gazdálkodás külső feltételeinek különbözősége okozta, hogy hajdan némely, részben még ma is megező termelési mód vált uralkodóvá és bélyegét az egész társadalom berendezésére rányomta.

Marx szerint az öskommunizmust az egyszerű árutertermelés korszaka váltotta fel, melyben a termelési eszközök is, meg a termékek is a munkálkodó magántulajdonában voltak s a termékek csak mint használati tárgyak cseréltettek ki. Szerinte ax átmenet az öskommunizmusról az egyszerű árutertermelésre

azáltal történt, hogy az erősebbek egyes termelési eszközökét a maguk részére erőszakkal elkülönítettek és a gyengébbeket arra kény szeri tették, hogy helyettük és részükre is termeljenek. Kézpénznek vette a 17-ik századbéli angol levellerek találmányát, hogy a paradicsomi boldogságot az első ember rontotta meg azáltal, hogy mint a neve is mutatja, (Ádám — a — daan = korlát), — korlátozta a másik jogát; kézpénznek vette a nagy francia forradalom kannából korszakába-beillő bon-mtot-t, hogy „la pr'opriété c'est le vol“ (a tulajdon lopás); angol viszonyokra írta át azt, amit Saint Simon a frankok hódításairól és a gallok leigázásáról megírt és az öskommunizmus megszüntetését az erőszakos emberek gonosztettének tulajdonította. Az egyszerű árutermelést a hűbérrendszer idejébe helyezte és Robinsonn meséjével jellemezte.

Szükségtelen Marx előadását történelmi hűség szempontjából bírálgatni és az ősembert megkérdezni, hogy miért hívták Ádámnak, mert Marx a magántulajdon kialakulására vonatkozó előadásainak különösebb jelentőséget nem tulajdonít s inkább csak épületes szórakoztatóul közli ezt a Kapital-ban, Annyit azonban mégis meg kell jegyezni, hogy a Marxéhoz hasonló felületes és egyoldalú történelmi beállításoknak köszönheti például sok millió koldus magyar, hogy a külföld őt ezeréves, hazájában elnyomónak tartja. Meg kell jegyezni, hogy a magántulajdoni rendszer térhódítása az állandó megtelepüléssel kapcsolatos ekés földművelés, valamint az ipari szakszerűsödés, tehát az intenzívebb, nagyobb munkafelosztással járó termelési módokra való áttéréssel esik össze. Az a lényeges, hogy Marxnak az egyszerű árutermelésről közölt jellemzése megfelel-e a valóságnak?

Utalunk a már fentebb elmondottakra és megállapítjuk, hogy a termelési eszközök és a termékek közötti különböztetésnek nincs értéke, az az állítás pedig, hogy a termékek csak mint használati tárgyak cseréltettek volna ki, sem az elméleti, sem a történelmi valóságnak nem felel meg. Ugyanis elméletileg lehetetlen megállapítani, hogy két tárgy kicserélésekor azok használati tárgyak-e, vagy termelési eszközök? Nem lehet tudni, hogy az átvevő azért szerzi-e meg a tárgyat, hogy iaat ismét tovább adja, vagy pedig, hogy termelési eszközként használja, az átadóra nézve pedig egyenesen találóbb annak a feltevése, hogy ő az illető tárgyat azért ruházza másra, mert ez reá nézve elvesztette „használati tárgy“ jelentőségét és annak fej éhen olyan tárgyat akar szerezni, mely ránézve nagyobb jelentőséggel bír, — tehát, mert a csere által előnyt akar szerezni. De a történelem azt is mutatja, hogy a hűbérrendszer idején, de még előbb, a legősibb őskorban sem egyedül olyan tárgyat cseréltek ki, amelyek mindkét cserélő félre nézve használati tárgyak voltak, hanem már a legrégebb korban és a legprimitívebb népeknél is nagy számban éltek olya-

nok, akik egyes tárgyakból saját szükségletüknél nagyobb mennyiségűt állítottak elő abból a célból, hogy azokért csere útján értékesebb tárgyakat kapjanak.

Való igaz, amit Marx e tárggyal kapcsolatban előad, hogy t. i. a jobbágy, mikor a dézsmát adta a hűbérúrral szemben, személyes függőségi és nem áruforgalmi viszonyban állt, de a hűbéres korban a javak nemcsak a dézsma megadása által cseréltek gazdát, hanem úgy a földesuraknak, mint a jobbágyoknak, iparosoknak és az egyenesen ezzel foglalkozó kereskedőknek minden közjogi korlátot áttörő árucseréje által is. És ez az árucseré lényegében azonos természetű volt a jelen kor árucseréjével.

Olyan állapot, melyben az egyén minden szükségleti tárgyát maga kutatja föl, vagy állítja elő és minden ilyen tárgyat önmaga fel is használ, robinsoni hajótörések esetében vagy külön remetek életében előfordulhat ugyan, de mihelyt több normális, tehát társas természetű ember egymás közelében telepszik meg és egymás tárgyait kicseréli, akkor már megszűnik, a magántulajdon egyedi alakja és helyébe a magántulajdon társadalmi forrná ja lép, melyet Mare egyszerűen csak mint kifosztáson alapuló magántulajdont emleget.

Marx szerint a munkatermékeknek kétféle természetük van, szerepelhetnek mint használati tárgyak és mint értéktárgyak. Az öskommunizmus és az egyszerű áruterelés idején a munkatermékek tisztán használati tárgyak voltak és ezekben kiki munkájának társadalmi jelentősége szerint részesült. Attól az időtől kezdve azonban, amikor jelentősebb mértékben elterjedt a termelésnek az a módja, hogy hasznos tárgyak kicserélés végett állítottak elő, a munkatermékeknek érték természetűe lépett előtérbe.

A termékek csereviszonya és árútermészete ugyan tulajdonképp csak az embereknek egymás közötti társadalmi viszonyát fejezi ki, a gyakorlatban azonban mégis a termékek tárgyi tulajdonságának tekintik azt és az árucserében csak azért tulajdonítanak a termékeknek értéket, mert munka van bennök megtestesítve.

Az értékelés e módjának az a magyarázata, hogy az újkori árucseré forgalomban a termékek értékbeli viszonyát a bennük megtestesített átlagos társadalmi munka mennyiségével, ezt pedig a munkaidővel mérik. Tekintettel arra, hogy *e* szerint a kapitalista termelésben értéket csak munka alkot *s*; hogy az értékesítő folyamatban minden tényező változatlan azon hányadértéken kívül, mely munkaerő megvételére szükséges, — *a termelésben mozgósított érték csak úgy szaporodhatik, ha a munkaerő nem fizetetik meg teljesen.

A gépmunka kifejlődésével a termelő eszköz tulajdonosa nem képes eszköztét kiszolgálni: idegen munkaerőre szorul *s*

azért támogatja a hűbérrendszer által létükben biztosított jobbágyok felszabadítását, hogy ezek neki munkaerejüket árán alul áruba bocsáthassák s ezáltal számára a termelési folyamatban mozgósított érték új értéket, hasznot fiadzzon. Nagy tömegek „felszabadítása“, azaz földönfutóvá tétele által következik be a feltétele az új magánjogi rendszer kialakulásának. Ez új rendben a magántulajdonban levő termelő eszköz arra szolgál a tulajdonosnak, hogy neki megfizetetlen munka hozzáadásával hasznot hajtson: a magántulajdon ez új alakja a tőke.

Szerintük Marxnak a tőketulajdonról alkotott ilyen fogalma csak a következő anyagi feltételek fennforgása mellett közelítené meg a valóságot:

1. ha a munkatermékek az emberi szükséglet kielégítésénél oly jelentőségre jutnának, hogy egyedül szabnák meg a termelés módját és jelentőségük mellett a természet szerepe számításán kívül volna hagyható;

2. ha az árúcsereben egyedül a kicserélt árúk előállítására fordított munka szabná meg az árúk csereviszonyát s ha e viszony számtanilag objektív pontossággal meg lenne állapítható;

3. ha a gépmunka és a munkaegyesítés a termelés minden területén oly nagy jelentőségre jutna, hogy a gép tulajdonosa a termelésben elvesztené minden önálló szerepét;

4. ha a munkás csakugyan kényre-kedvre ki lenne szolgáltatva a tőkésnek és ha a munkás a termelés folyamán semmivel sem gazdagodnék, tehát önálló tulajdonra soha szert nem tehetne;

5. ha az értékfelhalmozás nélkülözhető lenne és egyedül a tőkés hasznára szolgálna.

Ám a valóságos termelésben e feltételek egyike sincsen meg.

1. Számokkal nem lehet pontosan kifejezni az emberiség szükségleteinek mennyiségét, mert még az emberi test maga is megfejtetlen rejtélyeket tartalmaz; az emberi lélek működése folyamán fölbukkanó és az emberek társadalmi viszonya által előhívott szükségletek pedig a figyelő ember ámulatba ejtésére, nem pedig emberi mértékekkel való megmérésre alkalmasak. Az emberiség szükséglete az összes élő emberek soha ki nem elégíthető hiányérzetével, tehát a végtelennel egyenlő. Nem lehet tehát a szükségletek összességét objektív mértékkel megmérni. A szükségletek egyrészét a fogyasztás mértékével mérhetjük. A^J történelem folyamán, mind nagyobb népesség nyerte létfeltételeit a földön. Ez a körülmény a munka termékek nagymértékű szaporodására mutat. A nagy néptömegek átlagos fogyasztása nőtt a századok folyamán. Ez a körülmény azt mutatja, hogy az emberi munka tőkéletesebbé, termelőképesebbé vált.

Mindkét körülmény együttvéve sem döntheti meg azonban azokat a tényeket, hogy a munkatermékek nyersanyagát a természet adja, hogy az anyag természete megszabja a termelés módját, hogy az anyag korlátokat emel a termelésben, hogy az organikus termékenység és fejlődés a termékek jelentékeny részének előállítását idézi, illetőleg segíti elő és hogy az organikus szaporodás a társadalmi jelenségek szaporítása, által elősegíti az ember termelési tudásának gyarapodását.

Ezek a tények pedig elegendők annak igazolására, hogy a munkatermékek jelentősége az emberi szükséglet kielégítésében nem kizárólagos és ezek nem bírnak oly túlnyomó fontossággal, hogy a termelés módjára nézve egyedül a munkatermékek tulajdonságaiból feltétlenül ható törvényeket lehetne levonni.

2. Nem szükséges hosszasan cáfolgatni azt a tételt, hogy az árucserforgalomban egyedül a termékben megtestesített munka szabná meg a termékek értékviszonyát. A legutóbbi évek árhullámzásai világossá tették azt, hogy valamely áru értékelésére nézve csak esetleges és résztulajdonsága az árúnak munkatermék volta. Sok áru van, amely értékes, habár nem munkatermék (pl. a nyersanyag, a kincs), sok olyan munkatermék van, amelyet nem értékelnek, vagy amelyet a forgalomban veszít az értékéből, vagy utóbb — állagsérelem nélkül is — értéktelenné válik. Mind e jelenségek már Marx életében annyira szembeszökők voltak, hogy a *Kapital* III. kötetében foglaltak szerint, Marx is úgy módosította tételét, hogy „a kapitaliszia társadalomban azt a színvonalat, amely körül a kínálat és a kereslet hatása alatt a piaci árak hullámszerűen fél és alá szállnak, a termelőár alkotja, mely azonban az értéken alapszik“. Ez az „értéken alapszik“ arra való volt, hogy a marxi tőke-elmélet alapjából maradjon meg annyi, hogy az elmélet össze ne omoljon. Azonban nem nehéz belátni, hogy ez a kis alaptörődék nem elegendő az épület fenntartására. Hiába alapszik ugyanis a termelő ár az értéken, ha az érték egy fokozatnélküli, konkrét esetben számszerűleg meg nem mérhető tulajdonsága a javaknak. Ha mindaz, amivel nem rendelkezik mindenki korlátlan mennyiségben és ami emberi szükségletet elégít ki, egyformán érték, hogyan tegyünk akkor különbséget az érték alapján a különböző árúk és a különböző termelő erők termelő ára közt?

Az „előállításához társadalmilag szükséges munkaidő“* annál kevésbé alkalmas az érték mérésére, minthogy maga a munkatartalom sem mindig jele az értéknek.

Minthogy ilyenformán az értéknek és vele együtt az árnak nincs objektív, előre meghatározó mértéke, az értéknek matematikai szétbontása, az értékkel folytatott minden matematikai számítás s a számításokból levont minden következtetése csak alaptalan képzelődés, költemény.

3. A munkaegyesítés nem olyan mértékű, és az előző fejezet adatai szerint a fejlődés sem mutai olyan mértékű egyesítésre kilátást, melynél a tőketulajdonost maga a gazdálkodás természete kizárná az üzemi munkában való részvételtől, melynél tehát a magántulajdonban tartott termelési eszköz teljesein elvesztené a tulajdonossal való tényleges, szerves össze-
kötötését és tisztára jogi tulajdonná válnék.

A munkaegyesítés a termelésnek számos területén csak csekély mértékben, vagy egyáltalán nem is képes a munka; termelőkéességét fokozni, ezért a termelésnek ilyen területein a munkaegyesítés nem fokozódik, sőt csökken. Ezek a termelési területek nem csekély jelentőségűek, nem olyanok, amelyeket számításon kívül lehetne hagyni.

A kézműipar, a munkaipar és a mezőgazdaság a társadalmi termelésnek igen jelentős ágai, melyek a nagyipartól sohasem hozhatók teljes függésbe, amelyekből a tönkrejutott nagyipar újra és újra éledhet és melyekben a termelőeszköztulajdonosoknak óriási többsége működik. A termelésnek ez ágadban a munkaegyesítésnek aránylag csekély, jelentősége van, ezért ezekben nem vált — és nem is válhat — a termelés gépszerűvé, mintegy önmagától működővé.

Nem is szükséges e tárgyban többet szólni. Ha megállapítható, hogy a termelőeszköztulajdonosoknak óriási többsége a termelőeszköznek a termelésben való működtetésében tevékeny részt vesz s ha megállapítható az is, hogy a termelésnek, nem gépies módja a terméseredmény jelentékeny részét szolgáltatja, — akkor világossá válik, hogy a marxista tőketulajdon fogalomhoz nélkülözhetetlen „munkátlan tőkés“ fogalma csak egyoldalú, réisztz-észlelet eredménye, amelyből általánosítani helytelen.

4. Akárcsak a marxista tőkefogalom, úgy a marxista „szabadmunka“-fogalom is csak papirosból kivágott kategória, melynek a valóságban létezése nincs.

Az újkori magántulajdon csak akkor lehetne kizsákmányolás eredménye, ha teljesen különválnának egyrészt a tőkés a tőkétől, másrészt a munkás a tőkétől: — ha a tőkés a tőikével való termelésben egyáltalában nem venne részt, ha a munkás teljeseen ki lenne szolgálatva a tőkés kényének; — ha a munkás a tőkének egy atomjával sem bírna és a termelés során sem gazdagodnék az értéktöbblet egyetlen porcikájával sem.

Marx a „szabad“ munkás típusát a kollektív üzemben dolgozó bérmunkásban látta és e típus kialakulását a jobbágy felszabadítás idejétől számította. Ha elolvassuk Marxnak ide vonatkozó fejtegetéseit, valósággal a munkás ellen való mérényletnek tűnik fel a jobbágyfelszabadítás és szinte vissza lehetne sírni a jobbágysorsot Marx szerint ugyanis a jobbágyának biztosítva volt a sorsa, minthogy ő a föld terményeiből csupán dézsmát adott, egyébként azonban rendelkezhetett a

saját készítményű termékekkel. Sőt biztosítva volt Marx szerint a rabszolga sorsa is, mert az a családban kapott ellátást, tágabb értelemben családtag volt. Nem így a szerencsétlen „szabadmunkás“, aki minden létbiztosíték nélkül, kényre-kedvre áruba kénytelen bocsátani munkaerejét, ha meg akar élni.

A valóságban pedig az a különbség egyrészt a rabszolgák és a jobbágyok, másrészt a modern munkás közt, hogy amíg amazoknak nem volt beleszólása abba, hogy uraik milyen, mértékű létbiztosítást nyújtsanak, illetve hagyjanak meg nekik, addig emez önálló akaratkijelentéssel vesz részt a bérszerződés megkötésében. Amíg amazok testifenyítéssel is kényszeríthetők voltak a megkérdésük nélkül megszabott munkafeltételek teljesítésére, addig emezt senki sem akadályozhatja abban, hogy a bérszerződés megkötése előtt munkaerejét megtagadja; a szerződés megkötése után pedig állami szabályok biztosítják a bérmunkásnak a jogot, hogy bizonyos feltételek mellett a szerződést felbonthassa.

Való igaz, hogy a fizikai és a jogi kényszeren felül még a gazdasági kényszer is hatást gyakorolhat a munkásra a bérszerződés megkötésénél. Való igaz, hogy ez a kényszerűség az aoiigol ipari forradalom alatt és a XIX. század első felében Franciaországban bekövetkezett válságok idején súlyos volt s hogy e kényszerűséggel akkoriban némely üzemtulajdonos rútol vissza is élt. Ámde azóta az országok termelése olyan organikus szervezetet nyert és a közlekedés annyira megjavult, hogy a válságok aránylag rövid idő alatt elvezetést nyernek és a munkás könnyen kaphat a válság által kevésbé sújtott termelési ágakban alkalmazást. A gazdasági kényszerűség tehát lényegesen csökkent.

A legutóbbi évek története pedig azt bizonyítja, hogy a munkásoknak engedett szabadszerződési jog megadja nekik a lehetőséget arra, hogy a termelési viszonyok bizonyos alakulása mellett nemcsak, hogy egyenlő szerződő felek lehessenek az üzemtulajdonossal szemben, de hogy ezt egyenesen nyomasztó gazdasága kényszerhelyzetbe is hozzák és marxista módon szólva egyenesen ki is zsákmányolják.

Mert nem kizsákmányolás-e az, ha az üzemtulajdonos, aki a termelésben maga is jelentős munkával vesz részt, minden üzemi terméket az idegen bérmunkások bérére kénytelen fordítani és így saját munkája megfizetetlenül marad? Nem kizsákmányolás-e az, ha egy egész élet munkája által kistökére szert tett munkás rokkantsága idején az ápolására szükséges bérmunkásnak egynéhány hónap alatt kénytelen az egész kistökét kiszolgáltatni?

Nem kizsákmányolás. Aminthogy az sem kizsákmányolás, ha a tőkés csupán szükös bért fizet, úgy a munkás, mint a tőkés csak a rajta kívül eső okokból keletkezett árvizonyokhoz tartja magát, mikor az átlagos munkabéretet kapja, vagy

adja. Ha nem így tenne, saját létét és gazdasági érdekét veszélyeztetné. A munkabér és az árak viszonya az alapja minden munkácsolád háztartási- és minden üzemtulajdonos üzleti számításának. Ha a munkás az árviszonyokhoz képest túlolsón dolgoznék, éhenhalna s ha az üzemtulajdonos túlzott béreket fizetne, az üzem tönkre jutna, az üzem csődje folytán a munkás munka nélkül maradna és a társadalmi termelés rövidséget szenvedne.

E szerint helytelen Marxnak az a feltevése, hogy a munkás felszabadítása csak a munkást hozná kényszerhelyzetbe s hogy ez kénytelen volna ingyenmunkát végezni. A munka a mindenkori átlagos bérrel meg van fizetve, mert ennél az egész társadalom termelésének és az egész társadalom életnívójának sérelme nélkül többet adni nem lehet. Nem a munkás és az üzemtulajdonos harca, hanem egyedül a gazdasági konjunktúráknak helyes intézkedések és helyes szervezet által való javítása javíthatja meg a munkás sorsát és az egész társadalom életnívóját.

A munkás soha sincs teljesen elzárva a termelési eszközöktől („von den Produktionsmitteln frei, los und ledig“). Mert ha az emberi munkaerőt nem is tartanánk termelési eszköznek, akkor is tény az, hogy minden termelési eszköz csak úgy szolgálhat termelésre, csak úgy hozhat létre új értéket, ha munka járul hozzá. Olyan termelési eszköz, melyet tulajdonosa nem fordít a termelésre, hasonló a még kibányászatlan kincshez, közömbös, hogy kinek tulajdonában van, mert senkinek sincs belőle haszna. A tulajdon csak akkor nyer jelentőséget, ha annak tárgyából valakinek haszna van. A termelési eszköznek csak akkor van haszna, ha munka fordítatik rá. A szabad munkás csak úgy engedi át munkaerejét, ha a termelés hasznában részesül. A tőkés tehát kénytelen tulajdonának teljességéről a munkás javára lemondani, ha tulajdonosi helyzetének hasznát akarja venni. E szerint a tulajdon használata a munkás hasznára is van és így a munkás munkájai által a tulajdon részesévé lesz.

5. A haszonrészesedés kérdése elvezet végre annak a vizsgálatához, hogy nem lehetne-e az összes munkatermékeket az azokat előállító munkások közt felosztani, nem volna-e mellőzhető a tőke haszonrészesedése?

Marx a klasszikus nemzetgazdák nyomán megállapítja, hogy a tőke fenntartására szükséges érték a nyugvó, vagy álló tőkéhez tartozik, a tőkének a termelésben való felhasználásával járó érték a változó tőke fogalma alá tartozik, a két tőkének az összege a termelési költség, az az érték pedig, amellyel a termelés összes eredménye a termelési költséget meghaladja, az a tőke haszna. Szerinte ez a haszon felesleges terhe a termelésnek.

A termelési eredménynek most említett módon való fel-

osztása csak a történelem folyamán kialakult s a gyakorlat által legcélszerűbbnek talált üzemi számítási forma. Nincs jogakadálya annak, hogyha valamely üzemben a számvetést más-ként célszerűbben lehet eszközölni, más módszerre térjen at az *üzem*.

Hajdan, a hűbér-korszakban a termelés eredményében úgy osztoztak a társadalom tagjai, hogy a jobbágy a termékből meghatározott részt juttatott a földesúrnak, a kincstárnak, az egyháznak stb., a többit pedig megtartotta magának. Ma a tulajdonos meghatározott részt (adót) juttat az államkincstárnak, az iparosnak: a kereskedőnek (az állag fenntartásának költségeit), előre meghatározott részt juttat a munkásnak s a maradványt pedig megtartja magának.

Ami a jobbágyinak még megmaradt, az Marx szerint nem volt haszon, hanem *saját* munkaeredmény, — ami a tulajdonosnak megmarad — azért szerinte a tőkés nem dolgozott! Megállapítottuk azonban, hogy nemcsak Marx korában, hanem most is a tulajdonosok óriási többsége saját maga is részt vesz a termelésben. Ennek folytán a tulajdonosnak megmaradó érték a legtöbb esetben ma is munkajutalom.

Attól, ami a jobbágyinak megmaradt, felkopott annak a álla — nem ritkán ugyanennyire megy a mai tulajdonos a maga „maradékával“. Hogy a mai tulajdonosnak olykor aránytalanul nagy haszna marad, az igaz, de ezen a bajon a termelésnek megfelelő szervezése és a helyes megadóztatás lényegesen segíthetnek.

A próbakommunizmus is akart a bajon segíteni olyan formán, hogy a tulajdonosok egy csoportjáról kijelent ette, hogy már nem tulajdonosok (mint Marx mondaná, kisajátította a kisajátítókat). — Erre a marxisták szerint a munkánélküli haszon eltűnésének kellett volna következni, hogy megszülessen a munkásoknak és a társadalomnak a haszna. Amde mi következett? A volt tulajdonosok, mint üzemvezetők (termelési biztosok), meghatározott nagyságú munkabért kaptak, ugyanígy az üzemi munkások is mindannyian. — A munkásszövetkezetek aztán a szakszervezetek, a magasabb hatósági testületek intézőbizottságai, valamint a népbiztosság és a hadseregparancsnokság által korlátolva és befolyásolva, gyűléseztek és határoztak a fenntartási kiadások és a munkabérek felől. A kezelés ilyen, módjának az lett a következménye, hogy a munkások a sok tanácskozás és egymás ellenőrzése folytán kevesebbet dolgoznak, saját részükre ia várható bevételekre tekintetre nélkül; szabták meg a béreket és hogy beruházásokat vagy egyáltalában nem eszközöltek és ezáltal a termelés fejlesztését elmulasztották, vagy számítás nélkül tettek beruházásokat s ezáltal az üzemet csődbe juttatták. A gazdálkodás vége pedig az lett, hogy a diktatúra alatt csaknem minden üzem termelőképes-

sége csekélyebb lett és a legtöbb üzem súlyosabb fizetési helyzetbe jutott. Kinek volt ebből haszna? A volt tulajdonosok nagy része sohasem jutott a tulajdona után akkora névleges haszonhoz, mint amekkora munkabért kapott, mint üzemvezető. A munkás is nagyobb béri kapott, mint régen. Azonban sem az üzemvezető, sem a munkás nem élhettek jobban a nagyobb jövedelemből, mint azelőtt, mert a termelés csökkenése folytán nagyobb lett a termékek ára. Haszna tehát senkinek sem volt, ellenben károsodott a társadalom egésze, mely a termelés csökkenése folytán kénytelen volt a már elért elélni vő járói leszállani, károsodott a tulajdonos, aki hosszú ideig kénytelen lesz beruházásoktól tartózkodni, hogy az üzem meg-nőd terheit kifizethesse és károsodott a munkás is, akinek a csökkent termelőképességű üzem nem képes munkát és bért adni.

Munkafolyamat és értékesítő folyamat! „Különböző elnevezései a termelő folyamatnak, mondja Marx, az első a tőkementes munka szempontjából, a második az öncélként fiadzó, fizetetlen munkából élősködő tőke szempontjából tekintve“. „Ha a munka a termelési javakat úgy használja fel új javak előállítására, mint használati javakat, akkor munkafolyamatot látunk, ha ellenben a termelésre szánt javaknak a termelés folyama alatt felhasznált hányadértéke a termelés folytán nemcsak megtérül, hanem meg is szaporodik, akkor értékesítő folyamatról van szó. Mi szerintünk pedig ez a megkülönböztetés csak kákán talált csomó s a társadalom szempontjából a tovább termelésnek nélkülözhetetlen feltétele az, hogy ne minden termék osztassék fel, hanem hogy a termékek egy része a termelés fejlesztése végeit a termelési tőkéhez csatoltassék.

Bárhogy rendezzük is be a termelést, az üzemi számítás eohasem ejthető meg előre teljes biztossággal. Mindig vannak ismeretlen tényezők, amelyeket előre figyelembe kell venni. Hogy ki viselje a termelés rizikóját, az üzemi célszerűség dolga, A jobbágyoknak megváltás volt, mikor a rizikótól szabadultak, a tulajdonosokra nézve is sokszor terhes az. Ha az állam akarja a rizikót vállalni, ez alkotmányos úton elhatározható. De hogy célszerű-e a társadalmi termelésre nézve*, ha az állam viseli a termelés terhét, az célszerűségi megfontolás tárgyát képezze.

A rizikó eredménye vagy veszteség, vagy haszon. A haszon az a termékmennyiség, mely az üzem költségein felül megmarad, a veszteség az az érték, mely a termelési költségek-ből fedezetlenül marad. Ha az üzem veszteséggel dolgozik, redukálni kell az üzemet, ha sem veszteség, sem haszon nincs, stagnál az üzem, ha azonban hasznot mutat fel, akkor megvan a lehetőség és ha az állam akarja, meglehet a kötelezettség is arra, hogy az üzem bővítettessék, javítottassék és ezáltal a terme-

lés növekedjék. Üzemfejlesztésre csali a haszonnal dolgozó üzemek képesek, a fejlett üzemek szaporítják a társadalmi termékmennyiségei, a termékmennyiség szaporodása az egész társadalom életnívóját emeli, ezért általános társadalmi éreuk, hogy az üzemek hasznot mutassanak fel.

Összegezve a mondottakat, Marx feltevéseivel szemben a következő tapasztalati igazságok állapíthatók meg:

Az árúk csere viszonyának megállapításánál az azok előállítására fordított munka csak esetleges és sohasem fix tényező. Ezért lehetetlen megállapítani, hogy a termék értékéből mekkora a munka teljes ellenértéke, illetőleg, hogy van-e ez értékben megfizetett munkaérték, — lehetetlen megállapítani, hogy mekkora a munkáskizsákmányolás s hogy van-e kizsákmányolás egyáltalában.

A kizsákmányolás tanainak ellentmond az a tapasztalati tény, hogy tőkehaszonra, azaz nem felosztásra, hanem halmozásra szánt értékre, minden termelésben szükség van, mert enélkül a termelés visszafejlődik és csődbejut.

Ellentmond a kizsákmányolásról alkotott vélelemnek az is, hogy a tőke csak osztódás, illetőleg a munkás gazdagítása által növelhet új értéket, a munkás gazdagításának mértékét pedig a tőkés nem szabhatja meg önkényesen, hanem azt a közviszonyok hatása alatt a munkással egyetértően kell megállapítania. A munkás munkája fejében önálló részt nyár a tőkéből. A munkások önálló tőkéi újabb értékhalmozódás magvaivá ítéshnek. Ilyenformán a tőkés termelésben a tőkekoncentráció mellett tőkediszlokáció is jön létre, azaz sok új tőkés áll lábra.

Ezek szerint a munkásnak a tőkétől való teljes elválása még abban az esetben sem következhetnék be, ha a gép használata és a társastermelés minden téren általánossá válnának is. Az uralmunk alá nem vonható természeti erők hatása folytán a gép, tehát az emberi termék, nem szabhatja meg teljesen a termelés módját.

A gépmunka azonban a tennél esnek igen jentékeny kerületein nem nyer alkalmazást (lásd az előző fejezet adatait); a munkások milliói termelnek saját termelő eszközeikkel és játszva állják ki a gépmunka versenyét: e munkások tehát még kevésbé válhatnak el a tőkétől, mint a bérmunkások.

Ezek szerint a munkásnak a tőkétől való elválása és 3 kizsákmányolás által kipattanásig érlelődő magántulajdon olyan emberi elképzelések, melyek a valóságban nem léteznek.

Nem létező tényekről alkotott fogalmak nem tudományosak s ilyen fogalmakból levont minden következtetés tudománytalan.

Marx szerint minthogy a modern magántulajdon a tőke

és munka folyton fokozódó ellentétét érleli, a fokozódó ellentét az ellentétet rejtő hüvely szétfeszítésére, a magántulajdon megszüntetésére fog vezetni. Ezzel szemben az a valóság, hogy a magántulajdon rendszere a tőke és munkás ellentéteinek fokozódásával párhuzamosan fokozza a munkásnak tőkével való gazdagítását, — a munkás és a tőke egybeolvadását is. Ennél fogva, még ha bizonyosságnak vennénk is azt a logikai játékot, hogy a túlerett jogintézménynek okvetlenül az ellenkezőjére kell kifordulnia, köztulajdon mégsem létesülhetne, mert a modern magántulajdon nem alkalmas burok az ellentétek túlérlelésére, — ellenkezőleg alkalmas arra, hogy keretei közt a termelők a társas üzemformák mellett isi szerves együttműködésben és érdekközösségben egyesülhessenek.

A modern magántulajdon ugyanis az egyéni akaratok vagy többek határozatának a külvilág tárgyai felett való érvényesülése, melyet a társadalmi hatalmi szervezet elismer és véd. A tulajdonnak, mint legszélesebb tartalmú dologi jognak, minden korban, tehát az u. n. „öskommunizmus“ és „egyszerű árútermelés“ korában is, ez volt és a jövőben is csak ez lehet az értelme.

Más természetű tulajdont a próbakommunizmus alatt sem lehetett létesíteni. A diktátorok írásba foglalhatták ugyan, hogy a termelőeszköz mindenkié, vagy a dolgozóké, illetve a társadalomé, a tények — miként láttuk, nem igazodtak a betűhöz és nem létesült marxista köztulajdon. Mert a jog tényeket leíró szabály, vagy szabályt követő tény. Olyan szabály, mely a gyakorlatban meg nem valósítható, nem alkot új jogot.

A tulajdon kérdése a marxizmus sarkpontja. Ha a modern magántulajdon nem fokozza a tőke és a munkások ellentéteit és ha a marxista köztulajdon fogalmi és gyakorlati képtelenség, akkor nem létesülhet kommunizmus, akkor a marxizmus nem tudomány. A munkást sem hajtja tehát természeti törvény erejével ható kényszerűség az osztályharcra és a létezők lerombolására. Csak ostobaság és gonosz indulatok hajthatnak ilyesmire.

Egyedül anyagi tényezők figyelembevételével állapítottuk meg azt, hogy a marxizmus nem tudomány. Nem hívtuk segítségül a materializmus bírálatát és annak ismertetését sem, hogy a marxisták miként változtatják céljaik szerint a materia és ideológia szerepéről alkotott véleményüket. Sokan életfelfogásuknak vallják a materializmust. Munkánk keretei nem engedik és a mű célja nem is követeli, hogy megkíséreljük a materialista túlzókat életfelfogásuk megváltoztatására bírni. A marxizmus anyagi előfeltételeinek hiánya egymagában is meggyőzhet mindenkit arról, hogy a marxizmus nem tudomány, hanem egy politikai gyűlölet által elkábított elme lázálma.

III. RÉSZ.

A társadalmi termelés jövője.

Bevezetés.

A esupaszöklű, ürestarisznyájú ember így szól hozzánk:

— Láttam az erőhegyet és mögötte felnyúlni az aranyhegyet. Az egyikre rá volt írva: militarizmus, a másikra: kapitalizmus. A hegyekhez vezető út tilalomfával volt elzárva, ezzel a felírással: „Engedelmeskedjél, dolgozzál és imádkozzál!”

Sokáig teljesítettem e hármas parancsot. De mert fáztam, éheztem és elfáradtam, sok szegény társammal együtt a tilalomfa alá álltam és zúgolódtam.

A hegy lejtőjén levők közül néhányan megszánták panaszainkat és vigasztaltak. Tanácsot kértünk tőlük, hogy miként javíthatnánk meg sorsunkat?

Erre nagy tanácskozás támadt a lejtőn, az ottlevők össze is kaptak a válaszon. Végre egy erőstorkú azt kiáltotta feleletül: „Fel a várba“, helyesebben „fel a hegyre!“

Erre nagy riadás támadt a panaszkodók közt. „Ledöntjük a hegyeket!“ — kiáltotta néhány hangos legény s köztünk utat törve, előre rohant. E legények kitépték a tilalomfát s mi szabadon rohantunk a hegyek felé.

De mielőtt a hegy lábához értünk volna, a hangos legények megfordították a tilalomfát és újra elzárták az utunkat. A tilalomfára most ez volt írva: „Engedelmeskedjél, dolgozzál és csak a mi eszménket imádd!“

Láttam aztán, hogy az előretörök feljutottak a lejtőre. Onnan ledobták a korábbi lejtőnlakókat, azt kiáltva: „Lám, most ezek is úgy éheznek, mint ti!“

Aztán eltűntek a hegy ormán. Várva-vártam, hogy egyszer majd csak ledőlnek a hegyek. E helyeit azt vettem észre, hogy a régi felírásokat letörölték a hegyekről és ez új szókkal helyettesítették: „Diktatúra és kommunizmus“.

A szavak hát megváltak, sőt azóta meg-megváltoztak. De a hegyek nem mozdultak és még most is állnak. Áll a tilalomfa is, miely azoktól elválaszt s a soirsom nem változott.

Nem kellene a szegény embert vigasz nélkül elbocsájtani. Tanácsot kellene neki adni, hogy miként juthat el a nagy hegyekhez, miként juthat a lejtőn felfelé.

Nehéz tanácsot adni. A szegény embernek már aranyhegyeket is ígérték, nehéz őt egy falat kenyérrel kielégíteni.

Mondottuk, hogy „az emberi gondolat csak a megfogalmazásáig ismert jelenségek kombinációja az emberi agyban, tehát rendszerint csak megfogalmazása pillanatában helyes“. Ebből azonban nem következik az, hogy a gondolat hosszabb ideig is helyes ne maradjon, vagy hogy ugyanolyan gondolat később újra ne fogalmazhasson és helyes ne lehessen. Ez akkor lehetséges, ha az első és második gondolat megfogalmazása közötti időben sem a külső viszonyok, sem a gondolkodó agva és ismeretköre nem változtak meg.

Nem lehetetlen tehát helyes tanácsot adni a szegény embernek.

De ki tudja, hogy a mi gondolatunk helyes volt-e akkor, amikor agyunkban megfogant? Ki tudja, hogy helyes lesz-e még akkor is, mire leírjuk és mire a kiadatás tortúrája után a szegény ember értesül róla?* S ha tanácsunkat sok szegény ember elfogadná és gondolatunk társadalmi eszmévé válnék, vajha helyes lesz-e még akkor is?

Vájjon ismerjük-e eléggé a társadalmi termelés jelenségeit? Vájjon olyanok-e azok valóban, ahogy azokat felfogjuk? Vájjon nem változnak-e meg gyökeresen akkorra, mire gondolatunk társadalmi eszmévé válva, az anyagi világban alkalmazásra kerül?

Kétségeinkben az vigasztal, hogy gondolatunk megfelel a többség tényekből megállapítható törekvéseinek, valamint a fejlődés anyagi követelményeinek is. Vigasztal-e hogy gondolatunk nem eredeti, hanem máris elterjedt társadalmi eszmének mondható, minthogy sokaknak közös gondolata, — helyessége inkább valószínű.

„A gondolat sebes szárnyú sas“, — írta Petőfi lábban a korban, amelyben Marx a kommunista kiáltvánnyal ríkatott. Romantikus kor volt az, — a váteszek, az átszellemültek, a nagy túlzók, a Lamartine és Hugo Viktor iskolájában felnőtt sírók és rajongók kora. A gondolat sebes szárnyú sas volt abban a korban, messze elrepült a földről és képzelet-paloták-ból akarta a világot megváltani.

Legyen a gondolat ma is sebesszárnyú sas, ha lélekszárnyon jár és az anyagiságot, a földi bajt akarja elfeledtetni.

De ne hagyja el az anyagi tapasztalatok területét, ha az anyagi világra vonatkozik. Ne bízza magát lázas hangulatra, hanem vizsgálja meg, hogy mi van és a létezők alapján mit

* Ezt a művet a proletárdiktatúra egész ideje alatt és az ezt követő hónapokban írtam. A kéziratot 1919 szeptember 20-án adtam át a kiadónak.

lehet. Fogja fel helyesen a jelent és akkor már még is találta a — közeljövőt (csak a közeljövőt, mert senki sem tudhatja, hogy ezideig ismeretlen termelési tényezők milyen hatással lehetnek a távoli jövő alakulására).

Alább el fogjuk mondani véleményünket arról, hogy a lelki megigazulás, az erkölcsi tisztulás miként hat az anyagra. Emellett állandóan hangoztatjuk, hogy az anyagi termelésben működő energiák az emberi szellem vezérlete alatt állanak.

Azonban művünk keretei nem engedik meg, hogy a teremtett világról teljes és kimerítő képet adjunk és a lélek és szellem szerepét érdemének megfelelő terjedelemben taglaljuk.

Úgy véljük azonban, hogy nem vétünk a lélek és szellem ellen, ha a lélektől ösztönözve és a szellem segítségével ezúttal elsősorban az anyagi termelés u. n. anyagi körülményeit vesszük vizsgálat alá, tehát a mindenségnek csak egy zugát kutatjuk át.

Az ember anyagi jóléte jelentős mértékben az anyagi értékek mennyiségétől függ. Jelentős alapja az anyagi érték-mennyiség a szellemi kultúrának is, mert az elemi anyagi szükségletek kielégítése nélkül nem maradhatna fenn a kultúra hordozója, az ember sem, nem lehetne tehát kultúra sem. v. Viszont minél több embernek van biztosítva az anyagi fennmaradása, annál általánosabb lehet a kultúra.

Az anyagi jólét emelését célzó gondolatnak jórészen az anyagi termelésre kell vonatkoznia és a közgazdaságtanra kell támaszkodnia.

A lét és nemlét végokának és a boldogság kulcsának keresése nem tárgya az anyagi termelésnek, soha nem létezett új világterv kieszélése nem okoz gondot a nemzetgazdának.

Leszállni az anyaghoz; megvizsgálni, hogy milyen anyagon hogyan hatnak a termelésben működő energiák; megfigyelni, hogy miként korlátozza az anyag az energiák hatásait s hogy a különböző, energiáknak milyen aránya mellett virágzik legjobban az anyagi termelés és végre közölni velünk az észleleteket, ezek a közgazda feladatai.

A közgazdaságtan földet turo tudomány, de amellet magva és gerince a tarsadalomtudománynak, mert tételeit ér-zékelhető, tapasztalati tényekből vonja le. Megtanít, hogy miként lehet több értéket termelni, miként lehet az emberiségnek folytonos szaporodása ellenére is az eddiginél nagyobb jólétet biztosítani.

A többet termelésnek első feltétele, hogy *a termelés helyes legyen*, második feltétele pedig, hogy úgy a termelésre szánt, mint a termelt *értékeket megbecsüljük*.

A helyes termelés.

Helyes a termelés, ha legkevesebb energiaveszteség mellett a legtöbbet és legjobbat termeljük.

Ez a cél minden termelési ágánál más-más feltételek mellett érhető el. mert a különböző termelési ágak a termelési tényezők más-más egyensúlya mellett érnek el nagyobb vi-rágzást.

A társadalmi termelés tehát akkor lesz eredményes, ha a termelési irányelvet minden egyes termelési ágra nézve öni állóan, az illető ág természete szerint állapítjuk meg.

A) Az őstermelés.

1. A mezőgazdaság és a marxizmus.

A mezőgazdasági termelés legáltalánosabb alakja az állattenyésztéssel kombinált növénytermelés.

Ez a termelési alak az ekével való földművelés, illetve a, népek állandó letelepedése óta fejlődött ki. A történelem azt mutatja, hogy a termelésnek ezt a módját mindenkor körülhatárolt földparcellákon üzték és hogy az ilyen termelésre használt földparcellák mindenkor egyéneknek vagy több egyén szervezetének a jogi rendelkezése alatt voltak.

A kommunizmus ezt az állapotot meg akarta változtatni. Ágoston Péter népbiztos 1919 június 14-én a tanácsok kongresszusát megnyitván, Magyarország 919 éves termelési rendjét temette és úgy vélte, hogy elérkezett az ideje annak, hogy a diktatúra az 1000-ik évben megszűnt régi köztulajdont vissz» szaállítsa.

Mialatt így szónokolt, a mezőgazdasági helyzet röviden a következő volt: az ország intenzíven művelt területének 67 százalékát a kisgazdák szilárdan tartották; a legtöbb szocializált birtokon a földművesek a kormány legkecsegtetőbb biztatása ellenére sem voltak hajlandók a volt birtokosokat elkergetni; azokon a birtokokon pedig, amelyeknek birtokosa kivételesen „birtokon kívül helyeztetett“, — a volt gazdasági alkalmazottak és a falusi tanácsok úgy rendezkedtek be, mint saját tulajdonukon, — ezektől a „köz“ még nehezebb szerrel kapott terményt, mint a volt birtokostól. A munkásszövetkezet tagjai ilyen helyen csak arra vártak, hogy újonnan szerzett monopóliumukat az“ állam ellenében megszilárdítsák, hogy aztán a birtokot egymás közt feldarabolják (úgy amint ez Oroszországban meg is történt).

Ilyen körülmények közt Ágoston Péternek sehogysen

sikerülhetett a „társadalmi tulajdon“ létesítése. Azt gondolta ő kommunista társaival együtt, hogy a földmívest becsalogathatja a marxizmus utcájába, hogy ott Antheusként kiemelje a föld monopóliumból; de tévedett, mikor azt hitte, hogy a földműves Antheus: a földműves Herkules, a földről meg nem ingatható, az orthodox marxisták pedig maguk az Antheusok, mert elhagyva az anyagot, egy utópia-úrben kalimpálóznak. A diktatúra alatt szerzett tapasztalatok kétségtelenné teszik azt, hogy a mai viszonyok között sem a kommunista agrárprogram, de még a 919 év előtti termelési mód sem valósítható meg, mert a mezőgazdasági termelés manapság csak határozott területű magántulajdonban levő parcellákon folytatható. Csupán egy esetben állíthatná vissza Ágoston az 1000-ik év előtti termelési rendszert, ha t. i. az ekéket összetörné, a népet az 1000 év előtti sűrűségi fokig kiirtaná és az emberekből az 1000 éves tapasztalati tudást kiölné. Ha a búzatáblák és a szőlőskertek helyén újra szilaj ménes futkosna, ha a határtalan mezőben a törzsfőnökök harcos népe keresne új legelőt s ha a földművelés újra csak nők és gyermekek játékává válnék, — akkor talán viszontláthatnánk őseink korát, megszűnnék a birtoktagoltság és a magánosok földmonopólimma.

A földművelők túlnyomó többsége azonban nem óhajt saját ősevé lenni s mindent lerombolni, amit a mezőgazdaságban 919 év alatt épített; — amelyik földművesnek föld van a birtokában, az nem akar tönkremenni, amelyiknek nincs, annak legfőbb törekvése, hogy egy darab földet a sajátjának mondhasson.

Marx és orthodox követői azt állítják, hogy a mezőgazdaságban a nagyüzemi termelés fölényben van a kisüzemi felett s ennél fogva a kisüzemek bizonyosan tönkre fognak menni. Ezzel szemben láttuk, hogy a statisztika szerint a kisüzemek száma rohamosan nő, a nagyüzemek pedig kevesbednek.

A marxisták azt mondják, hogy a birtokok felosztása a természetes fejlődésnek és a termelés eredményességének ellene van s hogy a földművelők törekvése saját föld után csak a parasztok butaságának és a kispolgárok önző machinációinak következménye.

Meg kell vizsgálni, hogy ki ért jobban a mezőgazdasághoz: Marx, Liebknecht és Kautsky-e, vagy a butának tartott paraszt? Meg kell vizsgálni, hogy indokolt-e a földműves törekvése saját kisbirtok után s hogy a gazdaságos többtermelés érdekében elő kell-e mozdítani ezt a törekvést vagy pedig gátat kell-e emelni ellene?

Evégből mg kell ismerkednünk a szorosabb értelemben vett mezőgazdaság (az állattenyésztéssel vegyes növénytermesztés) természetével és termelékenységének feltételeivel.

2. A munka szerepe a mezőgazdasági termelésben.

A mezőgazdaságra jellemző a csökkenő földhozam törvénye. Eszerint a művelési technika bizonyos fokú fejlettsége mellett bizonyos nagyságú és minőségű mezőgazdasági üzemre fordított munkamennyiség szaporítása bizonyos fokon túl csak fogyó arányban növelj az üzem hozadékát; egy további fokon túl pedig már egyáltalában nem is növeli a hozadékot, ellenkezőleg emésztí, feléli azt és így a munkamennyiségnek e fokon túl való szaporítása folytan az üzem hozama csökken,

E törvénynek oka az, hogy a mezőgazdaság az organikus természetből termel s hogy az organikus termékek kifejlődés és szaporítását idő és tér hátráltatják, illetve gátolják.

A mezőgazdasági üzem termékenysége nem növelhető a munka mennyiségének szaporítása által olyan mértékben, mint az iparban, hol minél több munkást vagy gépet működtetünk, annál több terméket állíthatunk elő. Akárhány igát vagy gőzekét működtetünk is egy hold földön, annak termése nem lesz nagyobb, mintha csak egy igával műveltük volna meg. Akárhány munkás dolgozik is az üzemben, a búza nem nő meg gyorsabban, a föld nem hoz egy évben több búzatermést, a tehén nem ellik meg mindennap. — És ha a szükségesnél több munkást alkalmaznak, azok részesedése felemésztí a termelés gyümölcsét.

Az orthodox marxisták úgy gondolják, hogy a mezőgazdasági munkának iparszerűvé és a nagyüzemi rendszernek általánossá tétele által messze kitolhatják a munkamennyiség szaporítása által elérhető legnagyobb termékenység határát. Különösen nagy hatást várnak a munkások együttműködésétől és a gépek alkalmazásától.

Kautsky szerint a munkásegüttműködés az iparhoz hasonlóan a mezőgazdaságban is annyira érvényesül, hogy „a paraszt foglalatosságai a különböző munkások közt oszlanak meg és ezek valamennyien nap-nap után pusztán egy vagy! egynéhány egyszerű kézmozdulatot végeznek, amelyek szüntelenül ismétlődnek“. (Agrarfrage).

Aki azonban a mezőgazdasági munkát (megfigyeli, látja, hogy némely munkához, pl. súlyos tárgy felemeléséhez, némely gép kezeléséhez nélkülözhetetlen ugyan több einher együttműködése, — de ilyen munkák ritkán, az évnek csak bizonyos szakában fordulnak elő és a családtagok vagy az ismerősök kölcsönös segítségével is elvégezhetők; igaz az is, hogy vannak olyan munkák is, amelyek bizonyos ismétlődő mozdulatokból állanak (kaszálás, kapálás, répaszedés stb.) — de ezeknél viszont nem szükséges együttműködés, a munkás ezeket egymagában is végezheti. Pusztán az a körülmény, hogy ilyen munkákat többen egymás mellett (bandában) végeznek, — nem növeli a terményhozamot, legfeljebb csak a felügye-

letet teszi könnyebbé. Aki azonban a sajátját műveli meg, azt nem kell felügyelni. A kisüzem tehát a munkaegyesítésnek ezt a hasznát nélkülözheti.

A gép alkalmazásának sincs meg az a csodás hatása, amelyet az orthodox marxisták (kautskyánusok) annak tulajdonítanak, és használatuk nem követeli meg a nagyüzernrendszerre való áttérést. — A mezőgazdaságban alkalmazott gépek egyrésze inkább csak munkást tesz feleslegessé, de a terményhozamot nem növeli. Azok a gépek pedig, amelyek a munkát jobbra, eredményesebbé is teszik, részint oly kicsinyek és olcsók, hogy minden kisgazda által könnyen megszerezhetők; részint pedig annál fogva, hogy az évnek csak bizonyos szakában szükségesek és könnyen szállíthatók, gépkölcsönző intézmények vagy szövetkezetek útján minden kisgazdának rendelkezésére bocsáthatók.

A munka tehát egyformán szaporítható úgy a kis-, mint a nagyüzemben.

3. Üzemi javítások.

A csökkenő földhozam törvényénél fogva a munkamennyiség szaporítása (akárhogy egyesítjük is és akárhogy pótoljuk is géppel a munkát) bizonyos fokon túl már nem képes fokozni a terméshozamot.

E ponton túl az üzem termelőképessége a művelési technika javítása által növelhető — így a talajjavítás (telkesítés), a vetőmaggondozás, a vetőmag- és állatfaj nemesítés stb. által.

A telkesítések nagy része (lecsapolás, alagszóvezés, öntözés) csak úgy hajtható végre, ha a munkálatok egy folyónak egész vidékére, egy egész országrészre kiterjednek. — Ilyen munkálatokat mindenkor csak államilag, illetve állami támogatás és irányítás mellett lehetett elvégezni, ezután is csak így végezhetők; a vetőmag- és állatfaj nemesítést is leghelyesebb, ha állami kísérleti telepeken, illetve központi irányítás és ellenőrzés mellett végzik. — Ezek nem üzemi kérdések.

Ami azonban a talajnak helyes művelési és tápanyag-átviteli által jóerőben tartását s a vetőmag és állatfaj elkorcsosodásának állandó szakszerű kezelés által való megakadályozását illeti, ezek tekintetében a nagyüzemek határozottan fölényben vannak a kisüzemek felett; ezek tekintetében sok és nagy a kisgazdák vétkesége, s minthogy e kötelességeket a kisgazdák hanyagul teljesítik, a nagyüzemeknek oktalan gyorsasággal való feldarabolása a mezőgazdasági termelés nagy kárával járna.

Mindamellet, egyedül ezek miatt szükségtelen a nagyüzemrendszert fenntartani, sőt a meglévő kisüzemeket is feloszlítani (mint ahogy a kautskyánusok akarják), — van száz

mód, amellyel a bajokon segíteni lehet és meg lehet a kisüzem rendszerre való áttérést úgy is oldani, hogy abból a termelésnek kára ne legyen.

A bajokon a gazdák szakképzése által lehet segíteni s azáltal, hogy csak szakképzett földművesre bízunk „saját“ földet.

A szakképzettséget a jövő nemzedéknél a népiskolák helyes reformja, valamint azáltal biztosíthatjuk, hogy nagyobb üzemek vezetésére csak annak adunk jogot, aki magasabb gazdasági szakképzettséget igazol. A jelenben pedig azáltal, hogy az üzem további önálló kezelését egy gyakorlati tanfolyamnak bizonyos időn belül való elvégzésétől tesszük függővé és csak arra bízunk új üzemet, aki a gyakorlati tanfolyamod, elvégezte.

Tanfolyamok alatt azonban világért sem holmi agitátoriskolákat értünk, ahol máról-holnapra gazdákká vedlett városi ifjak ismételjék bemagolt mondókájukat.

Szemléltető oktatásra gondolunk, amelyet — megfelelő állami díjazás mellett, szakszerűen gazdálkodó helybeli gazdák végeznének. — Minden községben van a művelésnek bizonyos standardja; szép eredmény volna, ha minden falubeli gazda egyelőre csak e lokális standard legfelső fokát is elérné.

A tanfolyam ne egynéhány hétig tartson, hanem egy egész gazdasági éven át, — olyan módon, hogy az oktató olyankor, mikor valami tanulságos művelet folyik a gazdaságban, közhirdetmény által összehívja a falu földművelőit (esetleg turnusokban) s a helyszínen megmutat, magyaráz és felvilágosít.

A képesítési bizonyítványt egy gyakorlati gazdákból alakított bizottság adja meg — a látogatási szorgalom és a gyakorlati kérdésekre adott megfelelő válaszok alapján.

Az államnak van elég eszköze arra, hogy a földművelőket e tanfolyam elvégzésére szorítsa. Ez eszközök közt nem gondolunk vagyonelvonásra; haszonbérbeadásra való kötelezéssel, vagy szakfelügyelet alá való helyezéssel is eredményt lehet elérni.

A szakképzés segítségével a földművelőket üzemkoncentráció nélkül is rá lehet vezetni a leghelyesebb művelésre, míg általános szakképzettség hiánya mellett üzemkoncentráció által is csak korlátolt mértékben javíthatnánk a művelést, mert egyrészt (a diktatúra ezt megmutatta) nincs még annyi képesített gazdánk, hogy velük a jelenlegi üzemvezetőket helyettesíthetnénk, másrészt pedig hiába helyeznénk a koncentrált üzem élére bármily képzett vezetőt is, az ő szaktudása ezer kézügyetlenségén vallana kudarcot.

Megjegyzendő végük hogy az üzemi javításoknak a mezőgazdaságban koránt sincs olyan jelentősége, mint az iparban... Míg az üzemi javítások az ipar termelőképességét 100 év alatt

tízszeresére emelték, a mezőgazdaság termését ugyanolyan minőségű talajon még kétszeresére sem tudták növelni. (Dávid: Szocializmus és mezőgazdaság).

4. A válságok hatása.

Az orthodox marxisták az ipari forradalom által előidézt válság tanulságaiból azt az általános következtetést vonták le, hogy a válságok tönkreteszik a kisgazdát, míg a nagyüzem könnyebben dacol a válságokkal.

Az általánosítás ezúttal sem helyes. Való az, hogy a gyár-
ipar kifejlődése és a hűbériség megszűnése idején egy ideig aránylag több kis- és középgazda idegenítette el birtokát, mint nagybirtokos, de ennek nem üzemi okai voltak. A kisbirtokosok előtt akkor egy mennyország nyílt meg. A gyár-
ipar rengeteg munkást alkalmazott és jobb megélhetést biztosított, mint a mezőgazdaság; amellet az ipari és a szellemi pályák mindenkire nézve szabadokká váltak és számos példa volt rá, hogy egyesek aránylag csekély tőke forgatásával jelentékeny vagyonra tettek szert; a gazda ennél fogva eladta birtokát, hogy iparossá vagy hivatalnokká lehessen, vagy birtokára annyi kölcsönt vett fel, amennyit az csak elbírt, hogy spekuláció útján milliommossá válják. A birtoktalan földművesek a városi műhelyekbe és gyárakba özőnlöttek s a földbirtok munkás nélkül maradt. A jobbágyok felszabadulása s a robot megszüntetése folytán az urasági földek részben műveletlenül maradtak, a kárpótlásul adott járulék nem volt elég a kellő gazdasági felszerelés szerzésére; a gazdálkodás ennél fogva külterjesebbé vált, a jövedelem megcsappant. A falusi lakosság jövedelmének megcsappanására vezetett az is, hogy a városi gyár-
ipar vette át a mezőgazdasági nyersterméyek feldolgozását s így a falut megfosztotta a téli munkától és a feldolgozás hasznától; a télen munkanélkül maradt földművesek elhagyták a falut s a városban kerestek foglalkozást, az elszegényedett birtokosok pedig kénytelenek voltak vagy eladni a birtokot, vagy kölcsönt felvenni. Az uzsoratilalmak feloldása folytán a kölcsönök olv terhesek voltak, hogy a gazdát könnyen tönkretették.

A most jellemzett ipari és közéleti átalakulás idején forgalomba kerültek úgy kisebb, mint nagyobb birtokok, az átalakulással járó válság pedig sújtotta úgy a nagyrinmt a kisbirtokost.

Nem a nagyüzem nagyobb termelőképesége volt az oka annak, hogy a válság első éveiben kisebb arányban fogyott a nagybirtokosok száma, mint a kisbirtokosoké, hanem az, hogy a kisbirtokosnak, akár más pályát választott, akár adósságot törlesztett, — egész birtokát el kellett adnia, ellenben a nagybirtokos ilyen esetben haszonbérbe adhatta birtokát, illetőleg

birtoka egy részének eladása által megmentette birtokának többi részét, a jövőre nézve pedig a birtok hitbizományi megkötésével biztosíthatja birtokállományát.

Az iparosodás által a mezőgazdaságban előidézett válság hatása már enyhült valamennyire; az ipari és szellemi pályák nemcsak, hogy telítődtek, hanem tartaléksereggel is rendelkeznek; az uzsorát újra üldözi a törvény. Ha a hitelezés nagy- és kisbirtokos részére aránylagos feltételek mellett történnék, ha kisebb hitel után megfelelően kisebb díjakat is szednének, a birtok terhelhetését pedig törvény korlátozná, a kisbirtokos hitelképesség tekintetében sem maradna a nagy mögött.

A XIX. század második felében egy új válság ütötte fel a fejét: a tengerentúli verseny folytatás előidézett mezőgazdasági válság. Különösen a juhtartással és kenyérmagvak termesztésével foglalkozó üzemek szenvedtek sokat a válság alatt.

A tengerentúli szűztalaj bármily rablógazdálkodás mellett is több eredménnyel járt, mint az európai üzemek leg tudósabb művelési készültsége. Európai nemcsak talaj, de még technikai felszerelés dolgában sem versenyezhetett soká a tengerentúllal, mert földje adóval és jelzáloggal lévén túlterhelve, kevesebb beruházásra volt képes amannál.

A mezőgazdasági termékek mennyisége nemcsak a tengerentúli föld jó minősége és bőséges felszerelése miatt növekedett, hanem az üzemi területek nagyarányú szaporítása, azaz az újonnan megművelt területek óriási kiterjedése folytán is.

A világtermés, ill. a terménykínálat rohamos megnövekedése folytán a terményárak süllyedése következett be. A tengerentúli birtokok nemcsak minőségi és felszerelési fölényüknél fogva bírták könnyebben az árcsökkenést, hanem azért is, mert nemcsak többet, hanem olcsóbban is termeltek, mint az európaiak; a szűztalajon ugyanis kevesebb munka volt szükséges ugyanannyi terménymennyiség előállításához, mint az európai kiélt talajon.

Amerikában ennél fogva a munka jobban jövedelmezett és a munkaerő is jobban volt megfizethető, mint Európában. A munka világpiacán is megvan a kiegyenlítődésre törekvés; a munkás Európában is akkora béreket követelt, mint Amerikában, habár az európai birtokos jövedelme és fizetőképessége a terményárak esése miatt máris csökkent. A béremelések áll. az áresés következtében sok birtokosi tönkrement, sok pedig kénytelen volt gazdaságát külterjesebbé alakítani és munkásainak egyre szét elbocsátani.

A tömeges munkáselbocsátások és a népesség rohamos szaporodása következtében; nagy munkástartaléksereg képződött, a munkabérek estek, ezzel kapcsolatban több munkaerőt lehetett felhasználni, nőtt a gazdálkodás intenzitása.

Részben az éhenhalás elől, részben pedig jobb kereset nyerése végett a gazdasági munkások milliói vándoroltak ki tengerentúlra. A kivándorlás áramlata több munkást vitt ki, mint a mennyit a termelés nélkülözhetett volna: munkáshiány következett be, a munkabérek emelkedtek; mire az üzemek újra külterjesebbekké váltak.

Ilyen hullámzásokat mutatott a legutóbbi félszázad mezőgazdasági válsága, mely arányaiban még az ipari válságot is meghaladta. Váltakozva sújtatta úgy a birtokost, mint a birtoktalan munkást, hol a gazdaság belterjesítésére serkentett, hol elvette az eszközöket, amely ékkel az üzem termelő-képessége fokozható lett volna.

A válság a társadalom minden rétegét állandóan nyugtalanította s az állam békéjét és pénzügyeit folytonosan veszélyeztette. Védekezni kellett tehát ellene.

A mezőgazdasági válság ellen a legtöbb európai állam vámokkal védekezett. Ezzel elérték ugyan azt, hogy a terményárak sülyedése megállott s a mezőgazdaság tengődése hosszabb *életűvé* vált, de a tengődést virágzássá változtatni nem tudták. A vámsorompók felállításának pedig igen nagy ára volt. A vámháború a nemzetközi viszony 'állandó' feszültségére, fokozódó fegyverkezésre, a tőke kivonására és tartalékolására, az adók emelésére s az egész termelésnek hallatlan mértékű megterhelésére vezetett. Így amit nyertünk a vámon, elveszett a *réven*.

A válság ellensúlyozására alkalmazták a gyarmatosítást is, Olcsó nyersterményt behozni; és azt feldolgozva drágán kivinni: ez a gyarmatosítás jelszava. Ez valóban hatalmas eszköz, Anglia és Franciaország már régen éltek vele. De sehol sem járt rövid idő alatt oly óriási eredménnyel, mint Németországban. A gyarmatosítás Németországot a, legsivárabb válságból a legnagyobb virágzásba emelte. Míg 1881—90 közt évenként átlag 1,342.000 lakosa vándorolt ki, addig a jelen század elején a kivándorlás lassankint elmaradt, viszont növekvő bevándorlás indult meg; — míg a népesség a 70—80-as években átlag csak fél millióval szaporodott, a világháború előtti években már kb. egy-egy millióval nőtt évenként. S a gyorsan szaporodó népesség nemhogy nyomorba jutott volna, hanem életstandardja és megélhetési lehetőségei is folytonosan javultak. (Helfferich: Deutschlands Volkswohlstand 1888—1913.)

Az általános fellendülés a mezőgazdasági termelésben is érezte hatását. A fogyasztás növekedése, a piac közelsége, a fogyasztók fizetőképességének javulása, a befektetést kereső tőke beruházásai a mezőgazdaságot a tengerentúli verseny ellenéire is megszilárdították.

Németország hirtelen fellendülés-e azonban nem volt

szerves fejlődés eredménye. Csak mesterségesen, — szövetségest úgy, mint ellenfelet tönkretévő vámokkal, nyersanyagforrásoknak (gyarmatoknak) erőszakos foglalásával, a külföld elkeseredése miatt állig való felfegyverkezéssel és terrorisztikus külpolitikával lehetett az országot egy emberöltő alatt felvirágoztatni. A mezőgazdaság is csak e mesterségesen támasztott fellendülés által volt galvanizálva s a mesterséges támaszok leomlása után újra erősen fogja a tengerentúli versenyt érezni.

A túlzott iparosításnak az a következménye is volt Németországban, hogy a belföldi mezőgazdaság termelőképessége nem tartott lépést a népesség szaporodásával. Ezért Németország, — valamint a Brit-szigetek is — más országok élelmszereire szorulnak s egy hosszabb ideig tartó teljes blokádnál esetén népeik éhen pusztulnának.

A mezőgazdasági válság ellen a leghelyesebb eszköznek bizonyult a géppel nem pótolható intenzív egyéni munkát és gondosságot igénylő termelési módokra való áttérés. Ez a termelés biztosít mindenféle tengerentúli verseny ellen, mert az intenzív egyéni gondosságot, amely pl. kertgazdaságnál, tejtermelésnél, állathízlalásnál, selyemhernyó-, méh- és baromfitenyésztésnél szükséges, semmiféle gép vagy szűztalaj sem pótolhatja, a szükséglet pedig az így termelt cikkek után óriási. Dánia példája mutatja, hogy ilyen termelés mellett egy agrárország vámok nélkül is ellenállhat a gyarmatosító államok kiszípolozó politikájának s a tengerentúli versenynek (Szeberényi: Dánia birtok- és mezőgazdasági politikai állapota és törekvései.) Virágzásnak indult minden más országnak, (Belgium-, Hollandia-, Svájcnak) valamint az egyes országok mindama vidékeinek (nálunk pl. a Bánság és a Szászságnak) mezőgazdasága is, amelyek a termelés ilyen módjaira tértek át.

„Belterjes gazdálkodást!“ — ezt harsogta egy idő óta mindenki, aki csak gazdasági kérdésekhez konyítani vélt és valóban egyedül az intenzív gazdálkodás mentheti meg a mezőgazdaságot a csődtől. De hogyan, miként lehet a mezőgazdasági termelést belterjesebbé változtatni?

Voltak, akik az egész ügyet kulturális kérdésnek tekintették. Összehasonlították a népeket és azt vitatták, hogy bizonyos népek gazdálkodása azért belterjesebb, mert azok magasabb kultúrfokon állnak, iskolázottabbak. Sok törekvő, hozzáértő földműves népet illettek ilyenformán méltatlan rágalmakkal. Hányszor hallottuk, hogy pl. az angolok és németek gazdálkodása azért belterjesebb, mint az olaszoké, oroszoké, vagy mint a franciáké is, és hogy a szászoké azért intenzívebb, mint a székelyeké (Domer Béla: Az erdélyi szászok mezőgazdasága), mert amazok magasabb kultúrfokon állnak. Az

összehasonlítást tevők az írni-, olvasni tudás terjesztése, olvasóköri felállítására és vándortanítók kiküldésére által gondolták a gazdálkodást intenzívvé tenni.

Voltak olyanok is, akik azt gondolták, hogy a társulati eszme terjesztése, szövetkezetek felállítására által tehetik a gazdálkodást belterjessé. Nyakra-főre állították fel a szövetkezeteket, melyekbe aztán belevesztett a gazdák pénze.

Végre voltak, akik földértékadóval akarták a birtokosokat intenzív gazdálkodásra szorítani. „Ha Weisz Manfréd úrnak és társainak a föld értéke után kellene 1—4% adót üzentni, hogy sietnének akkor minél jobban kihasználni a földet: milyen gyönyörű intenzív gazdaságok keletkeznének“ — vélte Varga Jenő (Földosztás és földreform Magyarországon.) A sors megakadályozta Vargát abban, hogy kipróbálja ezt a csodaszert, mely egy csupán a birtok eladásakor megvalósuló értéket, még megszületése előtt, illetve még csupán elméleti létezése idejében adóztat meg. Ez az adó háztelkek beépítésére serkentőül szolgálhat ugyan, de a mezőgazdát csak oktanul fenýítené s birtokeladásra kényszerítené. Még most sem múlt el a gazdálkodók fejről a földértékadó veszélye. A kommunisták és a tipikus kapitalisták csodálatosan megértik egymást bizonyos kérdésekben, pl. a gazdák tönkretételének kérdésében.

Sem az általános műveltséget adó iskola, sem a szövetkezet, sem a kényszerítő adó nem fogják a gazdálkodást soha belterjesebbé változtatni.

A műveltség csak elundorít a trágyakezeléstől; a szövetkezet csak a már belterjessé vált kisgazdaságokat szervezheti; az adók pedig csak az üzemi tőkét fölözgethetik, vagy ha túlmagsasak, tönkretehetőek (mert nem minden gazdálkodó Weisz Manfréd), de minden hiába, ha hiányoznak a gazdálkodás belterjesítésének anyagi feltételei, mint amilyenek: olcsó nyersanyagokban és gazdasági felszerelési cikkekben való bőség, nagy fogyasztási piacok közelsége, sűrű út-, vasút- és csatornahálózat/kedvező hitelviszonyok, élelmiszerfeldolgozó üzemek közelsége, végre a mezőgazdasági üzemek nagyságának helyes megválasztása.

Ha ezek az anyagi feltételek nincsenek meg, a kultúra sem segíti elő a termelés belterjesítését. Ha a vámok megakadályozzák az olcsó nyersanyagok és felszerelési cikkek tömeges behozatalát, ha a földműves nem kap földet vagy alkalmazást, ha a bankárok megvonhatják a termelőtől a beruházásra szükséges hitelt, ha a bármilyen címen kivetett adók magassága miatt a termelő nem gyarapíthatja gazdasági felszerelését, ha a piac száz kilométeres távolságra van, rossz az út és nincs közlekedési eszköz, ha a termelt gyümölcsöt és zöldséget feldolgozó üzemek hiánya miatt a trágyára kell dobni, akkor

hiába művelt a gazda; hiába tudja, hogy miként lehetne sokat termelni, ha volna hol, mivel s ha volna kinek.

Nyolcszáz év óta legalább is annyi állami beruházást kellett volna a Székelyföldön is eszközölni, mint a Szászföldön, akkor ma nem volna különbség a két nép gazdálkodási módja közt. Magyarország gazdasági elmaradottságának okát nem a nép karakterében kell keresni, hanem az ország szerencsétlen kül- és belpolitikai helyzetében, valamint abban, hogy az anyagi termelés egész szervezete helytelen és elégtelen volt. Ha intenzív gazdálkodást akarunk, nem a múltat kell szidni, sem saját magunkat oktalan rágalmakkal illetni, hanem helyes politikai szervezetet, valamint olyan gazdasági berendezkedést kell találni, amely mellett a gazdasághoz szükséges cikkek üzérkedés kizárásával könnyen és méltányos áron szerezhethők meg, a hitel biztos és állandó alapokon nyugszik, feldolgozó iparüzemek felállítása biztosítva van s a törekvő «földműves földhöz jut.

Magánvállalkozókra vagy érdekcsoportokra hiába bízunk e kérdések rendezését, minden csak jámbor óhaj maradna: a magánvállalkozó alárendelné az országos érdeket a saját érdekének.

Állami közbelépés szükséges, intézményes biztosítékok kellenek arra, hogy a mezőgazdasági termelés belterjességének előfeltételei valóban meg is lesznek valósíthatók.

5. Nagyüzem vagy kisüzem.

Miután világossá vált, hogy mezőgazdasági válság legbiztosabban a belterjes gazdálkodás által küzdhető le, azt keli vizsgálni, hogy a belterjesség milyen üzemszervezés mellett fokozható a legfelsőbb fokra? A gazdálkodás belterjesítésének egyik fontos előfeltétele az üzemszervezés helyes megválasztása.

A belterjes gazdálkodás sok, gondos, géppel nem pótolható munkát igényel, ezt pedig csak sok, gondos ember nyújthatja. A nagy munkaerőszükséglet munkáshiányt és a munkabérek felszökkenését eredményezi. A munkabérek növekedése folytán a gazdasági üzem jövedelmezősége folyton csökken, bizonyos fokon túl pedig a munkabérek az egész hozam értékét felemésztik. Ezért az üzemszervező, ha nem akarja, hogy az üzem tönkremenjen, kénytelen a munkások egy részét elbocsátani és ismét külterjesebb gazdálkodásra áttérni.

A munkabérek emelkedése csak annak nem okoz gondot, aki a munkát maga végzi; a legnagyobb hozam eléréséhez szükséges normál munkamennyiséget egyedül ő képes nyújtani, mert neki a munkaerő ingyen van, helyesebben a munkaerő fentartásához szükséges értékek mennyiségét ő maga min-

den erkölcsi felháborodás és bérharc nélkül szoríthatja le a minimumig.

Ilyenformán a legnagyobb tiszta terményhozam úgy volna elérhető, ha minden bérmunka, valamint minden igazgatási és felügyelőmunka megszűnnék, ha minden munkás önálló üzemvezető lenne s az üzemvezető maga lenne a munkás is. Az ideális állapot tehát a legteljesebb kisüzemszerűség lenne.

Ez az ideális állapot azonban teljes mértékben sohasem érhető el, mert a mezőgazdaságban is szükség van több ember együttműködésére ahol pedig többen dolgoznak együtt, ott vezetőnek is kell lenni. További akadályai az eszményi állapot megközelítésének, hogy hiányzik és nem is nevelhető be mindenkibe az a szaktudás, ügyesség és előrelátás, amely az önálló belterjes gazdálkodáshoz, szükséges; továbbá, hogy nincs annyi termelési eszköz és felszerelési cikk, (építőanyag, állat és gép) amennyi minden egyéni kisüzem belterjessé tételéhez szükséges volna.

Mindazonáltal a többtermelés, tehát az emberiség anyagi jóhbléte érdekében törekedni kell az ideális állapot felé, az az a lehetőség szerint rá kell térni a kisüzemrendszerű gazdálkodásra.

Törekedni kell erre azért is, mert a kisüzemeknek elméletben kimutatott fölényét a gyakorlat is igazolja.

A statisztika minden országban azt mutatja, hogy a kisbirtokoknak aránylag sokkal nagyobb része van belterjesen műveive, mint a nagyoké. Így pl. Magyarországon, ahol a kisgazdaságok (100 holdon alul) a birtokok összes területének csak 52.34%-át tették, a birtokok intenzíven művelt területéből 67%, a kertek területéből 82%, a szőlőbirtokok területéből 88% esik a kisgazdaságokra: (Varga: id. m.) az intenzív gazdálkodásra jellemző kertszerű- és kapástermelést túlnyomó részben kisgazdasági üzemekben folytatják. Az intenzív gazdálkodás másik jellemzője: a sok-állattartás tekintetében, szintén a kisgazdaságok vannak nagy fölényben. Németországban a kisgazdaságok aránylag háromszor annyi szarvasmarhát és ötször, annyi sertést tartanak, mint a nagybirtokok. (Oppenheimer: id. in.) A Magyarbirtokadalomban 100 hold szántóföldre a kis- és törpegazdaságokban 81, a közép- és nagygazdaságokban átlag 30 drb. szarvasmarhára redukált háziállat esett. Az állatlétszám a gazdaságok területének növekedésével csökken. Az 1911. évi magyar állatszámolás adatai szerint pl. az 1 holdon alóli gazdaságokban 219 szarvasmarha és 466 sertés, az 50—100 holdasokban mindkét állatfajból 13, az 1000 holdnál nagyobb birtokokban pedig már csak 8 szarvasmarha és 7 sertés esett 100 kat. holdanként. (Kenéz: id. m.) A méhészet, a baromfi-, selyemhernyó- stb. tenyésztés csak jelentéktelen mértékben üzhető nagy gazdaságban, míg a kisgazda elárasztja baromfi-

val, tojással stb. a világpiacot és nagy jövedelmét lát e cikkekből.

A belterjes gazdálkodásnak első foka normális fejlődésnél a terménymennyiség szaporodása: a termények minőségi javulása csak aztán következhet be, mikor a nagyszámú állat trágyája már megjavítja a földet és mikor a gazda sok terményének piacot keresve, meggyőződik a jobb termények kelenőbb voltáról. Ekkor van aztán szükség szövetkezetekre vagy állami közvetítő szervezetekre, hogy megkíméljék a gazdát a vásárra járás idővesztésétől és a legjobb és legolcsóbb gazdasági felszerelést és a legjobb vetőmagot és tenyészállatot bocsássák rendelkezésére.

A némely nagyüzemiben található minőségileg belterjes gazdálkodás nom normális fejlődés eredménye, csupán költséges fényűzése valamely tőkeerős nagybirtokosnak. Óriási személyzet szükséges ahhoz, hogy a belterjesítő berendezés fenntartható legyen, óriási birtokterületek jövedelmét kell a személyzet fizetésére fordítani, hogy a birtok egy aránylag kis részén kertészet vagy tehenészet maradjon fenn. Es még ilyenformán is csak úgy lehet jövedelmező a nagybirtok, ha a külső gyarmatosítás, a vámháború és a bérek leszorítását célzó munkásimport tovább folyik.

A kisüzemek ilyen eszközök nélkül is a legtöbbet, sőt,» ha a terménybőség elérése után megfelelő szervezethez jutnak, minőségileg is a legjobbat tudják termelni. Példa erre Dánia, ahol a tejfeldolgozásban s a vaj jóságában a kisüzemi szövetkezetek legyőzték a nagygazdaságokat (Dávid Ede: id. m.)

A kisüzemrendszer mellett mindazokon a területeken, amelyeket most a nagyüzem költséges berendezéseinek fenntartása érdekében aránylag külterjesen kell művelni, sűrű lakosságnak belterjes gazdálkodása indulhatna meg. Ezáltal növekednék az ország politikai és gazdasági ereje (a kisüzemek aránylag sokkal nagyobb adóval terhelhetőek, mint a nagyüzem); több embernek lehetne foglalkozást, megélhetést adni; intenzívebbé válna a társadalmi érintkezés és felvirágoznék a szellemi kultúra is.

Az eddig tárgyaltak alapján megállapítható, hogy kis- és nagybirtokok egyaránt részesülhetnek a technika áldásaiban; üzem javítások mindkettőben egyaránt eszközölhetők; egyenlő jogi védelem mellett egyformán képesek az ipari válságnak is ellenállni. A mezőgazdasági válság ellen azonban különböző eszközök által védekeznek.

Míg a nagyüzem a mezőgazdasági válság ellen csak nagy külső és belső harc árán fenntartható részleges belterjesítés, vagy pedig külterjesítés által védekezhetik, addig a kisüzemj védelmi eszköze a békés belterjesítés. Ilyenformán a még folyton tartó tengerentúli verseny leküzdése végett legészszerűbb a kisüzemrendszerre áttérni. Ezt kívánja a többtermelés

érdeke is, mert a kisüzemrendszer biztosítja a legolcsóbb, legkiadósabb és — helyes szervezet mellett — a legjobb termelést, az nyújt a legtöbb embernek legkedvezőbb megélhetést. Nem „paraszttoborzás“ végett kell tehát a kisüzemrendszerre való áttérést elvül elfogadni, hanem azért, mert az a leghelyesebb.

6. Egyeduralmi vagy kollektív gazdálkodás.

A marxisták azib gondolták, hegy a kommunizmus alatt minden termelő önként, legjobb tehetsége szerint fog dolgozni s a munka magától értetődő, gépszerű, folytonos lesz. hevesi Gyula népbiztos azt írta „A kommunista termelés gazdaság szükségyszerűsége“ című művében, hogy a termelés kizárólag technikai folyamat, amelyhez csak anyag, munkaerő és a termelési módszer tudása szükséges.

Ha azonban bármely üzemet megtekintünk, láthatjuk, hogy a termelés nem ily egyszerű, nem működik magától, mint egy örökmozgó gépezet. Szükséges; még valami, ami a Hevesi által felsorolt termelési tényezőket összehozza és működtesse. Nemcsak a tőkére gondolunk (amelyet Hevesi Don Quihote módjára ostromol), hanem a szervezetre és az intézésre.

E tényezőkre mindenféle termelésnél szükség van. De míg hivatalokat jórésben országos szabályok által, gyárüzemet pedig fizetésért, bérért alkalmazott vezetők segítségével is lehet működtetni, — addig a mezőgazdaságban minden egyes üzemhez ügyes, tekintélyes, alapos helyismerettel bíró, független, szorgalmas és gondos vezető szükséges.

A gazdáinak ugyanis az udvar, a mező, az istálló számos helyén, az évszakhoz, az időjáráshoz s a piaci viszonyokhoz képest egész tucat szerszámmal és, géppel száz és száz különféle munkát kell végeznie, vagy végeztetnie. A gazda valóságos kis hadvezér; egy intézkedésének helyességén fordulhat meg olykor az egész gazdaság sorsa; a gazda egyetlen helyes intézkedésével olykor nagyobb eredményt érhet el, mint egy csapat munkás egész évi munkájával. A gazdaságban minden nap, minden óra munkája vagy mulasztása az egész évi termés; érezteti a hatását, — amit rosszul vetettek el, az rosszul kel ki; ha a búzát érésekor nem vágják le kellő időben, a madarak fogják azt a földről felszedni. Némileg hasonlít a gazda szerepe a mérnökéhez, ha ez valamely ipari, vagy bányauzemet önállóan és egyedül vezet, de működése még összetettebb a mérnökénél, mert a gazdának, a kiszámíthatatlan organikus természettel is kell küzdenie.

Maradjunk tehát annál a hasonlatnál, hogy a gazda olyan, mint egy kis hadvezér. A hadvezérnek ügyesnek kell lennie, amellet hatalommal kell bírnia a katonáik felett. A gazda sem lehet el e kellékek nélkül.

Ügyes legyen a gazda, hogy a helyzetnek megfelelően intézkedjék, és hatalommal bírjon a munkások felett, hogy kellő időben és kellő módon tudja elvégeztetni a szükséges tennivalókat.

Ha a gazda ügyes, de nincs hatalma, számíthat ugyani társai részéről bizonyos becsülésre s így lehet egy patriarchális szervezet vezetőjévé, — de nem lehet biztos afelől, hogy a munkások a veszély pilanatában nem fogják-e elhagyni.

A kommunisták megpróbálkoztak a patriarchális szervezettel (bizalmi rendszerrel) úgy a hadseregben, mint az anyagi termelés különböző ágaiban, de kudarcot vallottak. A bizalmi rendszer csak bomlasztásra volt jó, de mihelyt harcolni vagy termelni kellett, csődöt mondott. A hadseregben tehát visszaállították a parancsnokok hatalmát, a termelő üzemekben pedig a központból rendelték ki vezetőket; a politikai megbízottak és a bizalmiak, csak gáncsolták, akadályozták a vezetők munkáját.

A vezetőnek annál kevésbé kell éreztetni hatalmait a munkásokkal, minél nagyobb tekintélye van előttük.

A tekintélyt a társadalmi termelés bizonyos ágaiban Engels is szükségesnek tartotta; a proudhoniatákkal folytatott vitájában azt írta: „vegyétek pl. a gyárat, a vasutat, a nyűt tengeren levő hajót stb., nem világos-e, hogy bizonyos alárendelés s így bizonyos tekintély és hatalom nélkül e bonyolult műszaki üzemek egyike sem működhetnék“. Nos, hát a mezőgazdasági üzem is ilyen bonyolult, a legbonyolultabb üzemfajok egyike; — ott is szükséges a tekintély s a hatalom.

Legelviselhetőbb a hatalom, ha azt a családfő tekinlbélye támogatja: a gyermekek a családfő parancsát bíráltaik nélkül teljesítik. De mihelyt idegen munkások együttműködésére van szükség, más forrásból kell meríteni a tekintélyt.

Bucharin Nikoláj azáltal gondol a vezetőknek tekintélyt biztosítani, hogy idegen üzemekből vezényli be őket (Bucharin: A kommunisták programja); Vántus, Varga és más budapesti népbiztosok is hasonló tervetk.

Az üzemvezetők ide-oda vezénylése az ipari termelésnél is megbosszulja magát, a mezőgazdaságban pedig egyenesen az üzem tönkretételére alkalmas. Tekintélyt semmi esetre sem tud kölcsönözni ia vezetőnek. Az újonnan jött, bármily tudós legyen is, csak „jött-ment“ lesz a földműves szemében, akinek szavára keveset hallgat. Nem oktalan teikántélytagadásból teszi ezt a földműves, hanem azért, mert az újonnan jött nem ismerheti kellőleg a lokális talaj-, éghajlat-, munkás- és piacviszonyokat, tehát helyes intézkedést sem tehet.

A tekintélynek legbiztosabb alapja az, ha a vezető a munkások tapasztalatai szerint a legtöbbször helyes eredményre vezető utasításokat ad. Ezt azonban csak az a vezető teheti, alá állandóan figyel a gazdaságot, aki ismeri a meg-

művelendő földdarab minden rögét, akinek évekre, évtizedekre visszamenő emlékei vannak arról, hogy az üzem milyen körülmények közt milyen eredményt hozott, aki ismeri csaknem minden alkalmazott képességeit, aki ismeri a helybeli beszerzési forrásokat és értékesítő helyeket és tisztában van a munkáviszonyokkal és a piac szükségletével.

Helyes utasítást tehát csak olyan vezető adhat, aki az üzem helyén állandóan letelepedett. Az ilyen vezető tekintélye kanyonyon elviselhetővé teszi a technikailag nélkülözhetetlen hatalomgyakorlást.

Szükséges az is, hogy a mezőgazdasági üzem vezetője független legyen,

A vezetésben minden függőség, minden munkamegosztás a gazdálkodás eredményességének rovására megy, mert a felelősség megosztásával és a hozam nagy megterhelésével jár. Az alárendelt gazdatiszt gyakran köteles feljebbvalói utasításait saját meggyőződése ellenére követni. A főlebbvaló viszont az alantasaira bízza magát. Ilyen fonalán egyikük felelősége sem teljes, nem várható tehát tőlük a leghelyesebb intézkedés és a gondosság felső foka.

A hivatalnokok által való igazgatásnak további hátránya az is, hogy ők elsősorban saját érdeküket nézik, hivatalnoki hierarchiánál pedig éppen a külön érdekek egész hálózata keletkezik, melyben fennakad és elolvad az üzemi jövedelem jelentékeny része.

Végre szükséges, hogy a gazda a lehető legnagyobb szorgalommal és gondossággal járjon el. A belterjes gazdálkodásnak ez az egyik fő feltétele. Különleges szorgalommal és gondossággal csak olyan gazda fog eljárni, aki intézményileg biztosítva van afelől, hogy különleges fáradságának gyümölcsét élvezni is fogja.

A termelés eredményében való részesedés intézményes biztosítása: a jogi monopólium.

7. Monopólium vagy kollektív tulajdon.

Minden, a termelésben résztvevő egyén, tehát mindenki, akinek közreműködésére a termelésben szükség van, rendelkezik bizonyos termelési értékkel (dologgal vagy energiával), amelyeket szükség esetén vissza is tarthat a termeléstől.

Ha a társadalmi szervezet elismeri és mások ellen is megvédi az egyén rendelkezési képességet (tényleges monopóliumát) — jogi monopólium keletkezik.

A rabszolgán kívül mindenkinek, tehát a jobbágnak is volt jogi monopóliuma. A jogi monopólium tartalma a polgári társadalomban általánosabbá, egyenlőbbé vált, amennyiben a rendi állásúak joga meg lett szorítva, a jobbágyoké pedig ki

lett terjesztve. Teljes szabadságot azonban a polgári jog sem adott senkinek.

A dolgokon való jogi monopólium tartalma, bővült ugyan az elidegenítés és terhelés szabadságával, másrészt azonban korlátozva lett az adókötezettséggel, a kisajátítási jóval valamint azáltal, hogy a tulajdonoson kívül más magánszemélyek is szerezhetnek a dologra jogot; ezek következtében a tulajdonos joga olykor alig több pusztá elnevezésnél, inane nomemiél.

A továbbtermelésre szánt dolgokon való jogi monopóliumnak további korlátja az is, hogy rendszerint csak úgy lehet termelni, ha a tulajdonos jogának egy részét másra ruházza át. Az egyén ugyanis csak az esetben hajlandó a termelésben közreműködni, ha a termelésben való részesedése felől, jogilag előre biztosítva van. Jogi biztosítékok nyújtása által pedig a tulajdonos lemond a saját jogának egy részéről. Ilyenformán részesülnek a dolgon való jogban a tulajdonoson ki vili. a haszonbérelő, a feles, a munkavállalkozó és a munkásoknak minden faja is,

A kérdés már most csak az, hogy a tenelésre szánt dolgok felett adjunk-e bizonyos személyeknek több jogot, mit amilyen másoknak van, — vagy pedig — mint a kommunizmus akarná — fosszunk meg a dologi jogtól minden egyest s tegyen a „köz“ a dologi jog egyedüli alanya? A kommunista terv ellen szólnak a következők:

Teljes lehetetlenség határt vonni a termelési és használati javak fogalmai közt. Csak a használat pillanatában lehet valamely dologról azt vélelmezni, hogy a társadalmi többtermelésre használják; de a vélemény csak akkor válik bizonyossággá, ha a termelő a termelésnek, nem minden gyümölcséi éli fel, hanem abból egy részt csakugyan a társadalomnak bocsát át. Ezért nem lehet minden termelési dolgot köztulajdonba venni, csak olyan egyes dolgokat, amelyekről azt vélelmezzük, hogy a társadalom számára is fognak teremni. A vélelem pedig igen elasztikus, és igazságtalan is, merít egyeseket minden létfenntartási eszköztől megfoszt, mások birtokában, ellenben nagy (mobil) vagyonokat hagy meg.

Ismételjük továbbá, hogy a „köz“ tulajdonába vett dolgokat csak úgy lehetne társadalmi termelésre felhasználni, ha » tulajdon tartalmának egy részét a „köz“ át bocsátana az egyesnek. Eszerint az egyest nem lehet kizárni a termelésre szánt dolgok jogi monopóliumából, nem lehet a „köz“ az egyetlen dologi jogosult.

Felhozzuk végre azt is, hogy lehetetlen úgy termelni, hogy a termelési dolog felett való rendelkezés joga mindenkire nézve egyenlő legyen; termelés-technikai szükség, hogy egyesek, vagy egyének szervezeti csoportjai nagyobb joggal bírjanak bizonyos dolog felett, mint mások. Hogy a több jog-

gal bírókat hivatalnoknak, gazdatisztnek, bérlőnek, földesúrnak, birtokosnak, üzemvezetőnek, szövetkezeti vagy részvénytársasági intézőségnek nevezzük-e, az a lényegen nem változtat. A kommunista diktatúra alatt is több joga volt a dolog felett a termelési biztosnak, vagy a bizalminak, mint a többi munkásnak, a termelőség szövetkezet tagjainak pedig több joga volt, mint az idegen munkásoknak.

A kommunista termelési terv jogi része tehát fogalmi és technikai képtelenség; a kommunisták által kísérletként bevezetett termelőség szövetkezetek nem vezethetnek a kívánt jogi eredményre. A Budapesten székelő diktatúra a közép- és nagybirtokokat a proletárállam tulajdonába vette és szövetkezeti kezelés végett az azokat megművelő proletároknak adta át. A birtokokban meghagyta a gazdasági cselédeket, akiknek nagy terményrész volt szerződésileg megszabva. Pontosan megszabta a területet is, amelyet a cselédek kezelni fognak, Nem lehetett másként tenni, mert a munkások csak úgy voltak hajlandók az üzemben tovább dolgozni, ha megjelölték nekik, hogy ettől-eddig, e terület terméséből ennyi es ennyi iesz az övék. Nem lehetett másként tenni, mert a mai vegyes termelés csak határozott nagyságú üzemenként folytatható. A szövetkezetek csakhamar zártkörű társaságokká váltak, a „kezelés“ pedig több lett, mint a tulajdonjog. A helyi szövetkezetek, illetve a községi direktóriumok az államnak, tehát „az új tulajdonosnak“ is csak iparcikk és „kékpénz“ ellenében, vagy pedig gépfegyverek kényszere alatt adtak terményeket. Azonkívül a lehetőségig kizárták az üzemből az idegen munkásokat. Ilyenformán e szövetkezetek útján nem lehetett marxi értelemben vett társadalmi tulajdont teremteni. Ehelyett egy zárt érdektársaság tényleges monopóliuma alakult ki, amely jogi elismerésre törekedett.

Politikai szempontból sem helyesek a munkásszövetkezetek, mert nagyobb ellenállásra képesek az állammal szemben, mint az elszigetelt egyes birtokosok fékentangtartásukra tehát sokkal erősebb és költségesebb hatalmi szervezet szükséges.

Helytelen nagyobb birtoktesteknek szövetkezeti kezelése többtermelési szempontból is, mert a szövetkezeti birtokoknak ugyanolyan hátrányaik vannak, mint más mezőgazdasági nagyüzemeknek, t. i. csak nagy területeknek külterjesen hagyása, sok munkás kizárása és gazdasági harc árán követhetnek a birtok területének egy részén intenzív gazdálkodást.

Végre helytelen a szövetkezeti termelés azért is, mert az előző cím alatt elmondottak szerint üzemtechnikai és többtermelési tekintetek az üzemek egyeduralmi kezelését teszik ajánlatossá.

Minden ama utal, hogy az állam az üzemek egyedi kezelőinek juttassa az üzemi termelési javak felett gyakorolható legszélesebb körű monopóliumot. Minden azt igazolja, hogy a

földműves, mikor önálló kisüzemet kíván, jobban ismeri a mezőgazdaság természetét, mint a kautskyaiusok.

Az a kérdés már most, hogy milyen legyen e monopólium jog? tartalma? Nem szabad egyszerűen a tételes jogra utalni mert kétségtelen, hogy a tételes jog már sok tekintetben nem felel meg a társadalmi termelés követelményeinek és a legtöbb ember törekvéseinek. A tételes jog módosítása már szinte általános kívánság, ennél fogva be is kell következnie. Tartsuk meg a tételes jogot, amíg fennáll, de követeljük módosítását, mielőtt a társadalmi fejlődés útjába kerül.

Csak a társadalmi több termelés érdeke legyen irányadó a jogi monopólium szabályozásánál.

A többtermelés érdeke az 5-ik cím szerint a kisüzemrendszerre való áttérést kívánja. Ennek azonban igen nagy akadályai vannak, így pl., hogy földműveseinknek nincs meg az önálló üzemvezetéshez szükséges szakképzettsége, valamint az is, hogy nincs annyi építőanyagunk és gazdasági felszerelésünk (állat, gép), amennyivel sok új kisüzemet tudnánk berendezni. A földműves-szakképzésről a 3-ik címben elmondtuk véleményünket. A felszerelés hiányáról pedig elmondhatjuk, hogy ezt a bolszeviki csapás és az általa felidézett ellenséges megszállás igen lényeges akadállyá tették. Hiába minden földosztás, ha az új kisgazda nem tudja mivel megművelni a földjét. Bő felszerelés nélkül nem lehet belterjesen gazdálkodni.

Azért mellőzhetetlen, hogy a földhözjuttatást a szakképzettség kimutatásán kívül ahhoz a feltételekhez is, kössük, hogy a pályázónak a neki juttatandó föld intenzív műveléséhez elegendő felszerelési tárgya vagy a felszerelés beszerzéséhez elegendő pénze legyen. Ez a kikötés a pályázó érdekében is lesz, mert hiányos felszereléssel folytatott külterjes gazdálkodás mellett úgyis csak tönkrejutna és elvesztené az újonnan szerzett földet. Vigyázzunk! ha felszerelés biztosítása nélkül osztunk földet, megismétlődik a jobbágyfelszabadulás korabeli mezőgazdasági válság.

A kisüzemrendszerre való azonnali átmenet fent említeti akadályai miatt kénytelenek leszünk még hosszú ideig vegyes üzemrendszert fenntartani. Nem szabad azonban sohasem elfelejteni, hogy a végcél a kisüzemrendszer általánossá tétele s ehhez képest meg kell könnyíteni az átmenetet.

Nem szabad már ma sem igen nagy területű uradalmakat meghagyni. A nagy uradalmakat a hivatalnokok (gazdatisztek) hierarchiája kezeli, noha a termelés érdeke azt kívánja, hogy minden üzem élén egyénileg érdekelt, független, állandó, önálló és azonnal intézkedő vezető álljon. A nagy uradalmakat ennél fogva nem szabad hivatalnok-hierarohia

által tovább kezeltetni, hanem olyan nagyságú középüzemekre kell osztani, amelyeket a jelzett tulajdonságokkal bíró vezető közvetlenül (gazdatiszt alkalmazása nélkül) kezelhet. Nem lelyet azonban az új középirtokok felett az új. birtokosoknak tulajdonjogot adni, kivéve természetesen a volt tulajdonos kezelése alatt maradó üzem felett), mert ezzel csak nehezítenénk a kisüzemrendszerre való átmenetet s a fokozatos birtokfelosztás által felesleges keserűségnek tennénk ki az új birtokosokat. Haszonbérletbe kell adni a volt tulajdonos által nem kezelt középüzemeket és pedig olyanoknak, akik kellő személyi és vagyoni biztosítékot nyújtanak arra, hogy a gazdálkodást legalább is az eddigi belterjességi fok szerint folytathatják.

Intézményileg kell megakadályozni a birtokok új felhalmozását, illetve túlságos kiterjesztését; is. A birtokvételt hatósági engedélyhez kell kötni és csak akkor szabad megengedni, ha a birtokot a területi növekedés dacára is lehet gazdatiszt alkalmazása nélkül, közvetlenül kezelni.

Természetesen, törvényben kell megszabni az egyes által megtartható vagy szerezhető birtokok összes területének maximumát.

Minden esetben, amikor a kisüzemrendszerre való átmenet nem kívánja a birtokviszonyok változtatását, a termelésnek legteljesebb folytonosságát kell biztosítani, inert csak így érhető el kedvező terméshozam.

A termelés folytonosságának és eredményességének biztosítása végett gondoskodni kell a monopólviszonyok lelhető zavartalanságáról is.

Csak úgy remélhetünk az üzemvezetőtől az átlagosnál nagyobb szorgalmat, gondosságot és beruházási kedvet, — melyek a belterjes gazdálkodáshoz, nélkülözhetetlenek — ha intézményileg biztosítjuk afelől, hogy szorgalmának gyümölcsét s beruházásának hasznát élvezni fogja.

A gondoskodás és beruházás eredménye a mezőgazdaságban nem jelentkezik, olyan gyorsan, mint az iparban, mert a mezőgazdaságban a működésbe hozott szerves fejlődés éveig, sőt évtizedekig eltarthat. Az üzemvezető hajlott korában már nem is remélheti, hogy némely beruházása (pl. gyümölcsfák ültetése, talajjavítás, építkezés) hasznát élvezhesse, ennélfogva csak akkor fog beruházásokat tenni, ha biztosítva van afelől is, hogy azok eredményét legalább a gyermekei élvezni fogják.

Ez okból — a termelés belterjessége, illetve a többtermelés érdekében — lehető hosszú időre biztosítani kell a föld kezelőjét afelől, hogy birtokban maradhat; sőt meg kell adni neki a dolog átörökíthetőségének jogát is.

Az öröklési jog fenntartása abból az okból is indokolt, hogy az utódok másoknál nagyobb gonddal és odaadással szokták az üzemet kezelni, mert a birtokhoz kegyelet is fűzi őket; amellet nagyobb hozzáértéssel kezdenek az üzemkezeléshez, mint egy idegen, mert szüleik szolgálatában rendszerül már megszerezték a gazdaságban oly fontos talaj- és környezetismeretet. Ez okból rendszerint jobban is gazdálkodik az üzemvezető örökös, mint a bérlő.

Igaz ugyan, hogy minden vélelem dacára vannak kivételek és megesik az is, hogy az öröklött birtokon nem az örökös, hanem idegen bérlő gazdálkodik. De kivétel minden téren van, a gazdatisztek sem mindig kiválóak. Az örökletes birtokrendszer — a fentemlített okokból — mégis aránylag a legnagyobb biztosítékot nyújtja a birtok leghelyesebb kezelése iránt.

Az az ellenvetés sem helytálló, hogy a birtoköröklés folytán a föld zárlat fennmarad és a föld egyes családok monopóliumává lesz. A kisüzemrendszerre való áttérésnek elvül elfogadása biztosít afelől, hogy az üzemvezetésre valóban alkalmas földművesek igen távol jövőig bármikor hozzájuthatnak saját-földhöz. Másrészt a jogi monopólium úgyis csak olyanformán használható, ha abból egyes jogokat másnak átengedünk; monopóliuma tehát mindannak van, aki a földet megműveli és hasznában részesedik.

A polgári átalakulásnak legjelentősebb vívmányai közé tartozott a birtokok elidegenítési és terhelési tilalmának feloldása. Ezáltal a birtokosok hitelhez juthattak, vagy eladhatták birtokuk egy részét és az így szerzett pénztőke segítségével beruházásokat eszközölhettek, növelhették üzemük termelőképességét. Az elidegenítés szabadsága mellett lehetségessé vált a birtokosok személyének váltakozása is s így a jogi földzárlat miatt valló társadalmi elkeseredés enyhült. Másrészt azonban az említett szabadságok a tőke kényének szolgáltatták ki a földbirtokost, őt magát könnyelműségre vitték, másolóiak pedig lehetővé tették, hogy a birtokos szorult helyzetét, vagy könnyelműségét könnyű haszonszerzés céljából felhasználják. E szabadságok igen sok birtokos tönkremenését segítették elő. Amellett a birtokoknak rablógazdálkodás által való kiuzsorázását tették lehetővé. E hátrányok következtében ellenhatás indult meg a birtokosok közt, kivívták az uzsora törvényes üldözését; a nagybirtokosok hitbizományok felállításával védekeztek; amellet igen erős a közép- és kisbirtokok megkötésére irányuló politikai mozgalom a több országban már némi eredményre is vezetett.

Az elmondottakból merített tanúságok szerint nem volna helyes a birtokokat olyan mértékben megkötni, mint ahogy

a rendiség idejében voltak, — de másrészt mindazokat a korlátokat fel kell állítani, amelyek a termelés nyugodt folytonosságának biztosításához szükségesek. A korlátok a birtokos védelmére szolgálnak. A védelem ellenében viszont meg kell követelni a gazdaktól, hogy helyesen gazdálkodjanak.

Egységesen, törvényben kell megszabni azt a legfelső mértéket, ameddig a mezőgazdasági ingatlanok terhelhetők; meg kell tiltani, hogy a jelzett mértékig már megterhelt ingatlanra új jelzalog legyen bekebelezhető. Ilyenformán a jövőben teljesen meg is szűnnének a mezőgazdasági ingatlanra vezetett végrehajtások. Meg kell szüntetni az ingatlanoknak árverésen való eladását: a fizetéseképtelenségbe jutott adós birtokát az állam váltsa meg hatóságilag megállapított áron. Az államnak a kisüzemrendszerre való áttérés, azaz telepítés céljára úgyszólván sokáig szüksége lesz kiosztható birtoktestekre s a birtokmegváltásokkal majd úgyszólván egész állami szervezet foglalkozik, nem lesz semmi akadálya annak, hogy a birtokos a kielégítési végrehajtás során az említett védelemben részesüljön.

Minden birtokcsere hatósági engedélyhez legyen kötve. Nem szabad engedélyt adni arra, hogy valaki igen nagyszámú» vagy igen szétszórtan fekvő birtokokat vásároljon össze, mert ilyen birtokokon észszerű gazdálkodást folytatni nem lehet. Sisyphusi munka minden tagosítás, ha utána ismét össze lehet zavarni a birtokviszonyokat.

Csak olyannak szabad vétel vagy haszonbérleti engedélyt adni, aki biztosítékot nyújt arra, hogy a megszerzendő üzemet legalább is ugyanolyan belterjesen képes megművelni, mint ahogy az ezideig műveltetett. Szükség van úgy személyi, mint vagyoni biztosítékokra.

A birtokosok terjesszenek évenként terméskimutatásokat a hatóság elé (a háborúban ez meg is történt). A hatóság (elsőfokú szakhatóság) a kimutatások, valamint helyszíni szemlék alapján kísérje figyelemmel az üzemeket és ha azt tapasztalja, hogy valamely birtokos több éven át rosszabb termést mutat ki, mint a milyen a környékbeli hasonló minőségű és hasonló termelési ágat művelő üzemek átlagában volt, tegyen jelentést a közép fokú szakhatóságnak. Ez, ha szükségesnek látja, tartasson vizsgálatot és ha meggyőződik a birtokos tartó» hanyagságáról, rendelje el a helytelenül kezelt birtok más részére való haszonbérbe adását.

A közölt javaslatok közelről sem merítik ki a dologi jog egész tartalmát. Inkább csak például szolgáljanak arra, hogy, milyen szempontokat kell e jog rendezésénél figyelembe venni. Amikor nem meglevő jogról, hanem az alkotandó jogról van szó, akkor ne beszéljünk a tulajdon szentségéről, a rendelkezési szabadságról, viszont ne izgassunk a reformok ellen a

hűbéri megkötés jelszavával sem, a dologi jog szabályozásánál egy törvény legyen irányadó: a termelés helyességének és folytonosságainak törvénye.

8. Erdő- és bányagazdaság.

Tanulmányunknak nem célja az, hogy az anyagi termelés minden egyes ágának beható ismertetését nyújtsa, nem kívánunk az őstermelés kevésbé elterjedt ágaival sem foglalkozni. Az igen nagy területen üzött erdőművelés és a többi termelési ág fontos segédeszközeit nyújtó bányászat azonban oly nagy jelentőségűek a társadalmi termelésben, hogy lehetetlen azokat hallgatással mellőzni.

Az erdőgazdálkodás módját az anyagi világ igen pontosan megszabja. Termelőképesége csak igen költséges beruházások által növelhető. Költséges berendezések (vasutak, csúzdák, fűrésztelepek) léte vagy nem léte szabja meg a kezelés módját és a termelésnél szükséges munkamennyiség nagyságát. A szakszere és gondos kezelés nem növeli ugyan, de megvédheti az üzem hozamát. Az erdőgazdaság termelőképességének növeléséhez, és fenntartásához tehát igen költséges beruházások és szakszerű kezelés szükségesek.

A beruházásokat csak igen tőkeerős személy eszközölheti, mert azok csak igen hosszú idő múlva fizetődnek ki. A szakszerű kezelést pedig csak olyan személy nyújthatja amelynek nem az a főérdeke, hogy az erdő egy emberöltő alatt kiadjon minden lehetséges hasznot, hanem az, hogy az erdő termelőképessége a jövőre is állandóan fenntartassék. Az erdőt olyan személyre kell bízni, amely türelemmel várhatja a fáknek emberöltőkön át tartó növekedését, amellet igen nagy területű erdők felett kell ugyanegy személynek rendelkezési jogot adni, hogy a kitermelést felváltva, különböző területeken végeztesse.

Szociálpolitikai és pénzügyi okok előreláthatólag meg fogják gátolni azt, hogy az állam igen nagy területeket hagyjon meg egyes fizikai személyek kezében, csakis jogi személyek tehetnek tehát az erdők kezelői; erre utal az a körülmény is, hogy csak jogi személyek nyújtanak arra biztosítékot, hogy! az erdő nem lesz egy emberöltő rablógazdálkodásának, áldozata.

Ha azonban különböző célú és különböző mértékben tőkeerős jogi személyek közt oszlik meg az országos erdőgazdaság, ennek terményhozadéka újra csak bizonytalan és egyenlőtlen lesz. Egy ország erdőgazdasága csak úgy folytatható valóban ésszerűen, ha azt az egész országra nézve ugyanegy jogi személyre bizzuk.

A bányaművelést az jellemzi, hogy helyhez van kötve bizonyos földúr kitermelése a célja; ilyenformán az üzemnagyságot és a termelhető anyagok összes mennyiségét a természet szabja meg, egyébként a bányaművelés termelőképességére hasonló szabályok irányadók, mint a gyáriparára; szervezetét tehát leghelyesebb lesz a gyáriparához idomítani.

B) Az ipar.

1. Az ipar termelőképességének feltételei és határai.

Úgy mint az őstermelésnél, az ipari termelés jövő szervezetének tervezeténél is csak a társadalmi többtermelés érdeke legyen irányadó.

Az ipar termelőképességét lényegesen különböző okok szabályozzák, mint a mezőgazdaságét.

Míg a mezőgazdaság a szerves természet értékeit aknázza, addig az ipar a nyersanyagokat átalakítja. Az elsónél a rerir delkezésre álló földterület nagysága és a szerves fejlődés időtartama, korlátozzák a termelhető értékek mennyiségét, az iparcikkek ellenben mindaddig szaporíthatók, amíg csak kiíenmelt nyersanyag áll rendelkezésre. A mezőgazdaságban a szerves fejlődés esélyei oly nagyok, hogy a termés mennyiség minden befektetés ellenére sem számítható ki előre, az iparban a termelési tényezők rendszerint oly állandóak, hogy elég nagy pontossággal kiszámítható, hogy mekkora lesz bizonyos idő multával a termelés eredménye és hogy milyen befektetés mennyivel fogja növelni a termékhozamot.

A nyersanyagok átalakítása munka által történik; a nyersanyagkészlet feldolgozása tehát annál gyorsabban halad» minél több munkát fordítunk a földolgozásra. Ilyenformán a befektetett munka mennyisége szabályozza az ipar termelőképességét. Minél több és minél jobb munkát alkalmazunk, annál több iparcikket állíthatunk elő. „Jó“ munkából kevesebb kell ugyanakkorra. termékmennyiség előállításához, imint silány munkából, ezért arra kell törekedni, hogy a munka minőségét javítsuk. Az ipari fellendülés annak köszönhető» hogy a fokozatos szervezés és az annak tanulságai alapján tett technikai javítások a munkát belterjesebbé, jobb minőségűvé változtatták. A munka helyes szervezése és folytonos javítása által fokozhatjuk ezután is az ipar termelőképességét.

2. Az ipar szervezete.

Az iparnak nagy területén a munka egyesítése lett a többtermelés előmozdítja, e területről tehát mindinkább kiszorult az egyedi munka, mert nem tudott versenyezni az egyesített: muíiika termelőképességével. A mamifakturák, a gyárak és több

gyárnak szervezett együttműködése jelzik a munkaegyesítés fokait az ipar említett területén.

Viszont vannak az iparnak oly területei, amelyeken a munka-egyesítés által nem volt növelhető a munka termőképessége. Ez volt észlelhető az olyan iparágaknál, amelyek géppel nem pótolható gondos, ízléses munkát igényeltek.

A többtermelés érdeke azt kívánja, hogy az utóbb említett iparágakat hagyjuk meg abban a szervezetben, amelyben azok a tőke és a kommunizmus minden .ostromának ellenit tudtak állani; ne kívánjuk, hogy azokban nagyobb munka-egyesítés következzen be, mint amekkora ott a munka termőképessége legfelső fokának eléréséhez szükséges s ne üldözzük tüzzel-vassal ez iparágakat csak azért, mert a munkaegyesítés azokban hatástalan.

Annak a politikai metékcéllal lanszározott érvelésnek se áldozzuk fel az ízléses kézműipart, hogy t. i. cikkei fényűzésre szolgálnak és a tömegcikkek gyártásától veszik el a munkaerőt. Az ízlésesen kiállított cikkek, vagy a műiparcikkek éppúgy szükségletet elégítenek, mint a tömegcikkek. A szükségletek közt nem helyes általános fokozatokat felállítani: egyénenkint és esetenként kell elbírálni, hogy mikor mi az első- vagy másodrendű szükséglet; lehet olyan ember, aki inkább éhen hal, csak művészi szükségletét kielégíthesse és történelmi, illetve néprajzi tény az, hogy igen rosszul táplálkozó és rosszul ruházkodó primitív népek is sokat áldoztak az ízlésnek és a művészetnek. A kommunista eszme apostolai is példát mutattak arra, hogy a fényűzés mennyire természetes és mily sokszor elsőrendű szükséglete az embernek.

A kézműipar tehát nem végez szükségtelen munkát. Nem igaz az sem, hogy a kézműipar a tömegcikkek mennyiségét csorbítaná azáltal, hogy munkaerőt von el. Még ezideig minem társadalmi berendezés mellett volt tartaléksereg, amelyből a tömegipar fejlettségéhez képest elegendő munkást szerezhetett.

A kézműipar nem hogy elnyomást, de a legnagyobb támogatást érdemli, (amennyiben t. i. a munkaegyesítés nem emeli jelentősen termelőképességét,) mert a kézműipar volt a tömegipar úttörője és lehetséges, hogy a technikai haladás során még több tömegiparának nevelőjévé lesz; támogatást érdemel az ilyen kézműipar azért is, mert általa az emberi munka a leggazdaságosabban használható fel; az ízléses iparcikkek ugyanis a beléjük fektetett egyéni ízlés és gond által ritkák, ennél fogva igen keresettek és nagy árúak; — végre támogatást érdemel a műipar azért is, mert a történelem tanúsága szerint a vele foglalkozó népek emelkednek a legnagyobb vagyona és kultúrfokra.

Vannak olyan iparágak, amelyekben a munkaegyesítésnek azért nincs nagy hatása, mert a feldolgozandó anyagok mennyisége a fogyasztók készletére van korlátozva. Ide tartoznak pl. az iparcikkek javításával foglalkozó iparágai, a munkaiparok. Itt a fogyasztók maguk szolgáltatják az átalakítandó anyagot és legfőbb érdekük, hogy az átalakítás minél előbb megtörténjék. Itt nem annyira új értékek képzéséről, mint a meglévők fentartásáról van szó. A társadalmi többtermetői érdeke ez iparágaknál nem állít fel követelményeket, viszont a fogyasztók érdeke azt kívánja, hogy minél jobb és gyorsabbi* legyen a kiszolgálás. E téren tehát alapos szakképzés és kiszolgáló helyeknek a szükséglethez képest való szaporításai szükséges.

Az utóbbi követelményt kell felállítani azokra az iparágakra nézve is, amelyek hamar romlandó cikkeket állítanak elő (vendéglős- stb. ipar). Ezekben szorgos egészségügyi felügyelet által kell a kiszolgáltató cikkek jóságát biztosítani.

A most külön kiemelt iparágak kivételével az ipar minden más ágában nagyban emeli a termelőképességet a munkaegyesítés. Ez utóbbi ágakban tehát mindaddig növelni kell a munkaegyesítést (gépmunkát, üzem egyesítést, igazgatás egységesítését), amíg csak más fontos tekintetek akadályt nem állítanak. Ezek a tekintetek azonban csak üzemtechnikai vagy gazdaságossági tekintetek legyenek. Érzelmi vagy osztályszempontok nem veendő figyelembe a többtermelés érdekében nélkülözhetetlen munkaegyesítésnél. — A kisipar védelme nem lehet ezután akadálya a gyárak alapításának, a hazai nyersanyagok itthon való feldolgozásának és az olcsó külföldi árúnak vámok által nem gátolt behozatalának. — Céhszerű kisipari szervezetek fennmaradása érdekében nem szabad tovább tűrni, hogy pl. 139.866 kor. értékű bőr- és bőrárúbehozatal többetünk legyen akkor, amikor 323.833 kor. értékű élő vágómarhát szállítunk ki. (Magyarország 1913. évi statisztikai évkönyve.) Ilyen kártékony védelmet valószínűleg külpolitikai okok sem fognak többé lehetővé tenni. — Védelmi vámok nélkül nálunk nagy mértékben, megindul majd az üzemi koncentráció.

Nem szükséges semmi kényszer, nem kell a kisüzemeket hatóságilag felosztatni vagy azoktól az anyagot megvonni. Addig, míg a már meglévő gyárak majd újra teljes üzemmel; dolgozhatnak, sőt ezenfelül új gyárak is munkába kezdenek, igen fontos hivatás vár a kisiparra, segíteni fog a háborúk folyamán kifogyott árukészlet pótlásában. De majd az áruszükséglet bizonyos mériékü telítődése s az árak leszállása után a tömegcikkeket előállító kisipar érezni fogja mindazokat a vál-

éágokat, amelyek, a külföldi, kivált az angol és amerikai kisiparokat elsovastották.

Meg kell tenni mindent, ami az előrelátható ipari válság megetözésére lehetséges. Nem szabad tömegcikkekét előállító kisüzemek indítására engedélyt adni; a gyáripart pedig úgy kell szervezni, hogy a termelést egyrészt túltermelés, másrészt a kéméletlen versengés, a gyárüzemeknek nagyobbak és még nagyobbak által való tönkretétele ne zavarja. Az ipari túltermelés által keletkező válságok megelőzésére alkalmas eszköznek bizonyult a gyárüzemek szervezeti egyesítése. A magánérdekeltségek azonban csak a versenytársak tönkretétele által egyesíthették az üzemeket. Ezért versengés indult meg köztük egymás tönkretétele végett. A gyáripari versengés újra a leg súlyosabb válságokat idézte elő. Majd árúfelhalmozás, majd árúknak tömeges piacra dobása, majd nyersanyagoknak a gyár termelőkéességét meghaladó mennyiségben való összevásárlása stb. által harcoltak az érdekkörök egymás ellen. Ilyen eszközök alkalmazása folytán hol felszótktek, hol lezuhantak az árak, az árúknban hol ínség, hol túlbőség állt elő. A piac folytonos hullámzása hasznót hajtott a manővereket tudatosan vezető érdekköröknek, de tönkretette a gyanútlan termelőket, sújtotta a fogyasztóikat és nyomorba hajtotta a munkásokat.

A gyáripari versengésnek véget kell vetni.

A versengés csak úgy szűnhetik meg, ha nem lesznek versengő felek, ez pedig csak úgy érhető el, ha az ország gyáripara túlnyomó részben egyetlen érdekkör kezébe jut. Még pedig olyan érdekkör kezébe, amely nem éiíhet vissza monopol-szerű helyzetével. A gyáripari koncentrációt tehát erkölcsi alapon, országos szempontok szerint kell végrehajtatná.

Az országos gyáripari szervezet kezébe kell juttatni a nyersanyagforrások közül elsősorban a bányákat is, mert a bányák alapjai és egyben függelékei is a gyáriparnak.

A gyáripar egységes erkölcsi szervezete mellett nem fog előfordulni, hogy egy tókéés pusztá önkénybői olyan helyen létesítsen gyártelepet, ahol sem piac, sem feldolgozható nyersanyagok nincsenek s az üzem jövedelmét a folytonos szállítások csökkentik; egységes szervezet mellett a gyártáshoz *szűk* séges anyagok beszerezhetése biztosítva lesz, a könyvelést és a pénzügyi igazgatást egyesíteni, egyszerűsíteni lehet, az üzemi számításokat biztosabb alapokon és egy-egy iparágban egységesen lehet végezni, a piac viszonyaihoz képest korlátozni vagy kiterjeszteni lehet bizonyos iparcikkek gyártását s ha yalamegy cikkben túltermelés mutatkoznék, a felesleget tartalékolni lehet vagy egy tételben külföldön elhelyezni.

3. Iparosodás; üzemelhelyezés.

Hajdan a falu népe maga dolgozta fel saját terményeit. Később egyes termények feldolgozását az iparos végezte ugyan, de ott a termelés helyén, a falun. A falusi munkás egész télen foglalkozást kapott a falu terményeit feldolgozó üzemekben. Ilyenformán részesült a feldolgozás, a kikészítés hasznában is.

Később az iparos a városba költözött és a kereskedő szedte össze számára a falusi nyersterményeket. A gyáripár kifejlődése után csaknem minden a falun nélkülözhető nyerstermény a városba vándorok feldolgozás végett. A falusi októberre elvégzett minden tömeges mezei munkát és aztán áprilisig kénytelen tétlenségre volt kárthatva, mert nem volt mit feldolgoznia. A munkásnak a nyári félév alatt kellett megkeresnie egész évi szükségletét; ezért nyáron túlerőltette magát a munkában s amellet keveselt minden bért. mégha nagyobb volt is, mint a városi munkás bére, mert neki kétannyit kellett keresnie, mint annak, hogy megélhessen. Pedig a munkást alkalmazó gazda is nehezebben fizethette a bért, mint régen, mert a termények feldolgozásából eredő haszontól ő is elesett. Emiatt sok birtokos és sok birtoktalan földműves tönkrement, megtelt a város a földönfutókkal: elment a fallu a városba terményei után. A falun csak a legigénytelenebb munkások maradtak. Oly kevés munkás maradt falun, hogy velük csak külterjes gazdálkodást lehetett folytatni.

A mezőgazdasági termelés egyébként is érzékeny veszteséget szenvedett azáltal, hogy a közlekedés fejlődésével a terményeket igen távolos városokba u. n. nagyipari központokba szállították. Az élőállatokból sok elhullt a szállítás alatt, az új gabona napokig-hetekig fűledt a zsákban, míg a malomba jutott, a gyümölcs vaggonszámra rothadt el, főzelékfélét csak az a gazda termesztethetett, akinek birtoka a város közelében volt és az is csak annyit, amennyi a város piacán naponta elkel; ilyen körülmények közt a gazda *kénytelen* volt a külterjes gazdálkodás mellett maradni, amiatt nem tudott a tengerentúli cikkek versenyének ellentállni és csődbe jutott.

A város a mezőgazdaságinnál sokkal jövedelmezőbb ipari termelésből hirtelen felgazdagodott, cikkeit drágán fizettette meg a faluval, de minthogy a csődbe jutott falu nem tudott fizetni, hitelt nyújtott annak. A hitel által lekötötte a falu jövőbeli terményeit, a falusi nép jövőbeli munkaerejét is a maga számára. így lett a falu a város gyarmatává.

A csődbe jutóit vidék még új lendülethez juthatott olyan országokban, ahol a városba *szállított* terményeket a városban valóban fel is dolgozták, s ahol az ipar hasznából meggazdagodott városi lakosság sokat fogyasztóit, jól fizetett és olcsó hitelt, sok befektetést juttatott a falunak. De reménytelen volt

az olyan országok sorsa, ahol a városi ipar neon volt képes az ország saját nyersterményeit feldolgozni, ahol a város csak munkanélküliek menedéke volt s ahol a városból sem juthatott aransugár a faluba. Ilyen országokból kifolyt minden élet, minden gazdagság. A falu terményeit a város csak továbbította a külföldnek, a külföld a feldolgozás hasznából saját faluifi gazdagította s a szegény megcsapolt államnak csak politikai bilincsek elvállalása fejében juttatott morzsákat. így keletkeztek a gyarmatok, így lett gyarmattá Magyarország. Nem a nép hitvány karaktere, csekély képessége, vagy munkátlansága miatt, hanem amiatt, hogy az országot a közös fejedelem kedvezése folytán az iparosodásban megelőzték más államok.

A korábban iparosodott államok ipari versenyét — a szabadsághoz későn jutott állam — egyenlő politikai szabadság 'mellett is csak vagy önálló fegyveres erőre támaszkodó erőszakos vámpolitikával — vagy pedig az iparos államét helyességben fölülmúló gazdasági szervezet által küzdheti le. Magyarországnak sem önálló fegyveres ereje, sem Ausztriával egyenlő politikai súlya, sem helyes gazdasági szervezete nem volt. — Ilyenformán gyarmatsorban is maradt.

1913-ban (az utolsó békeévben) 569.816 K árú gabonát és hüvelyest szállított külföldre legfeljebb lisztként feldolgozva, de száraztészta és kétszersült dolgában azért a külföldre szorult, faárúbehozatala 22.418 koronával haladta meg a fakivitel értékét, noha 12 millió hold erdejének fája várt kitermelésre és feldolgozásra, 323.833 K árú vágómarhát vitt ki s mégis 139.866 K értékű bőrárú és 12.709 K árú „eledel“ behozatali többlete volt; az 1906—10 évek átlagában 17 és fél millió K értékű gyapjút vitt ki és 214 és fél millió K árú gyapjú« árúbehozatali többlete volt.

E szomorú állapotnak oka iparunk elégtelensége. A habom előtt az ipsarüzemek közül a vas-, fa-, bőr- és textilárúgyárak a belföldi nyersterményeknek csak kis részét tudták feldolgozni, készárúszükségletünknek pedig csak kis részét tudták kielégíteni. Agyag (porcellán) iparunk minőségileg fejlett volt ugyan, de a hazai tömegszükségletnek csak csekély részét fedezte. Malmaink jórésze rozoga állapotba jutott, ósdi és tűzveszélyes volt; száraztészta-iparunk termelése a hazai szükségletet sem fedezte; húskonzerveket a hadsereg szükségletén kívül alig készítettek; szakszerű vaj- és sajtgyártás csak néhány szövetkezeti vagy költséges uradalmi üzemben folyt; 'gyümölcs- és főzelékkonzerválás terén még a kezdet kezdetén voltunk.

Iparunk elégtelensége miatt egyrészt passzív volt külkereskedelmi és fizetési mérlegünk, nőit a külföldön való eladósodásunk és a külföldtől való függésünk, — másrészt a romlandó mezőgazdasági terményekből sok elpusztult, belterjes gazdálkodás csak ipari központok közelében fejlődhetett,

távolabb gazdálkodók pedig a kényszerű külterjes gazdálkodás miatt eladósodtak, tönkrementek.

A munkások, akik sem a külterjes gazdaságokban, sem az iparban nem találtak elhelyezést, százezrével vándoroltak ki.

Valóban új honfoglalás szükséges, hogy egyrészt a gyarmatsorból kiemelkedhessünk, másrészt a falunak új termelési módok bevezetésére adhassunk alkalmat és saját terményei feldolgozásából visszaadhassunk neki annyit, amennyit csak lehet.

Igen csekély külpolitikai súlyunk és fegyveres erőnk van, erőszakkal tehát nem küzdhetjük le a külföld gazdasági versenyét. Egy út van a jövő boldogulás felé: a helyes szervezkedés, minden politikai és gazdasági erőnek intézményes összefoglalása és leghelyesebb felhasználása.

Elsősorban olyan országos pénzügyi szervezetre van szükség, amely a minden téren szükséges rengeteg beruházási képes legyen eszközölni, így pl, a belföldi ipart legailább is annyira fejleszthesse, hogy a saját nyersterményeink belföldön legyenek feldolgozhatók.

Szükséges továbbá, hogy az újonnan felállítandó iparüzemek az országos gazdasági érdekeknek legmegfelelőbben legyenek széthelyezve. — Nem szabad a beruházások pénzügyi részét s az ipar diszlokációját magánérdekkörökre bízni. Az érdekkörök akkor vonhatnák meg a pénzügyi segítséget, amikor legnagyobb szükség lenne rá, — csakhogy nagyobb hasznot vívhassanak ki maguknak, — az ipar diszlokálását pedig egyéni érdekek és kényelmi szempontok szerint végeznék.

Olyan gazdasági szervezetre van szükség, amely az ország pénzügyi erejének nagyrészét összefoglalja, amely állami irányítás és felügyelet mellett készíti el az új ipar elhelyezésének tervét és azt végre is hajtja minden szűklátkörű lokális ellenzés dacára.

Az üzemek elhelyezése kérdésében a következő gazdasági és szociális érdekek versenyeznek egymással: a nyersterményt lehetőleg a termelési hely közelében kel feldolgozni, hogy az ide-odaszállítással járó energia és anyagvesztéség elmaradjon; viszont lehetőleg fokozni kell az üzemkonc entracict, mert a munkaegyesítés növeli az ipar termelőképességét; lehetőleg enyhíteni keli a falu gyarmati helyzetét, azaz a falu közelében kell az ott termelt cikkeket feldolgozni, hogy a gazdálkodás belterjesebbé válhasson és a falusi munkások télen is kapjanak munkát; viszont nem szabad a falu közelében olyan üzemeket felállítaná, amelyek nyáron is sok mezei mun-

kast vannak el a mezei munkától, mert akkor viszont munkás-hiány miatt nem lehet belterjesen gazdálkodni.

A nyerstermények fajsúlya és romlandó minősége határoznak afelett, hogy az ellentétes érdekek közt melyiknek adjunk több súlyt. Az értékkimélés szempontja pedig még azt is követeli, hogy a meglevő gyártelepeket lehetőleg fentartsuk és növeljük.

Különösen vasiparunknál lesz döntő ez az utóbbi szempont, mert a költséges berendezésű vasgyárak üzemredukciója óriási értékpazarlást jelentene. A vas fajsúlya különben is nagy: messze szállítható.

Jóllehet a szövő-, fonó-, bútór-, bőr- és agyagiparokat hajdan a falun üzték, azok nem valók többé a falura. A városba utalja azokat az a körülmény, hogy a városban már hivatásszerűleg gyári munkával foglalkozó munkássereg alakult, amely télen-nyáron gyári munkát végez, — holott falun a munkások a nyári félévben, a mezei munkák elvégzése végett elszélednek s így az üzem szünetelni volna kénytelen; — mint-hogy az említett iparok anyaga sokáig eltartható és télen-nyáron egyforma mennyiségben rendelkezésre áll, aránytalanul károsodna a termelés, ha az üzemeket falumentés céljából nyáron szüneteltetnék.

Mindazáltal meg kell követelni, hogy az újonnan akipitandó ilyen gyárat ne a fővárosban állítsák fel túlnyomó részben, hanem a nyersanyagforrások elosztásához és a munkás-vásjzonyokhoz képest aránylagosan «a vidéki városokban is. Ilyenfórmán» a nyersanyagoknak, majd a kész cikkeknek ideodaszállítása nem terhelné annyira a gyárak mérlegét, a munkásegészségügyi viszonyok megjavulnának és a gazdasági erők az országban aránylagosabban oszlanának meg. Úgyis már valóságos átkaivá lettek a civilizált államoknak a túlnagyra nőtt empóriumok, amelyek az országtól idegen testeket alkotnak az országban.

A falura, azaz a nagyobb vidéki (járási) központokba csak az élelmiszerfeldolgozó, ú. n. mezőgazdasági iparokat kell telepíteni, amelyeket természetük is a falura utal. — Ez iparok nyersanyaga hamar romlik, tömeges, távoli szállításra nem alkalmas és az évnek csak bizonyos szakában fordul elő tömegesen; ezért feldolgozása is évadszerű; a kényszerű üzemszüneteltetés ideje összeesik a tömeges mezei munkák végzésének idejével.

A mezőgazdasági ipar kiépítése előtt szó sem lehel nálunk általános belterjes gazdálkodásról. Úgy következhetik be a retour la terre, ha foglalkozást adunk télen is a falu népének.

A gazdálkodás belterjesítése és a szociális bajok enyhítése mellett a mezőgazdasági üzemek felállítása és központi vezetése által korlátoznánk a piacra kerülő élelmiszerek

nek magánosok által jól-rosszul való pancsolását is. Csak gyárszerű üzemeikben lehet az élelmiszeripart valóban szorgos egészségügyi felügyelet állatit tartani. Az élelmiszeripar terén semmi helye sincs különböző érdekkörök versengésének; a élelmiszerek vegyi összetételében oly kevés, változatot lehet „feltalálni“, s amellet ilyen feltalálásokat egységes szervezet mellett is oly észszerűen lehet alkalmazni, hogy csupán azok egyéni üzleti kihasználása végett nem szabad lemondaná azokról az előnyökről, amelyek a mezőgazdasági iparnak egységes, központosított szervezetéből többtermelési, szociális és egészségügyi tekintetben származnának.

C) Áruforgalom és hitel.

Az őstermelés és az ipar kutatják fel és teszik használhatókká a társadalom részére szűk siéges ama javakat, amelyek előbb ismeretlenek, hozzá férhet ellenek, vagy használhatiatlanok voltak. Az őstermelés és az ipar képezik az értékeket.

Szervezett társadalomban minden érték valakinek jogi rendelkezése alatt áll. Különböző egyéneknek különböző értékek vannak birtokában, jóllehet az emberek szükséglete mindenféle ismert értékekre kiterjed. Az emberek tehát azokat az értékeket i.s igyekeznek megszerezni, amelyek a saját birtokukban nincsenek, de más ember birtokában megvannak. Az emberek szükségletei találkoznak: kölcsönösen azt kívánják megszerezni, ami a másik birtokában van. A birtokos részéről azonban lemondással, áldozattal jár másnak átengedni a birtokában tartott értéket, erré tehát csak úgy hajlandó, ha áldozata ellenében valamely szükséglete kielégítést nyer, azaz, ha ellenértéket kap. A szerző azokból az értékekből ad ellen értéket, amelyek felett éppen rendelkezik. — Ha az elbocsátó megelégszik az ellenértékkal, akkor a két fél kölcsönösen kicsereéli értékeit. Ha azonban a birtokos nem elégszik meg azzal az értékkel, amely a szerző birtokában van, akkor ez utóbbinak előbb egy harmadiktól kell megszereznie a birtokos által kívánt ellenértéket, hogy azt a saját maga által (kívánt értékért cserébe adja.

Azokat az értékeket, amelyek birtokosaik kölcsönös meg egyezése alapján gazdit cseréinek, áruknak nevezik. — Az a folyamat, amely által az értékek jogi birtokosai megváltoznak, az áruforgalom. A forgalomnak az esete, amelynél az értéket szolgáltató fél beleegyezik abba, hogy a szerző ne azonnal hanem csak egy későbbi időpontban adjon ellenszolgáltatást, a hitel.

A forgalom ezek szerint csak a meglévő értékek kicserélését bonyolítja le, csak járuléka az értékképző termelésnek.

Még Marx előtt is voltak és ma is vannak közgazdák, akik a forgalmat illetve annak végrehajtóját, a kereskedelmet), értékképzőnek, értéknövelőnek mondták és mondják. — Azt írják pl., hogy „a gyopár a havasról lehozva s egy kalap díszítésére használva, nagyobb ériekkel bír, mint fenn az örök hó régiójában. A fának a fővárosban nagyobb értéke van, mint a mára marosi rengetegben. A kereskedelem tehát szaporítja az értékeket azáltal, hogy a javakat, melyek bizonyos helyen semmit vagy keveset érnek, a legelőnyösebb piacra hozva, — érieket szerez nekik, vagy nagyobb értéket, mint amilyennel azelőtt bírtak“. (Földes: Társadalmi gazdaságtan. II. kötet.)

E mű első részében szóltunk arról, hogy milyen szerepe volt a forgalomnak a társadalmi termelés fejlődésében. A kereskedelem által megszervezett és megnövelt értékképzés rohamos haladásra segítette az emberiséget. Tapasztalati tény az is, hogy a forgalom korlátozása vagy megszüntetése folytán visszafejlődik, külterjesebbé válik a termelés.

Mindezek ellenére sem hagyhatjuk szó nélkül az értékről és értékképzésről vallott azt a felfogást, amely a fenti idézetből kitűnik. Nem hagyhatjuk szó nélkül azért, mert az általunk felállított lételekkel ellenkezik és súlyával következtéseink elé fekszik.

Elsősorban meg kell jegyezni, hogy a gyopár és a fa kitermelése az őstermelésnek tipikus esetei, a gyopárnak kalapdíszül való alkalmazása pedig ipari munka. — A gyopár és a fa tehát a termelés most említett két ágának és nem a forgalomnak köszönik értéküket.

A felhozott példákban csakis a már kitermelt tárgyak helyváltoztatása az, amit a forgalom javára lehet írni. A helyváltoztatás által azonban a tárgyaknak semmilyen tulajdonsága sem változott, nem lettek értékké, — mert már azok voltak — de nem lettek értékesebbekké sem, mint ahogy a hazai rablógyilkos sem lett jobb azáltal, hogy az Újvilágba költözve, ott egy indiánus törzs tisztelt főnökévé vált. Ez az ember semmiben sem változott, csupán az a változás következett be, hogy előbbi környezete megvetette, későbbi környezete pedig megbecsülte ugyan azonos tulajdonságaiért. A gyopár és a fa is ugyanolyanok maradtak a szállítás után, mint annak előtte voltak, — csak környezetük változott

Az áruforgalomnak tehát csak az az érdeme, hogy megváltoztatja a tárgyak környezetét. Ezáltal azonban az áruforgalom épp úgy nem változik értékképző folyamattá, mint ahogy az idegenforgalmat, a városépítést, a vasút s a gyár létesítését, az időmúlást stb. siem tartjuk termelő folyamatoknak. Pedig e körülmények folytán éppúgy megváltozhatnak a tárgyak környezete, mint a tárgy helyváltoztatása által. Ha pl. a máramarosi rengetegben egy fejedelmektől látogatott luxus-fürdő

telep épülne, a rengeteg fája olyan környezetbe kerülne, amely azt még jobban megbecsülné, mint a fővárosi állványozó. Manet „Reggeli a szabadban“ című képét annakidején visszautasították a párisi tárlatról, míg ma büszkesége a párisi múzeumnak, pedig a kép nem változott, csak az idő telt el és a környezet változott. — Mégsem nevezzük a idegenforgalmat, a fürdőhely építését és az idő múlást termelő folyamatoknak. Miért teszünk akkor különbséget a fotrgalommal?

Az, hogy a fa és a gyopár a hely változtatás folytán nagyobb értékévé válnának, olyan feltevés, amely egyenesen ellenkezik a mai polgári közgazdáknek az értékről alkotott fogalmával. Az érték t. i. szerintük „a javaknak az élvezet és áldozat mérlegeléséből eredő gazdasági jelentősége.“ A havasi gyopár leszedése vagy a fa levágása azonban sokkal nagyobb áldozatába kerülhet az őstermelőnek, mint a fővárosi tőkésnek az azok megszerzése. Az őstermelőnek a gyopárszedés és a favágás létfenntartását biztosíthatja, míg leihet, hogy a fővárosi a gyopárnak egynéhány hatosért való megiszterzésével csupán unalmát oszlatja el. A kitermelt fa a máramarosi rengeteg lakójának épületfa gyanánt szolgálhatna, míg a fővárosban mint zászlóoszlop veszélyezteti az életbiztonságot. Előfordulhat, hogy a fővárosba oly nagy a fafelhozatal, hogy a fa forgalmi ára a kitermelési költség alá süllyed; ki mondhatja ilyen esetben, hogy a gyopár és a fa értéke nőtt a fővárosba való felhozatal által, vagy hogy fokozódott a gazdasági jelentőségük?

Mihelyt az érték fogalmát az áldozat és élvezet hullámverésének dobjuk áldozatul, akkor el kell készülni arra, hogy a hullámok esetenként és egyénenként különböző helyzetbe hozzák az értéket és hogy az anyagi termelőstanból esztétika lesz.

Méltán hívta ki az ilyen felfogás Marx bírálatát s érthető, ihogy némely írók biztosabb bázist kerestek az érték fogalmának, így pl. Ricardo a termelési költséget, Marx az előállítás-hoz társadalmilag szükséges munkát. Ilyen kísérletezések azonban csak. egyoldalúságra vezettek. Ami közelebbről a Marx elméletét illeti, annak tarthatatlansága kétségtelen, mint-hogy sok olyan érték van, amelynek képzéséhez semmivel sem járult az emberi munka, (partra vetett csiga, pusztán nőtt íű, sitib.) viszont van emberi munka elég, amely valamely tárgyba értéket nem önt, sőt értéktelenné teszi azt; és előfordul az a jelenség is, hogy valamely tárgy, melyet emberi munka tett értékessé, később értéktelenné válik. Igen, az emberi munka is képez értékeket, de csak esetleg® eleme az értéknek.

Minden kísérletezés arra vezethető vissza, hogy a közgazdák okvetlenül magyarázni és mérni akartak; meg akarták fejteni azt, hogy miért használja a köznyelv az „értékes-

értékesebb“ fokozatot és azt a fokozatot az érték elemei akarták megmérni. Nem elégedtek meg azzal, hogy a forgalomban a kereslet és kínálat viszonya méri az értékek árát, ők sajnálták a szegény „ár“-t, amiért az „a levegőben lóg“: iaz értékfokozatok magyarázatával akartak annak nyugvóhelyet készíteni.

Pedig az ár úgy, mint az anyagi termelésnek minden más jelensége is, nem lógott a levegőben a nagy felfedezések előtt sem: az érték abszolút fogalmán nyugodott és a versengő szükségletek viszonya által volt szabályozva.

Az érték nem magyarázza meg az ár nagyságát, csupán azt, hogy miért van valaminek ára. Gazdasági értéke (és így ára is) csak olyan emberek által szükségelt tárgyaknak (= javaknak) van, amelyek nem szerezhetők meg mindenki' által fáradság nélkül, nem fordulnak elő korlátlan mennyiségben, tehát amelyek szervezett társadalomban birtokban vannak.

Az értékesség olyan tulajdonsága valamely tárgynak, mint a szépség, a jóság, a tökéletesség, az igazságosság stb. Mihelyt van valaki, aki valamit szépnek talál, az a valami szép; mihelyt szüksége van valakinek egy birtokban levő tárgyra. az a tárgy értékes, azaz érték.

A mondottak alapján megérthető, hogy miért tartjuk csak a termékszaporítást, az új értékek termelését i(melyeft az> őstermelés és az ipar végeznek) értékképző folyamatnak, míg a társadalmi termelés egyéb ágait pusztáin beruházó (pl. vasútépítés), illetőleg közvetítő és szervező folyamatoknak. Emezek előmozdíthatják ugyan a termel őfol yam at szaporaságát. egyébként azonban a termelőfolyamatnak köszönhetik létüket és termékképzés módja szabja meg formájukat.

A kereskedelem számos, távol helyen termelt értékkel ismertet meg s ezáltal sok ember végnélküli hiányérzetét rögzíti szükségletérzetekké (bár a hiányérzetet soha teljesen be nem töltheti); a hitel módot nyújt arra, hogy az emberek az újonnan megismert értékeket megszerezhessék: — ilyenfortmán, — a forgalom megnöveli a fogyasztást, ez pedig serkentőleg hat az értékképzésre. A forgalom emellett nivellálja a termelés feltételek különbözőségeit és ezáltal lehetővé teszi, hogy a termelés mindenütt a legintenzívebbé váljék s a termékszaporúság mindenütt a legnagyobb legyen. Azonban maga a forgalom nem képez értékeket, sőt költségei által felémészi a forgalomba hozott termékek értékének egy részét. Ha a forgalom a termelt értékeknek igen nagy részét emészt fel, akkor a termelők és fogyasztók életfeltételei nehezebbülnek. a forgalom lebonyolítói ellenben nagy haszonhoz jutnak. A jövedelem ilyen eloszlása arra ösztönzi a termelőket, hogy a termeléssel felhagyva, maguk is közvetítsenek. Ennek követ-

keztében csökken a termékszaporúság, nőnek az árak és a fogyasztó elszegényedik.

Ezek alapján megállapítható, hogy a termelés produktivitása és a társadalom többségének jobbléte érdekében olyan szabályozás kívánatos, melynél minél nagyobb forgalom a termékek minél kisebb részének ériekét emészti fel.

Ezért egyrészt minél inkább csökkenteni kell a forgalom személyi és dologi költségeit, másrészt minél inkább közvetlenné és sűrűvé kell tenni a termelők és fogyasztók érintkezését. A két követelmény egyenlő fontosságú, egyiknek végrehajtása a másik nélkül nem oldja meg a problémát. Ha a közvetítők számát és a forgalom eszközeinek mennyiségét forgalmi korlátozásokkal, szállítási tilalmakkal, vámokkal, fuvardíj emeléssel és büntető rendszabályokkal csökkentjük, de egyidejűleg nem-gondoskodunk a termelők és fogyasztók érintkezésének egyéb, jobb módjáról, akkor megbénítjuk a forgalmat és külterjesebbé tesszük a termelést.

A háború és a diktatúra tanulságaiból látjuk, hogy helytelen a szabad közvetítést akadályozni. A termelőnek az az érdeke, hogy minél nagyobb kereslet mellett, minél könnyebben túladhasson árúján, a fogyasztóé pedig az, hogy minél nagyobb kínálat mellett, minél több helyen és alakban juthasson árúhoz. Ezért a forgalom minden korlátozása és monopóliizálása károsítja a termelőket és a fogyasztókat. Az az «liemi törekvés, hogy a termelő és a fogyasztó az árban találkozhassanak, beleütközik a mesterséges korlátokba és áttöri azokat. Megszaporodnak a tilalom ellenére és tiltott áron közvetítők; a tilalmak által elkedvetlenített és megkárosított termelők csökkentik a termelést és maguk is beállnak közvetítőknél, hogy a forgalmi korlátozások által megnövelt valutáris különbségeket kihasználják. A csempészek, batyuzók, láickereskedők, stb. légiói *ellen* folytatott harc költséges hatalmi apparátust igényel s a lehetetlen feladatban vallott folytonos kudarcok nevetségessé teszik a közhatalmat.

A szabad áruforgalom teljes megszüntetése és minden árúnak központi összegyűjtése és szétosztása (ez a marxistaterv) fogalmilag és technikailag is lehetetlen. Ugyanis v/alai-« mely értékről csak felhasználása idején lehet megmondani, hogy használati érték-e, vagy forgalomra szánt árú; lehetetlen előre megállapítani, hogy mi a „főlöslég“. A csempészt és lánckereskedést pedig csak úgy lehetne kényszerrel megszüntetni, ha minden termelőnek minden lépését a csendőr lesne és minden csendőrré egy másik csendőr vigyázna — a végtelenségig.

A forgalom leghelyesebb szabályozása az, ha megfelelően szabályozzuk a termék-előállítás módját. A forgalom alakját a termék-előállítás módja fogja megszabni.

Ha a többtermelés érdekében, egységes, országos szervezetre bizzuk a gyáripart, a bányákat, az erdőket és a mezőgazdasági ipart, akkor egyszeriben megváltozik a forgalom alakja.

Ha minden vidéki központban mezőgazdasági iparüzemek létesülnének, a mezőgazdaság hovatovább ez üzemek részére termelnének, és a terményeket a gazdák önként szolgáltatnák be a legjobb árakat fizető gazdasági szervezetnek. A mezőgazdasági cikkek nagy részén kívül a tömegiparcikkokkal is az országos gazdasági szervezet rendelkeznék, mert azokat a szervezet saját üzemeiben állítaná elő. Ilyenformán nem kellene a tömegcikkeket felkutatni és közvetíteni. A központi vezetőség oda irányíthatná azokat, ahová célszerűnek látná. Ha valamilyen, cikkben hiány mutatkoznék, az országos szervezet kiterjesztené a megfelelő üzemeiket és külföldről egy tételben szerezne pótlást, ha pedig túltermel és állna be, korlátozná a termelést, tartalékolná, vagy egy tételben értékesítené a felesleget. Ha minden pénzügyi erő egyesítve lenne a szükséges beruházások és üzemnövelések céljaira, akkor nem kellene egyes hitelező csoportoknak külön üzletek után futni. Megszűnnék a gyárak és a bankok öldöklő versengése, enyhülnének a váltságok. Emellett a központi szervezet nagy pénzügyi erejével képes lenne a szállítási eszközök nagymértékű szaporítására és az árúhirdetés országos megszervezésére. Ezek által sűrűvé tenné az áruforgalmat, nivellálná a termelési feltételek különbözőségeit és szűkre szabná a valutaüzérekedés körét.

Miután nem minden termékelőállítás tartoznék az országos gazdaság! szervezetre, lennének szabad forgalmú árucikkek is. Ezek forgalma azonban nem veszélyeztetné a termelés nyugalmát, mert az országos gazdasági szervezet által lebonyolított áruforgalommal nem versenyezhetne.

Az országos szervezetnek nem lenne érdekében az összes termékeket megszerezni és a kiskereskedőket tönkretenni, mert a tömegárúk nagyrészt kezében tartva úgyis diktálná az árakat. A lánckereskedők, árdragítók és batyuzók önként térnének vissza a termelő mimikához, ha a fogyasztók könnyen és olcsón jutnának nagy mennyiségű áruhoz.

Nem kell tehát a forgalmat monopóliummá lenini és a kölcsönös megegyezés alajáról a központi önkényuralom 'kezeére játszani. Csak a termékelő állítást kell megfelelően: szervezni, akkor a forgalom is helyes szervezetet nyer.

D) Központosított termelés.

Megállapítottuk, hogy a többtermelés érdeke az, hogy a gyáripar, a mezőgazdasági feldolgozó üzemek, a bányászait és erdészeti egy országos szervezet egységes igazgatása alá jussanak.

Megállapítottuk, hogy a teremékelőállítás minden terén beruházásokra volna szükség, de hogy azokat nem lehet egyes érdekkörökre bízni, azokat csak tervszerű központi irányítás mellett működő országos szervezet végezheti a közérdeknek megfelelően. A szükséges befektetések akkora hitelt igényelnek, amelyet csak egy, az egész ország összes hitelét egyesítő hitelszervezet képes nyújtani.

Megállapítottuk azt is, hogy egy ilyen országos szervezkedés megfelelné a történelmi fejlődés irányának is, amely szerint a termelők mind nagyobb mértékben vádnak a termelés eredményének részeseivé, mind több egyéni üzem lesz társaságok tulajdonává; az üzemi munkások is mind nagyobb számmal válnak üzletrészesekké (részvényesekké) és kapnak az őket alkalmazó üzemtől nyereségjutalékot és biztosítást (nyugdíjt, betegsegélyt).

Ezek szerint egyrészt megvannak az anyagi elő feltét ölek arra, hogy a termelés nagyobb rendszerezése bekövetkezzék; másrészt megvannak az anyagi keretek is, amelyekbe a rendszer beleilleszhető. Megkíséreljük, hogy az anyag útmutatása szerint az új termelési szervezet vázlatos szövegezését adjuk.

Minden gyáripari-, mezőgazdasági-, ipari, erdő- és bányászati üzem, valamint minden nagybani tömegárú-közvetítő- és minden hitelvállalat egységes szervezetet nyer. A szervezet alakja: az állam, álltati irányított kereskedelmi társaság, amelyben a munkások is üzletrészesök.

A vezetőséget és a magasabb hivatalnokokat az állam nevezné ki. Azok, akik az üzem átvételekor az üzemet vezették, kinevezésre nem szorulnak, — de fegyelmi úton ők is. épp úgy elmozdíthatók, mint a kinevezett hivatalnokok. Az állam csak annyi vezetőt nevez ki, ahányra az üzemben állandóan szükség van (a soktagú műkedvelő igazgatóság megszűnik).

Az üzemvezetést, a technikai és a pénzkezelést állandóan egy többtagú felügyelőbizottság ellenőrzi, amely állami kiküldöttekéből és a társasági közgyűlés által választott tagokból alakul.

A vezetők és felügyelők közhivatalnoki jelleggel bírnak és mint ilyenek felelősek fegyelmileg, vagyonilag és büntetőjogilag is, — a közgyűlés csak javaslatot tehet felelősségre - vonásuk iránt. Különösen szigorúvá kei! tenni a versenytildmat.

A kisebb állású hivatalnokokat és a munkásokat a vezetőség fogadja kollektív bérszerződésék, illetve az alább megállapított munkafeltételek alapján.

* Anyag alatt, a világnak érzékelhető, de akaratunktól független törvények szerint létező és működő részét értjük.

Az eddigi különféle üzletrészcímleteket (részvényeket, részjegyeket stb.) egységes címletekké konvertálják. A konvertált üzletrészek egységes formája a hosszú felmondáshoz kötött betét. A betét után a mindenkori kamatlábszerinti kamatot, azonkívül az egyes üzemek üzleti nyereségéből még legfeljebb 2% osztalékot kapnak az illető üzem részesei. Az üzemi-, műszaki-, illetőleg munkavezetők a nyereségből maximálisan korlátozott jutalékban is részesülnek.

A társaság üzemeiben dolgozó összes (szellemi és testi) munkások tagjai a társaságnak. A társaság életbiztosítási táblázat szerint éveink int akkora összeget ír a munkások javára, hogy az évenkénti részletek kamatos kamatai 35-10 évi szolgálat után olyan tőkét képezzenek, amely a munkásnak nyugdíjképességének elértekor a bérszabályzat szerint öt megillető évi nyugdíjjáradékot nyújt. Az így képződött járadéktőke (díjtartalék) a. munkásnak tulajdonát képező üzletrésze, amely felől halála esetére szabadon (rendelkezhetik, amelyhez azonban életében nem nyúlhat (nehogy azt felemészthesse és újra eltartásra szoruljon).

Jogában van azonban a munkásnak, mint mindenki másnak is, saját betétei által szabad üzletrészt is szerezn, amellyel a rendes felmondási idő után életében is szabadon rendelkezhetik.

A betéttulajdonosok üzemenként külön-külön szervezve, közgyűlésen gyakorolják a választás, ellenőrzés, mérlegfelállítás, osztalékmegállapítás stb. jogát. Az, országos közgyűlés az üzemi közgyűlések által választott kiküldöttekből alakul.

Az üzemek évi nyereségeiknek azt a részét, mely az üzletrészesek járulékaiknak, az osztalékoknak és jutalékoknak levonása után fennmarad, a központi üzleti tőkéhez csatolják. A központ állami irányítás mellett gondoskodik a nagyobb üzend beruházásokról és új üzemek felállításáról.

Az üzemek veszteségeiért az illető üzemeknél érdekelt üzletrészesek üzletrészeiknek csupán bizonyos hányada (pl. 50%-a) erejéig felelősek. Az az üzem, mely alaptőkéjének felét elvesztette vagy fizetéképtelenségbe jutott, köteles e tárgyiban a közgyűlésen határozni és a mondott körülmények felől a központnak jelentést tenni.

Az üzem megszüntetésére egyedül a központ jogosult, ez fedezi a tagokat illető hányadot meghaladó vesztesége!. A központ akkor is megszüntethet valamely üzemet, ha annak megszüntetését közérdek (pl. túltermelés veszélye) kívánja. Ilyen esetben az illető üzem betétjei visszafizet lennek vagy a tagok kiválósága szerint más üzemben iratnak javukra, (konvertáltatnak).

Az országos központi szervezet felszámolását csak törvény mondhatja ki.

Országos válságok idején az országos központi közgyű-

lés korlátozhatja a kamatok fizetését és a betétek visszafizetését. Ilyen intézkedésekre sürgős esetben a közgyűlés határozathozataláig a központi igazgatóság is jogosult. A közgyűlés a betétek névértékét is leszállíthatja.

A külfölddel szemben a gazdasági szervezet tartozásaiért az állam minden vagyonával és jövedelmével szavatol.

Nagyobb jelentőségű találmányok kipróbálására olyan személyeknek, akik kellő személyi és vagyoni biztosítékot nyújtanak, kivételesen engedélyt ad az állam külön gyárüzemek felállítására. Az ilyen üzemeknek ugyanolyan szervezetet kell adni a munkásoknak ezekben is ugyanolyan munkabérfeltételeket kell biztosítani, mint az országos szervezet üzemében; ezek az üzemek is tartoznak az állam felügyeletét elfogadni, termékeiket egy tételben kötelesek a központi szervezet árúgyűjtőinek átbecsajítani. Az önálló üzemeket bizonyos idő múltán (30—40 év) be kell olvasztani a központi szervezetbe.

Az országos gazdasági szervezet fenti terve nem egyéb, mint egy társasági szerződés vázlata, semmi új sincs benne, a termelésnek máig bevált alapjain nyugszik. Hasonló szervezettel már ma is számos szövetkezet, bankkartell, gyáripari tröszt, árúközpont működik; a terv megvalósíthatósága tehát kétségen felül áll. A tervezet szerint az állam nem koboza senkinek a vagyonát, csak egységes címletekre váltja a »ár eddig is üzletbe fektetett pénztőkét

A központi szervezet a tömegáruk termelése, illetőleg magához vonzása által megkíméli a társadalmat az ipari versengés-okozta válságtól, de az állam kivételek engedélyezésével az életrevaló magánvállalkozásnak is teret enged. Az állam az árúk cseréjét továbbra is a kölcsönös megegyezésre bízta, de a termelési központ üzemében termelt árukat úgy osztja szét, ahogy azt a célszerűségi és erkölcsi szabályok kívánják. Az országos érdekek és az államerkölcsi szabályok megtartását az állam felügyeleti joga és a magasabb állású alkalmazottak közhivatalnoki jellege biztosítja, de a társaság még sem állami vállalati, hanem millió és millió polgár érdekszövetsége. A társaság nem válhat állammá az államban (mint a trösztök és kartellek) az állam felügyeleti, kinevezési és irányítási jogánál fogva. A kinevezett alkalmazottak nem válnak sablonos, nemtörődöm bürokratákká, mert az üzemi nyereségből részesedésük lévén, érdekük az üzemet minél nagyobb virágzásra hozni. A munkások nem állnak mint ellenfelek a vállalattal szemben, nincs szükség bizalmatlankodó, gáncsoló ellenőrzésekre; mint társasági tagoknak azonban alapszabályszerű ellenőrzési joguk van; részjegyeik által belépnek a társadalmi érdek szövetsége, biztosítási tőkéjük

által saját öregségüket könnyítik és utódaikat magasabb vagyoni rétegbe emelik: így az utódok már több tartalékkal, az előrejutás több reményével indulhatnak az élet útjára. Egész nemzedékek jutnak a földi jólét magasabb és magasabb fokára. Az országos szervezetbe tartozó munkások sorsa nem lesz kiváltsággá, mert munkafeltételeik szabályozóig hatnak a szervezeten kívül dolgozók sorsára is.

A különböző termelési ágak egységes szervezete folytán a könyvvezetés, a pénzkezelés és az igazgatás a leggazdaságosabban központosítható. Az állami intéző szervek pontos áttekintést nyernek a különböző üzletágak felett és az áttekintés alapján a leghelyesebben irányíthatják a termelést. Az állami jótállás közössége és az üzletrészek után fizethető osztalék (maximumának megszabása folytán csekély és biztosan kiszámítható lesz a különböző üzemek címeleinek árfolyamkülönbözete, az árfolyamkülönbözeti üzletek szűk térre szorulnak. Az üzemek központból való elosztása folytán nem lesznek vagyonban dúskálkodó luxusüzemek mellett hasznos, de tőkegyengeség miatt elhaló üzemek. Az üzemi veszteségekért való felelősség korlátozása megóv a tömeges csődöktől. Az egységes szervezettel mindenkinek aránylagos és méltányos fellételek mellett fog hitelt és árút adni.

A szervezet egyesíti az ország gazdasági erejének jelentékeny részét, képes a szükséges beruházásokat foganatosítására. Amellett hitele és gazdasági súlya a külföldön is igen nagy lesz, mert az állam jótállásai mellett léphet fel. Az állam vagyoni felelőssége nem lehet veszélyes az állaimra nézve, mert az állam a társasági tagokat a szükséghez képest megadóztathatja. Az állam pénzügyi helyzete épp úgy össze lesz kötve az országos termelés és a termelők sorsával, mint most, de még szorosabban, még szervezesebben.

A különböző foglalkozásúak üzletrészeket szerezhetnek más termelési körbe tartozó üzemekben is. A mezőgazdasági ipailizeniekben és az áruikat közvetítő vállalatokban a földmivel ők is társasági tagok lehetnek, — így részesülhetnek terményeik feldolgozásának és forgalombahozatalának hasznában is; az alföldi hegyvidéki üzemekben lehet érdekelve és vizont.

Ilyenformán enyhül az ellentét a város és a falu, az alföld és a felföld közt.'

Az érdekek ilyen összefonódása, ilyen érdekalkotmány mellett támadhat szerves társadalmi együttműködés. Mind több embernek oldódnak meg a marxi láncai, mind többeknek lesz veszteni valója, mind több ember lesz embertársainak érdek-táraává, mind többeknek lesz érdekében a termelés helyességének tartós biztosítása.

Az a kérdés már most, hogy megvannak-e -a politikai feltételek ahhoz, hogy az általunk ajánlott reformok megvalósul/hassanak? Hiába kémleli ki ugyanis a gazdaságtan, hogy a többtermelésnek mik az anyagi előfeltételei, hiába állapítja meg a gazdasági politika, hogy a többtermelés anyagi előfeltételei az adott eszközök segítségével miként volnának megvalósíthatók, hiába állapítja meg a történelmi kutatás, hogy a gazdasági politika javaslatai megfelelnek a fejlődés irányának, — ha a társadalom energiáinak (értvényesülést kereső törekvéseinek) eredője a meglevő állapot fenntartását kívánja, akkor a politikai szervezet, az államhatalom megakadályozza a javasolt reformok végrehajtását.

Láttuk az első részben, hogy az államhatalom az egyesek védő és támadó erejéből alakul ki, eszerint azt lehetne gondolni, hogy az államra hatást gyakorló társadalmi törekvések eredőjét úgy kapjuk meg, ha az egyesek törekvéseit összeadjuk és az összegeket összehasonlítjuk. Ám ez távolról sincs így. Láttuk ugyanis, hogy az állam alakulása közben a legtarkább hatalmi különbségek támadtak a társadalom belsőjében. A különböző társadalmi törekvések politikai súlya a hatalmi különbségek arányához idomul, eszerint az államhatalom a legnagyobb hatalommal bíró társadalmi tényezők törekvéseinek szolgálatában áll. A fentebb fölített kérdést tehát olyan formában kell megismételni, hogy vajjon megfelelnek-e a javasolt reformok a leghatalmasabb társadalmi tényezők törekvéseinek?

Különböző jelenségekből nyilvánvaló az, hogy a földműves népesség a birtokok felosztását és a magánbirtok-monopólium fenntartását követeli. Nyilvánvaló, hogy egyrészt a nagytőkések a gyáripar, az árúpiac és a hitel monopolizálására, saját uralmuk alatt való központosítására törekszenek; másrészt az is, hogy a gyári munkások közt a gyáraknak erkölcsi alapon való központosítását hirdető eszmék élénk visszhangra találnak. Nyilvánvaló, hogy minden rendű-rangú termelő és fogyasztó a gazdasági élet bizonytalanságának, rendszertelenségének megszüntetését követeli és az úgynevezett tisztességtelen versenynek, a hirtelen gazdagodás módjainak kizárását kívánja. Ez utóbbi sürgetés már eredményezett is néhány jogszabályt az árdragítók és a lánckereskedők ellen, de a közvélemény a rendezéssel nincs megelégedve, mert a bejegyzett kereskedők és ügynökök tovább is az előbbi módon nyugtalaníthatják a termelést.*

A jelenségek tehát arra mutatnak, hogy az általunk javasolt átalakítás a társadalmi egyének többségének törekvése, a társadalmi egyének óriási többsége sürget ilyenforma refor-

* E mű kiadása közben hozott 1920. évi XV. t.-e. a bejegyzett kereskedőket sem kíméli.

mot. A mérhetetlen háborús áldozatok által a társadalmi egyének erkölcsi súlya úgy megnőtt, hogy a választók többségének határozóit, öntudatos új választáson át nem gyúrható, akaratával szemben a többi alkotmányos tényezők nem tudnák megakadályozni egy belső szervezeti reform keresztülvitelét. A társadalmi erőviszonyok úgy alakultak, hogy a választók többsége a legerősebb politikai tényező. A termelés újjászervezését tehát a legerősebb politikai tényező kívánja. Ennek ellenére sem remélhető, hogy⁷ a választók az általuk szükségesnek látott gazdasági reformokat megvalósíthassák politikai reform nélkül. Mert a mai politikai berendezés mellett a választók nem képesek sem öntudatos akaratnyilvánításra, sem kijelentet akaratuk érvényesítésére.

E) A társadalom politikai szervezete.

1. A parlamentarizmus.

Voltak politikai bölcselek — és pedig a legkülönbözőbb irányzatúak között — akik a társadalmi fejlődés vizsgálata alapján arra a feltevésre jutottak, hogy lesz egy kor, amedvben az anyagi termelés módja o'ly szerves együttműködésben fogja tartani a társadalmat, hogy külön erőhatalmi, politikai szervezetre nem lesz szükség.

A múltból azonban azt látjuk, hogy a társadalom erőhatalmi, azaz állami szervezet nélkül csak időnkint, egy-egy rövid időre lehetett meg; ez az államnélküli állapot (az anarkia) azonban a társadalomban olyan rombolást végzett, hogy utána az emberiség megnyugvással vette fel újra az jállam láncait.

Az állami szervezet viszont túrhetetlenné vált olyankor, mikor egy kevés tagból álló központi hatalmi csoport igen szorosra vonta a társadalom többi tagjainak láncait, mikor kevés hatalmas mellett óriási volt a jogiosztottak tömege.

Az állami életével foglalkozó politikusok úgy gondolták, hogy az említett végletekei, t. i. egyfelől a központi önkényt, másfelől az anarkiát a politikai tényezők erőviszonyának helyes szabályozása által kerülhetik el. Hol a központi hatalom gyengítését és a népből alkotott szervezetek erősítését, hol ez intézkedések ellenkezőjét sürgették. Sürgetésük nyomán az állam írott alkotmánya hol egyik, hol másik politikai tényező jogát terjesztette ki vagy szorította meg.

Az újkor politikusainak erőegyensúly-eszménye az lett, hogy minél nagyobb erőt fejtsen ki az állam, minél több egyén beleszólása mellett. Ezt az ideális állami egyensúlyt a parlamenti módszer segítségével gondolták megvalósíthatni.

A parlamenti alkotmánynak két felelőtlen végtagja van: az államfő és a sokfejú tömeg. Közbenső alkotmányos alanyok

a miniszterek és a parlamenti tagok. Utóbbiak közül a felsőház tagjai a legtöbb államban nem felelősek senkinek. A képviselőház tagjai a tömegtől kapják ugyan a megbízást, de ez a körülmény nem hárít rájuk semmiféle felelősséget sem (legfeljebb csak erkölcsit): ha egy évben tízszer változtatják is nézeteiket, mégsem mozdíthatók el. — Az alkotmányos alanyok közül csakis a minisztérium tagjai vonhatók felelősségre. Ez az egynehány ember felelős a felelőtlen államfő titkos intencióinak végrehajtásáért; felelős a felelőtlen parlamenti tagok többségének politikai irányzatáért; ifelelős az összes államügyek helyes vezetéseért és helyes intézéseért; felelős az államfő közérdekű ténykedéseért; felelős az összes végrehajtó hatóságok mulasztásaiért is, amennyiben a mulasztást elháríthatta volna stb. Még sok minden egyébért is felelősek a miniszterek, de már a felsoroltakból elég világosan kitűnik, hogy a miniszterek valójában nem lehetnek felelősek semmiért sem.

Mert ha igaz az, hogy két úrnak nem lehet szolgálni, még inkább igaz az, hogy száz és száz ellenkező akaratú úrnak még kevésbé lehet szolgálni. Ha az államfő és a parlamenti többség intenciói homlokegyenest ellenkezők, a miniszternek az lesz a legfőbb kötelessége, hogy egyáltalában ne tegyen semmit sem; tétlenségéit felelősség nem terheli. Ha valakit falusi, magányából kiragad az államfői kegy, hogy egy miniszteri tárca százezer rugóit kezelje, hogy átvegye a multak összes terheit és a régi rossz világ helyébe egy jobbat teremtsen, — ha amellet kötelessége végigllgatni a képviselők parlamenti viccelődéseit és „állj elő vén bűnös“ jellegű kirohanásait, ha amelyet minden idejét elfoglalják a kihallgatások, a küldöttségek fogadása s a pártkörök animálása stb., — akkor nem lehet őt felelőssé lenni az államügyek helyes kezeléseért.

Minthogy köztudomású az, hogy a miniszter fizikailag képtelen mindabba befolyjni, amiért felelős volna, a gyakorlatban nem is szokták őt jogilag felelősségre vonni. Politikailag vonják tehát felelősségre, ami olyanformán történik, hogy az államfő elbocsátja, vagy a parlament leszavazza. Egy más Catot ragadnak elő békés magánéletéből, hogy eltakarítsa az előde által hátrahagyott romokat, gyakorolja magát az államügyek elsajátításában és aztán őt is elbocsássak, mielőtt még az új jobb világ megteremtéséhez hozzá is kezdhetett volna.

A felelőtlen, valamint a felelősségre nem vonható alkotmányos tényezők mellett még sok más, az alkotmány szövegében nem említett ugyancsak felelőtlen tényező vesz részi a parlamentáris egyensúlyozásban. Így az államfő bizalmasai, a politikai pártok, gazdasági alaptónusú politikai klikkek stb.

E részben alkotmányos, részben közjogilag el nem ismert, valódi felelősség által össze nem kapcsolt parlamentáris tényezők örökös huzavonájából és erőpróbáiból alakul az ország

politikai élete. Az erőmérkőzés esélyeit annál nehezebb kiszámítani, mert a mérközők ezer és ezer nein politizáló érdekcsoport hálójában vergődnek és majd egyik, majd másik érdekcsoport drótján rángatóznak.

A parlamentáris erőmérkőzés kevésbé *ádáz* és kevésbé kárthozó olyan országban (pl. Angliában), ahol az általános jólét viszonylag magas fokon áll, ahol az államfő a nép érzelmi és érdekkörébe beilleszkedik, ahol a társadalmat ellentétes érzelmi csoportok nem tagolják.

De jaj annak az országnak, amely kedvezőtlen külpolitikai és gazdasági helyzetben van, amelyben az államfői akarat nem a belföldi parlamenti többség akaratával, hanem egy, az országgal ellentétes érdekű állam akaratával egyezik s amelynek belsejét egyébként is éles érzelmi és érdekellentétek emésztik. Ilyen országban a parlamentarizmus véginelküli, kíméletlen harcot jelent és harc öli meg a termelést.

Ilyen országban minden parlamentáris tényező a másikai okolja a bajokért, mindenik a másik gyöngítése általi reméli a saját megváltó ideáit megvalósíthatni: a másik gyöngítését tehát egyenesen közérdeknek tartja. Ezért bármikor kész a másik ellen a legélesebb végső eszközt is felhasználni. A kormány végső eszközei (ultima ractoi) a peer-Schub, a házfeloszlatás s a szükségjog alkalmazása házszabálysértés, ex lex, diktatúra stb. által, — a miniszter eszköze a válságos helyzetben való lemondás, — a parlament eszköze az indennitás megtagadása, a kisebbség az obstrukcio, — a pártok eszköze a politikai sztrájkok és tüntetések rendezése, — a tömeg eszköze a passzív rezisztencia és a forradalom.

A termelés folytonosságát az ultima rációk ekkora fegyvertárával rendelkező, mindenre elszánt bajvívók ellen csak egy erős hadsereg védheti meg. A parlamentáris államot állandó fegyveres megszállás alatt kell tartani. A militarizmus vele jár a parlamentarizmussal.

A belső megszállás nem segíti elő a parlamentáris harc megoldását, csak a harc erőszakos kitöréseit akadályozza meg. A hadsereg asszisztálása mellett tovább folyik «a küzdelem, amely az alkotmányos tényezők erejét kölcsönösen annyira felemészti, hogy reformok megvalósítására már nem jut erő. A politikai élet jóformán csak a parlamenti rendszer javításával foglalkozik; az öncélként üzött parlamentáris harcban egyes gazdasági, igazságügyi stb. reformok elfogadása csak epizódszerű, mellékes jelenség, csak pillanatnyi hódolás egy-egy befolyásos ember tekintélyének, de főleg eszköz az erők kipróbálására.

A meddő küzdelem alatt jóformán csak a hivatalnokok végeznek szervező munkát. Minthogy azonban a hivatalnokok nem alkothatnak új, — a régít megváltoztatót jogot, az ő (működésüktől nem várható rendszerváltozás, az ő hatáskörük

kimerül abban, hogy a meglevő jog korlátai között fentartsák a termelés rendjét. A hivatalnokok egyik feladata az, hogy a tömeget végső eszközei használatától visszatartsák, azaz, hogy a termelőket figyelmeztessék. — Minél élesebb a parlamentáris harc s így minél könnyebben nyúl a tömeg a végső eszközhöz, annál nagyobb fegyelmező testületet, annál nagyobb hivatalnoki kart kell tartani. Az állandó hadsereg mellett a hatalmas hivatalnoki kar is velejár a parlamentáris rendszerrel.

Az állandó hadsereg és a nagy hivatalnoki kar fenntartására a termeléstől kell elvenni a tőkét, így sok hasznos beruházás elmarad s a termelés szaporasága szenved.

Ezek szerint a parlamentáris rendszer minden tényezője és minden szerve csak károsítja a termelést: a politikai tényezők harca felborítással fenyegeti a termelést, a felborulás ellen védő szervek pedig elvonják a termelés anyagi előfeltételeit.

A parlamentarizmus az újkor politikai eszményét: e sokak beleszólása által erős államot sem valósítja meg. A parlamentáris államnak a hadsereg és a fegyelmezett hivatalnoki ^ar kölcsönöz erőt, nem pedig a sokak beleszólása. Az említett hatalmi szervek mindig a politikailag legerősebb parlamenti tényező rendelkezése alatt állanak, ariaiak a hatalmát támogatják és nem az egyensúlyt. A parlamentáris állam legerősebb tényezője pedig nem a tömeg, hanem legtöbbször a kormány, a központi hatalom. Nyilvánvalóvá válik ez a körülmény állami veszély idején: ilyenkor a központi hatalom megszünteti a parlamentáris egyensúly-játékot és a hatalmi szervekre 'támaszkodva önállóan lép fel — ha a helyzet úgy kívánja, még a többi parlamentáris tényező ellen is:.

És jaj is az olyan államnak, amelyben még veszély idején is tovább folyik a parlamentesdi; ez a játék csak meggyöngíti az államot és kiszolgáltatja az ellenségnek.

Összegezve a mondottakat, a parlamentarizmus károsítja a termelést, akadályozza a reformjogalkotást és gyöngíti az állam erejét.

A parlamentarizmus káros hatását minden termelő érzi. Általánosan sürgetik a politikai reformot. A politikusok azonban nehezen válnak el a parlamentarizmus eszméjétől; talán azért, mert annakidején súlyos küzdelmek árán lehetett azU győzelemre vinni. Nehezen válnak el a megunt kedvestől, mert valamikor nehezen szereztek.

Mindenféle orvosszert eszeltek ki tehát, hogy a káros rendszert kedveltte tegyék. Az államfőt király helyett elnöknek nevezték el; a minisztereket hol egymás mellé, hol egymás alá rendelték; a minisztériumot hol bővítették, hol szűkítették; a főrendek helyébe szenátorokat ültettek; a házszabályokat hol enyhítették, hol szigorították, — de a bajok mégsem múltak el.

Kitalálták aztán, hogy azért működik rosszul az állami gépezet, mert még mindig van olyan honpolgár, aki nem nyitvántotta a politikai véleményéi. Nyújtották, tágitották tehát a választójogot (évtizedes harcokat áldoztak rá) és mégis, mikor minden járni és beszélni való ember szavazóvá lett már, az államgépezet mégsem járt jobban. — Ekkor aztán a matematika és logika legbonyolultabb tételeinek segítségével kezdtek végy elemezni, hogy mit kíván a nemzet, mit mondott *an* isteni nép? Mikor aztán végre úgy gondolták, hogy megfejtették a választók akaratát, akkor kiderült, hogy a választók által elfogadott program m nem valósítható meg a többi parlamentáris tényező harcias ellenzése miatt.

2. Kommunizmus, anarkia, vagy állam.

A parlamentarizmus csődje arra indította az anarkistákat és kommunistákat, hogy az egész államszerkezet elpusztítására törekedjessenek. — Az anarkisták csak az állam széttörésére gondoltak, az államot pótolni nem is akarták. Ellenben a kommunisták képet rajzoltak arról is, hogy milyen lesz a társadalom államszerkezet nélkül. Engels azt jósolva hogy az állam helyébe a termelők szabad és egyenlő társulása fog lépni. — Lenin szerint, ha mindenki megtanulja az államot vezetni és felváltva részt vesz az igazgatásban, akkor ezeket szükségből annyira megszokja, hogy a vezetés feleslegessé válik. (Lenin: Állam és forradalom.)

Marx a kommunizmust eleinte olyanformán vélte megvalósíthatónak, hogy a proletárok szerezzék meg az államhatalmat és azzal döntsék meg a kapitalizmust. Szerinte, mihelyt a gonosz emberek alól kivontuk az általuk épített gazdasági alapot, a kapitalizmust az állam magától el fog halni. Később azonban arra az álláspontra helyezkedett, hogy ideálját az állam katonai-bürokrata gépezetének széttúzása által lehet megvalósítani — Ha nem lesz a kapitalistáknak eszközük arra, hogy másokat elnyomjanak (ez az eszköz t. i. az államhatalom), akkor a proletárok elűzhetik a kizsákmányolókat és behozhatják a kommunista termelési rendet.

Marxnak az állam érdesében tanúsított ingadozása tükröződött követőinek felfoásában is. Kautsky szerint felesleges a katonai-bürokrata gépezetet szétrombolni, mert hivatalnokokra a kommunizmusban is szükség lesz, az is célhoz vezet, ha a proletárok ellenőrzik e gépezet működését.

Ezzel szemben Liebknecht, Lenin és Kun Béla Marx javított felfogását vallották magukénak, ragaszkodtak a zúzás-hoz, romboláshoz. Lenin nem akart hagyni kövön, az államot alapjában fel akarta dúlni s a hivatalnokokat a proletárokkal akarta helyettesíteni, akik egy személyben dolgozzanak is, amellet a felügyeletet és ellenőrzést is gyakorolják, hogy

Ilyenformán mindenki bürokratává válják s egyúttal senki se válják bürokratává.

A kautskyanusok (szociáldemokraták) tehát azon mesterkedtek, hogy a meglévő termelési rendszert a demokrácia védelme alatt gyűlöletkeltés, zavaró politikai manőverek és az üzemeknek ellenségeskedő ellenőrzése segítségével züllesszék szét és forgassák fel. A forradalmi kommunisták viszont, unták a hosszú mesterkedést; nyíltan mentek a cél felé, szétzüllesztették a hadsereget és feldúlták a hivatalnoki kart. Ezek után programjuk szerint nyitva állott előltük az út, hogy a kommunista termelést behozzák és az államszervezetet a proletárok szimultán működésével helyettesítsék.

Láttuk, hogy kommunista termelést nem sikerült létesíteni. Hát politikai téren több sikerük volt-e?

Törvényt hoztak arról, hogy ezután „a munkás-, katonas- és földművestanácsokhoz a dolgozó nép hozza a törvényekéit, hajtja azokat végre és bíraskodik azok megszegői felett“

Először is azt kellett eldönteni, hogy ki a „dolgozó nép“? Afelől azonnal tisztában voltak, hogy a kereskedő, az örült, a pap és a gonosztevő — azok nem dolgozók. A többi „nép“ vegyelemzése azonban súlyos gondokat okozott. Dolgozó az, aki a társadalomra hasznos munkát végez — mondták félhivatalosan, de ki mondja meg, hogy a társadalomra melyik munka; hasznos, melyik nem? Az pl. bizonyos, hogy a politikai megbízottak, kémek és besúgók munkája nem volt hasznosba társadalomra.) Egyenes meghatározás helyett tehát inkább azt mondták ki a törvényben, hogy ki nem tekinthető dolgozó népek? így azok, akik „nyereség céljából alkalmaznak bérmunkást és akik munkanélküli jövedelemből élnek“, akkor sem tekintettek dolgozó népek, ha reggeltől napestig dolgoztak is. De a kérdés még így sem volt megoldva, mert nem lehetett tudni, hogy az, aki bérmunkást aláaknázott, nyereség céljából tette-e azt? A legtöbb termelő ugyanis nem is gondolt a munkás alkalmazásakor a nyereségre, csak azt tudta, hogy a lórsadaelmi berendezés folytán birtokában! levő termelési eszközt a társadalom érdekében működtetni kell s azért alkalmas mit munkást, mert egymagában nem volt képes a birtokában, levő eszközt működtetni. A kérdés azért sem volt megoldva, mert sok termelőeszköz birtokosa; aki alkalmazott bérmunkást, maga is elment máshoz bérmunkára, mert a termelőeszköze működtetéséből származó eredményt munkásainak bére és egyéb termelési költségek jórészt felemésztették s így másnál vállalt bérmunka nélkül nem élhetett volna meg. Bérmunkás, aki bérmunkást alkalmaz: dolgozó-e az vagy kizsákmányoló?

A munkanélküli jövedelemmel is baj volt. A lerombolandó termelési rendben ugyanis, aki csak az ujját megmozdította, már szerezhetett legalább is egy kis összegű betétet,

részvényt, vagy hadikölcsönt, amelyek után tőkeamat, azaz munkanélküli jövedelem járt. Ilyenformán tulajdonképen mindenkit, aki azideág dolgozott, ki kellett volna zárni a dolgozók társadalmából és abban csak a „lelki szegények“ maradtak volna — ahogy Római Zoltán népbiztos találóan megjegyezte.

„Le kell fegyverezni a kizsákmányolókat és fed kell fegyverezni a dolgozókat“ — szólott tovább az államszer vezeti program. A marxisták szerint a hadsereg a burzsoák béréneei; t. i. a tisztek és altisztek által szöges korbáccsal hajtott tömeg. Lefegyverezték tehát a tiszteket és altiszteket. A dolog neheze azonban a lefegyverzés után következett: kit kell fegyverezni? A dolgozót. De ki a dolgozó? Az, aki még nem dolgozott.

„Össze kel törni a bürokráciát, a burzsoák bérenchadát, hogy a dolgozók átvehessék a „saját ügyeik intézését“ — mondta tovább a program. De ki a bürokrata és ki a dolgozó? „Bürokrata az, aki a tömegtől való elválásra, a tömeg, felett álló kiváltságos személyé váló válásra mutat tulajdon-ságot“ — írta Lenin (Állam és forradalom). Mindenki a tömegtől való elválásra mutat tehát hajlandóságot, aki a tömegben feláll és hatná igyekszik a tömegre, mindenki, aki utasítást ad a tömegnek. Eszerint elsősorban a népbiztosokat kellett volna, mint a tömegtől elváltakat, mozsárban összetörni. Csak óvatosan törték tehát a bürokráciát. Teletömték ugyan a hivatalokat az új hivatás elemeit tanuló testi munkásokkal, de a szakképzett hivatalnokokat egy percig sem nélkülözheték. Marx és Lenin ellenére ezekre rá fogták, hogy ők is proletárok.

Általában minden téren, ahol szükség volt valakire, kiterjesztették a proletár fogalmat. A dolgozók fogalma, amint láttuk, csak azokra illet, akik addig nem dolgoztak, a szegény elnevezést pedig senki sem akarta vállalni, — vissza tértek tehát a proletár szóra és azt úgy magyarázták, ahogy éppen szükséges volt; nem a vagyoni helyzetet, nem a származást vagy a viselt állást vették“ figyelembe, hanem mindenkiről akire szükségük volt, vélelmezték, hogy a marxi eszme híve.

Ily cím alapon juthatott a proletár társadalomban vezető álláshoz gróf, dúsgazdag ügyvéd, bankár, földbirtokos stb. viszont ilyen alapon végeztek ki kizsákmányolókként földhözragadt szegény embereket.

Miután így tisztázták a kommunista társadalom polgárjogát, működtetni kellett volna a politikai életet.

Az egész dolgozó nép azonban nem hozhatott törvényeket: kisebb választott testületekre kellett tehát bízni a politikai funkciók végzését. Soha még olyan gyászmeneteket nem látott a világ, amilyenekben az éheztetéssel, hivatalvesztéssel megfenyegetett győzelmes proletárok a szavazó helyekre vonultak, hogy a kezükbe nyomott ismeretlenek névsorát szuro-

nyos örök ellenőrzése mellett a nyilvánosan elhelyezett urnákba fektessék. Ha helytelenül szavaztak volna a proletárok, abból sem lett baj: a központi gondviselés gondoskodott az alkalmatlan választottak kiselejtezéséről és családi körben új választásokat tartott.

A megválasztott tanácsok nem örülhettek a nagy hatalomnak, amely őket, mint törvényhozókat, végrehajtókat és bírákat az alaptörvény szerint megillette. Csak olyan törvényeket hozhattak, amelyek más tanácsok törvényeivel és a kormány rendeleteivel nem ellenkeztek. A tanácsok kongresszusai nem törvényhozó testület, hanem beszélő és szavazógép, a régi parlament rossz utánzata lett. A kormány a végrehajtás eszközt, a vörös őrséget kivette a tanácsok rendelkezése alól; a bíráskodást pedig a törvényszékek elé utalta, mert hovatovább botrányszámba ment, hogy amiért egyik községben 15 évi fegyházzal büntettek, azért más helyt dicséretet kapott az ember. A munkástanács az alaptörvényben nyert hatalomról csakhamar igen jelentéktelen hatáskörbe csöppent: katonai közegek és bürokráták adtak a tanácsoknak országos rendeleteket. A sok hatásköri összeütközés és a sok ellentmondó hatáskörszabályozás következtében egyik hatóság sem volt tisztában a saját hatáskörével s mindenik addig terjeszkedett amíg külső erőhatalomba nem ütközött.

Ilyen anarchikus politikai berendezés mellett még a parlamentáris rendszernél is nagyobb belső megszálló hadsereg, amellet a kémek és besúgók egész légijára volt szükség.

Az új hadsereget és az új bürokráciát könyörtelen kényezzer toborozta és könyörtelen, de nem részrehajatlan szigor tartotta össze; fenntartásuk költsége mérhetetlenül nagyobb részt nyelt el a társadalmi tőkéből, mint a parlamentáris rendszer alatt.

A hatóságot gyakorló közegeknek egy része (éppen az, amely a tőkés világban epedő könnyeket sírt a közhivatalokban való mellőzése miatt), — igen mohón látott neki a hatalom élvezetének, az országot saját kizsákmányolási területeként kezelte s a hatalmat egyéni gazdasági előnyök szerzésére használta fel. Rövid néhány hónap alatt a hatalmi visszaéléseknek és a hivatali panamáknak olyan ága-boga támadt, amilyennel azelőtt évek sem szolgáltak. A baj okát abban a rendszerben kell keresni, amely elvetette a hivatali közegek évtizedes szellemi képzését és fegyelmezését és képzetlen törekvőket egyszerűre nagy fizetéssel és nagy hatalommal ültette a termelők nyakára. Az államhatalom nem a közegek személyes szolgáltára, hanem a visszaélések megelőzésére és megtorlására van. A közegek nem urai, hanem szolgálói a társadalomnak. De csak úgy lehetnek hű szolgák, ha szellemi művelődés és önfegyelmezés által megtanulják a hatalmat egyéni érdeküktől függetlenül gyakorolni.

A proletárdiktatúra politikai rendszere még csak meg sem közelítette a marxista eszményt, az államnélküli termelést, — ehelyett óriásivá növelte a korrupciót, züllésbe, arnarkiába és pénzügyi csődbe kergette a társadalmat, amelyet csak az állami hatalmi szervek folytonos növelésével és az államhatalom kíméletlen gyakorlásával tarthatott féken.

Ha a népbiztosok a helyzeten javítani akartak volna, a régi politikai eszközöket kellett volna előszedni; teljes politikai munkamegosztást létesíteni, a hatásköröket kétségtelen pontossággal körülírni, egyéni önkényt megköttő, egységes eljárást biztosító törvényeket szerkeszteni és a törvények végrehajtását képzett, fegyelmezett törvény tudókra bízni. Azt mondják a marxisták, hogy a diktatúra csak átmeneti állapot volt az államnélküli kommunizmushoz. De vajjon meddig tartott volna ez az átmenet és vajjon csakugyan államnélküli állapothoz vezethetett volna-e? A nem marxisták oly nagy többségben voltak az; országban, hogy maguk a népbiztosok is évtizedekre becsülték, amíg minden burzsoát kiirthatnak és egy új marxista nemzedék nő fel. Évtizedekig kellett volna tehát diktatúrát, hadsereget, bürokráciát fenntartani, hacsak a marxizmus megvalósításáról le nem akartak mondani. A diktatúra fenntartása volt szükséges a gazdasági csőd következtében elkeseredett milliók forradalmi hangulata miatt is, mely a polgári rend visszaállítását kívánta. És ha sikerülne valaha a proletárdiktatúrát évtizedekig fenntartani, akkor az államszervezet új iát annyira megerősödnék, hogy azt csak egy újabb tervszerű szétzüllesztés és újabb forradalom segítségével lehetne összezúzni. Ezt az újabb forradalmat azonban az évtizedekig hatalmon levő marxisták aligha hajthatnák végre, mert hiányoznék belőlük az elnyomatás miatt való elkeseredés, ami minden forradalomnak főfeltétele.

Az államot tehát szét lehet ugyan zülleszteni, anarkiát lehet ugyan támasztani, de az anarkia csak rövid ideig tartható fenn, mert az anarkikus állapot rombolásai miatt elkeseredett tömegben, csakhamar rendre törekvő csoportok keletkeznek, amelyek az anarkia által széttagolt tömeg felett könnyűszerrel megszerezhetik az uralmat. Az uralmat azonban csak úgy lehet fenntartani, ha az uralkodó csoport valóban rendet is teremt: a rend fenntartására pedig nincs más eszköz, mint az állam.

A rend az állam, a rendetlenség: az anarkia; a kommunizmus: az nem e világból való.

3. Jövő állami berendezés.

A kommunista forradalom története tanulságul szolgál arra, hogy a társadalmi szervezetet épp oly kevéssé lehet emberi eszmék által más alapokra helyezni., mint az anyagi

termelés rendszerét. A termelés nyugalmát a mai viszonyok közt is csak államhatalmi szervezettel lehet megóvni s a termelés szervezetén csak az államhatalom támogatásával lehet változtatást tenni.

Másrészt a parlamentarizmust foldozgató kísérletek kudarca arra tanít, hogy még az állami rend fenntartásának módszere sincs az ember választására bízva. Említettük, hogy a politikusok a politikai tényezők erejének jogi szabályozása által gondolták az állami rendet biztosítani; ha túlerősnek látták a központi hatalmat, a parlament jogkörének kiterjesztése által; ha túlerősnek találták egyes érdekkörök befolyását, a választói jog tágítása által kísérelték meg a politikai harc egyensúlyát és ezzel az állam rendjét helyreállítani.

A kísérlet azonban csak akkor vált be, ha az új rendezés a történelem folyamán kialakult erőviszonyoknak valóban megfelelt: egyébként azonban az élet átnézett a jog írott malasztján: ha valóban túlerős volt a központi hatalom, akkor az a parlament jogait egyszerűen semmibe sem vette s ha valóban, döntő befolyása volt egyes érdekköröknek, akkor ezek egyszerűen megvették a választótömeg akaratát, (nem is any-nyira közvetlen vesztegetéssel, mint inkább a tömegnek költséges külsőségek és fizetett kortesek agitációja által való elkábításával.)

A társadalmi erők viszonya az emberi akaratától függetlenül, az anyagi termelés rendszere, a vagyoneoszlás módja, a külpolitikai és a gazdasági helyzet stb. alapján a történelem folyamán alakul ki: a jog betűje az erők viszonyán nem változtathat, a legszebb alkotmány, a parlamentáris harc tényezőinek legideálisabb papíregyensúlya sem biztosíthatja az államkéjét.

Ezért a jövő állami berendezéssel foglalkozó politika ne a harcok erők egyensúlyát keresse, amelyen nem változtathat, hanem arra nézve adjon tanácsokat, hogy miként lehetne a belpolitikai harc okait és ezzel a harcot megszüntetni, miként lehetne az ezideig harcban állott társadalmi tényezőket szerves együttműködésre összekapcsolni, miként lehetne a választók akaratát megvehetetlenné és a választókat az általuk kívánt reformok kivételére képesekké tenni?

Megállapítottuk, hogy a parlamentáris harcot az teszi lehetővé, hogy az alkotmányos tényezők nincsenek valódi felelősség által összekapcsolva. A parlamenti alkotmány pusztán erkölcsi alapokra van építve: csupán az erkölcs készíti az alkotmányos tényezőket a legjobb meggyőződésük szerint való működésre. Minthogy azonban — különösen kedvezőtlen gazdasági helyzetben levő országokban — a különböző politikai tényezők meggyőződése ellentétes: egyenesen az

erkölcs parancsolja nekik, hogy egymást harcban gyöngítsék és a harcban a végső eszközök használatától se riadjanak vissza. A parlamentáris tényezők erkölce különben sem lehet erős, mert minden tényezőre olyan feladatok vannak hárítva, amelyeknek egyedül megfelelni képtelen: ezért minden tényező a másokra hárítja a felelősséget.

Nem szabad az állam rendjét továbbra is egyedül a# erkölcs ingatag alapján hagyni, amellet a politikai erkölcsöt is meg kell erősíteni. Minden tényezőre csak olyan feladatot kell bízni, amelyre valóban képes, hogy tetteiért saját lelkiismerete és a jog előtt felelhessen is. Olyan feladatokat, amelyekre egy tényező nem képes, meg kell osztani a különböző tényezők közt.

Az újkor politikai eszmevilágának megfelelően, „alúrlöfelfelé“ kell a politikai újjászervezést megejteni: elsősorban a politikai tömeg felelősségét és erkölcsét kell biztosabb alapokra helyezni.

Feltűnhetett talán, hogy a választóközönségről következetesen csak mint tömegről beszélünk. Csak nevében neveztük a gyermeket. A politikai tömeg sok okos választó összessége. A sok okos emberből álló tömeg a legbutább valami a világon. Ha a tömegbe belekiáltjuk, hogy „vessen Szerbia“, akkor visszakiált: „vessen“, ha azt kiáltjuk: „éljen a nemzetköziség“, visszhangozza: „éljen“, ha belekiáltjuk: „le a zsidókkal“, ugyanezt kiáltja vissza, de ha más külsőségek mellett ugyanabba a tömegbe azt kiáltanánk: „le a papokkal“, akkor is visszhangot kapnánk; a rendőrkordon ellen nem megy egy okos ember sem pusztá kézzel, de ha az okos emberek tömegébe azt kiáltjuk, hogy „fel a várba“, akkor már mozog is a tömeg, hogy a szuronyokon felpékélje magát.

Ilyen buta tömeg a választóközönség is. A választótömeg akarata: visszhangja mindazoknak a körülményeknek, amelyek a választás alkalmával a legjellegzetesebbek voltak. E körülmények közt az időjárás, egy kellemes bariton, egy hetykén pödört bajusz, egy jóízű pörkölt, egy elhamarkodott hatósági beavatkozás stb. rendszerint nagyobb jelentőséggel bírnak, mint a program helyessége. Mert végtére is, minden program oly sok szépet és jót ígér, hogy a választó nyugodt lelkiismerettel fogadhatja el bármelyiket is, ezért nem követ el erkölcstelenséget, ha a program megválasztásánál az „egyéb“ körülményekre bízta magát.

Az ilyen módon kialakult tömegakarát vegyelemzésének semmi értelme sincs, — ami egészében buta, az nem lesz Tészeinek szorzása vagy osztása által okosabb.

A válasz-ás módjának változtatása sem segít a választások helyességén. Ha listánként pártokra szavaz a választó, akkor olyan tábor kerül a Házba, amelynek legfőbb erénye a vak engedelmesség, — egyéni tehetségek helyett kengurúnak

választatnak. Ha egyénekre történik a szavazás, a tömeg nem tudja, hogy a sok központból kiküldött jött-ment közül kinek higgyen; az „egyéb körülményekre“ bízva tehát magát. Ha meg helyi nagyságokra szavaz a választó, akkor a valódi képzett politikusok kimaradnak a Házból és a Ház egy népgyűlés nivójára süllyed.

Felesleges afelől is vitatkozni, hogy talán a választói jog kiterjesztése vagy szűkítése teheti a választást helyesebbé. Egy ezer főnyi tömeg nem okosabb egy tízezer főnyinél. A legképzettebb emberekből álló választótömeg sem log a párt-programmok közt eligazodni, mert a programokban az a legfontosabb, ami nincsen bennök. Arra pedig nem is lehet gondolni, hogy a választói jogot csak azokra korlátozzuk, akik a pártok titkos intencióit is ismerik.

Széleskörű választói jog szükséges, hogy ne érezze magát jogfosztottnak a nép széles rétege. Nem pártokra kell szavazni, amelyek felelőtlenek és titkos céloknak szolgálnak, hanem olyan egyénekre, akik úgy a választók közvetlen tudomásai, mint objektív országos mérték szerint a legjobban megfelelnek a rájuk bízott feladatoknak és akik amellett tetteikért felelősek is.

Válasszon a választóközönség helyi nagyságokat, becsületes, dolgos embereket, akikről közvetlen tapasztalatból tudja, hogy úgy a maguk, mint a más ügyében mindig lelkiismeretesen, járnak el. A becsületes, lelkiismeretes embereket azonban nem szabad azonnal a parlamentbe ültetni, mert a választók bizalma folytán még nem váltak tapasztalt és képzett politikusokká, nem szállt egyszeriben a kisujjukba a valuta és a vámtarifakérdésektől az agrárpolitikáig, a szakjogokig stb. az országglás egész tudománya. A legnagyobb képtelenség, — és ebben a tekintetben egyre csak rosszabbodik a helyzet, — hogy a politikára mindenkit képesítettnek gondolnak. Egyenesen megsértve érzi magát az asztalos, ha az ő „osztálya“ nincs képviselve a parlamentben, noha ott az ács vagy a kőműves képviselve vannak, sőt a világhatalmak legtöbb képviselői egyenesen arra adnak utasítást szerencsétlen, megtiport! államforma országoknak, hogy a kereskedő és a vasiparos *mellé* még egy elektrotechnikust is tegyenek meg miniszterré.

Ilyen felfogás mellett sohasem bízhat a termelő a politikai vezetés helyességében. A parlament nem és a minisztérium még kevésbé lehet minél több formájú emberek kirakata, mint egy botanikus kert vagy egy állatsereglet. E testük letetekbe olyan emberek kellenek, akik írásban és tettekkel: beigazolták, hogy az államélet egészéről kimerítő és helyes ismereteik vannak.

Világos, hogy az a becsületes ember, akit a választók közvetlen ismeretség alapján megválasztanak, csak ritkán

lehet azonos egy országos tekintélyű politikussal. Mert aki a maga gyakorlati foglalkozásában lelkiismeretesen eljár és aki folyton az őt közvetlen ismeretség alapján megválasztók között tartózkodott, az csak ritkán képezheti magát annyira, hogy az egész társadalmi termelés országos, sőt világhelyzetéről beható áttekintést szerezhessen.

A minden vidékről való becsületes, lelkiismeretes emberek mindamellettt képesek lesznek arra, hogy a saját ország-részük jeles emberei közül kiválogassák a legjelesebbeket; hogy tanácskozás és meggyőzés alapján megtalálják azokat, akik a politikában a legszélesebbkörű ismeretekkel és leg-helyesebb felfogással bírnak.

Vidékenként tanácskozó testületeket kell tehát választani, hogy azok viszont az országgyűlési képviselőket válasszák meg. Azt is mondhatnánk, hogy a közvetett választást tartjuk helyesnek, de az ilyen tág értelmű kijelentésnek az a veszedelme, hogy azok, akik a felelőtlenségében könnyen kezelhető tömeget saját céljaikra akarják felhasználni, jogfosztást kiáltanak és a tömegben, mint minden frázis, úgy az ő frázisuk is visszhangra talál. Pedig, ha helyes a fenti okoskodásunk, nem szabad annak eredményét semmilyen frázis hatása által veszélyeztetni. Nem jogfosztás, hanem jogkiterjesztés van abban, ha kinek-kinek véleményét csak arra vonatkozólag kérdezzük meg, amihez valóban ért, amiért az ország közvéleménye és saját lelkiismerete előtt valóban felelős is lehet. A választók akaratának közvetítését a kommunista diktatúra is rendszeresítette. Maga a közvetítés elve semmiféle ellenhatást sem váltott ki, ellenben az igen, hogy a háromszoros közvetítés által teljesen elveszett a választók akarat. Egyszeri közvetítés által öntudatosná és megvehetővé lenné tesszük a választók akaratát, többszöri közvetítés által viszont elvesztjük azt.

A választók akaratát még más módon is öntudatosabbá kell tenni. Nemcsak általános, országos érdekű ügyekben szükséges a nagyközönség öntudatos véleményére támaszkodni, hanem egyes technikai szakkérdésekben is. Az a már említett társadalmi irányzat, mely a parlamentet, mint a Noé bárkáját, minél teljesebb emberkollekcióval akarja megtölteni, arra a felismerésre vezethető vissza, hogy minden termelési ág csak úgy virágozhat, ha feltételeit saját természete szerint szabják meg. E felismerés folytán mindenféle foglalkozású ember azt kívánja, hogy a saját szakmája felől csak a saját szakmájabeliek határozzanak. Mert csak a technikai szakképzettséggel bírók tudják, hogy miként lehet egy bizonyos termelési ágban a legtöbbet, a legjobbat a leggazdaságosabban termelni? Erős társadalmi irányzat követeli azt, hogy egyik termelési ág feltételei egy másik termelési ág érdekében ne legyenek károsíthatók. A többtermelés érdeke kívánja, hogy

az állam ezt az irányzatot támogassa és jogi szabályozás által biztosítsa minden termelési ágban szakszerű kezelését.

Ámde elérhetjük-e ezt a célt azáltal, ha Noé bárkájává változtatjuk a parlamentet, azaz ha olyanokból állítjuk össze, akik ott nem általános érdeket, hanem egy bizonyos szakkört képviselnek; olyanokból, akik a többi szakmához nem értenek és ennél fogva a többi szakmabeliekkel soha meg nem érthetik egymást. Pedig, ha a tudomány helyes jogi szabályozást nem ajánl, hovatovább erre az eredményre fog vezetni a fendicémlített specializáló irányzat. A kárpitások a csizmadiákkal és a dohánykertészekkel fognak koalícióra lépni, hogy a kovácsok és a fűszerkereskedők csoportját majorizálhassák. Minden képviselő, mint szaktársainak kiküldöttje fog beszélni és ha nem nyer meghallgatást, egy intésével sztrájkba állítja az egész szakmakört.

Intézményileg kell szabályozni a szak szervezkedést; bele kell kapcsolni az alkotmányba a szakképviselőket.

Nincs szükség a mai mintájú bürokratikus, tagjait nyúzó és politikai járomban tartó szakszervezetekre. Mindenki foglalkozásánál fogva tagja a saját szakjának: ennél fogva minden önálló vagy felszabadul! termelő szavazó is legyen a szakmabeli kiküldött választásánál. A termelők olyan kiküldöttet válasszanak, aki közvetlen tapasztalatuk szerint a legkiválóbb szaktudással bír. A kiküldöttekből alakuló kerületi tanácsok viszont országos szaktekintélyeket küldjenek az illető foglalkozási ág országos tanácsába.

Az országos szaktanácsok ne csak véleményező testületek legyenek, hanem szerves részei a jogalkotó szervezetnek. Kisérjék állandóan figyelemmel a termelés menetét, tanácskozzanak a bajok orvoslása felől; konkrét esetekben tegyenek javaslatokat a parlamentnek s ha az illető szakban valamely új törvény, vagy rendelet alkotását látnák szükségesnek, adjanak utasítást a szakminisztériumnak megfelelő javaslat elkészítésére. A miniszter a szakkérdéseket tárgyzó jogszabályok tervezetét terjessze elsősorban a tanácsok elé és csak a tanácsok által elfogadott javaslatok kerüljenek a parlament elé. A parlament aztán a különböző szaktanácsok javaslatait egyetemes országos érdekek, valamint a pénzügyi lehetőségek figyelembevételével bírálja felül és határozzon elfogadásuk felől.

E rendszer mellett enyhülne a különböző foglalkozási körök társadalmi harca, minden termelési ágban kellő időben megtörténhetnének a mindenkor szükséges módosítások, illetve rendelkezések, minden termelési ág saját szabályai szerint a leghelyesebben kezeltetnék. A különböző körök javaslatait pedig a parlament hozná összhangba.

A felelősség láncával kell szorosabbá fűzni a választók és a képviselők közti viszonyt is. Olyan rendezést kell találni, amely mellett a képviselők tettei mindenkor megfélemljenek választóik akaratának. Ezideig a választó akárhányszor egézen a következő választásig nem látta viszont képének viselőjét s a képviselő, akárhogy változtatta is pártállását, akár milyen visszatetsző volt is politikai szereplése, még sem volt elmozdítható. Ilyen körülmények közt méltán lehetett a képviselőkről azt mondani, hogy nem képviselik a választók akaratát. E megállapításnak pedig olyan abszurd következménye lehetett, hogy az államfő nem a parlamenti többségre, hanem a kisebbségre támaszkodott és pusztá vélelmek alapján korrigálta meg a választás eredményét.

A vélelmek ingatag alapjáról a valódi képviselőalakjára kell lépni. A képviselő nocsak a választás után, hanem az egész ciklus alatt bármikor teljes önérettel hivatkozhat arra, hogy ő valóban kiküldői akaratát képviseli, a képviselő minden tetteben oly gonddal és körültekintéssel járjon el, hogy bármikor felelni tudjon választóinak.

Meg kell adni tehát a választóknak azt a jogot, hogy képviselőjüket, illetve a választói testületbe kiküldöttet bármikor visszahívassák. A visszahívás azonban csak akkor lépjen hatályba, amikor a visszahívott más általi már pótolva lett. A képviselőnek kötelessége legyen mandátumát, programváltoztatás eselén a választók rendelkezésére bocsátani; egyes politikai tetteiben azonban ne legyen a választók utasításaihoz kötve.

A felelősségre nem vonható, tétlenségre kárhóztatott minisztérium helyébe, dolgozót és valóban felelősségre vonhatóat kell tenni. A sűrűn változó minisztériumok működése alig áll másból, mint romok eltakarításából. Nehéz kitalálni, hogy honnan kerül annyi rom, holott alig épít valaki? Olyan miniszterek kellenek, akik építsenek. De csak úgy építhet valaki, ha van ideje alapot rakni, anyagot szerezni és az épületet befejezni. Időt kell tehát adni a minisztereknek az építéshez. Nem szabad a miniszteri elbocsájtani, ha a kormányváltást előidéző okok nem az ő ügykörére vonatkoznak. Ha pedig a válság oka egyáltalában nem reszortkérdés, hanem pl. csak az államfőnek egy elhamarkodott egyéni cselekménye, elég, ha a miniszterelnök mond le. Minden miniszter csak a saját tetteiért legyen felelős és azért, hogy a saját ügykörében folytatott politikája a parlamenti többség és az államfő politikájával összhangzásban van-a A reszort miniszter valamely javaslatának leszavazása ne vonja maga után a miniszter lemondását: elég, ha ilyen esetben a miniszter a Ház bizalmi szavazatát kéri. Végre nem szabad a miniszternek oly óriási

ügykört adni, amelyet személyesen nem irányíthat. Legyen a miniszter a saját ügykörének első hivatalnoka, aki minden politikai intézkedéséért valóban felelősségre is vonható.

Az államfő és titkos tanácsosai ne legyenek állam államban, idegén test az ország testében. Az államfő ne akadályozhassa meg előzetes vétóval az országos szaktestületére által időszerűnek ítélt törvényjavaslatok benyújtását, utólagos vétó pedig csak egyszer illesse s ha a parlament változatlanul fenntartja határozatát, ennek törvényereje legyen. Törvényiben előre felsorolt bizonyos alaptörvények változtatása esetében, ha az államfő utólag vétóval él, referendum döntsön at javaslat sorsa felett: a referendum útján azonban nem az ösválasztók könnyen befolyásolható tömegét, hanem a parlamenti képviselőket kiküldő tanácskozó testületeket kell megkérdezni.

A nemzet életében, a termelésben a legnagyobb pusztítást a háború okozza, mégis a háború kérdése az, amelyért legkevésbé lehet bárkit is felelősségre vonni. A háború kitör, pusztít évekig és senki sem érzi magát abban bűnösnek, min«den alkotmányos tényező a másakra tolja a felelősséget, vagy pedig a sorsra, az elemi erőkre és a szükségszerűsége utal.

A háborút semmi esetre sem egy ember, vagy kevés! ember csinálja, de a háború mégsem szükségszerű, hanem évtizedeken át elkövetett politikai ballépések eredménye. Az utolsó ballépés már csak ürügy a háborúra. A háború tehát megelőzhető lenne azáltal, ha nem követtetnének el ballépések, vagy ha az elkövetettek idejében jóvátétnének.

Az elkövetett ballépések jóvátétele csak úgy várható, ha az irányító tényezőket nem köti egyéni reputációjuk, csupa álszeméremből nem kénytelenek tovább haladni az ügyetlenül választott úton.

Az a politikai tényező, amelyet nem köt a múltban követett eljárás, csak a nép maga lehet, illetve egy a nép többségét képviselő, a nép választottaiból álló felelős testület. Ha az adott szót egy kis csoport szegi meg a sacro egoismo jelszava alatt, akkor méltatlankodunk és azt mondjuk, hogy ilyenformán nem állhat fenn a nemzetközi jogrend, — de ha a népi maga változtatja politikáját, akkor azt mondjuk, hogy a nép természetes jogával él. A politikai erkölcs is azt kívánja, hogy az döntsön a háborúról és a háború okául szolgálható lépésekről, akinek bőrére megy a háború, ez pedig a nép egyeteme. Láttuk azonban, hogy a nép, mint tömeg önálló akaratelhatározásra képtelen; a néptömeg csak érthetetlenül zajong, mint egy rengeteg, csak visszhangozza azt, amit belekiáltunk.

Ezért lehetetlen kívánság az, hogy a nép beszéljen a néphez: a nép nem tud beszélni. Azok beszédnek helyette, akiket az alkotmány szerint megválaszt (vagy akik magukat ügyes szemfényvesztéssel feltolják). A külügy-hadügy kérdéseiről tehát a népképviselőnek kellene döntenie. Politikailag és technikailag lehetséges, hogy a külügyi, hadügyi célakra irányítani, segéd-eszközeinek terjedelméről és berendezéséről, valamint a végső szó kimondásáról, azaz a hadüzenetről, illetőleg egy ellenséges ultimátumra adandó válaszról az egész népképviselő, az egész parlament döntsön, ezeket a kérdéseket tehát a parlament elé kell vinni. Csak így vállalhatja ezt a háborúért a felelősséget.

Külügyi-hadügyi taktikai kérdéseket ellenben politikai és technikai lehetetlenség a parlament plénuma elé vinni. Ezek eldöntésében oly államtitkok ismeretére van szükség, amelyeknek taglalása nem való egy nagy, nyilvános testület elé, emellett oly gyors elhatározásra, amelyre egy nagy testület nem képes. A taktikai döntéseket tehát kisebb testületre kell bízni, de olyan testületre, amely a nép által választott többség politikájának leghívebb kifejezője. Csak ilyen testület járhat el valóban a többség akarata szerint s csak ilyen testület tetteiért lehet a parlamentet és a népet felelőssé tenni. Ilyen testületet neon köt egyéni reputáció; a mindenkori többség akaratának hű kifejezője, tehát politikai változás! esetében jóváteheti a régi ballépéseket.

Csak ilyen politikai berendezés mellett lehet a termelők akaratnyilvánítása öntudatos, csak ilyen mellett tehetik a termelők a többi politikai tényezőket akaratuk végrehajtásáért felelősekké: ilyenformán valósíthatják meg a gazdasági reformokat. A felelősség ilyen szoros összefonódása mellett biztosítható a belbéke az alkotmányos tényezők harcias erőmértékzése ellen, így kapcsolhatók össze az alkotmányos tényezők a társadalom érdekében való együttműködésre.

4. A társadalmi béke alapjai.

A belpolitikai harc forrásai a társadalmi ellentétek. Az ellentétek különbözőségekből erednek, de nem minden különbözőség volt ki harcias ellentétet. A különbözőségek mellett ugyanis hasonlóságok is vannak az emberek közt, a hasonlóságok pedig egységre, közösségre, megegyezésre vezetnek. Elméletileg tehát akkor van békés állapot, ha az emberek közt levő közösségek túlnyomóan az ellentétek felett.

A társadalomtudomány megfigyelései szerint a társadalmi eszméket és a nyomukba lépő emberi indulatokat legnagyobb mértékben gazdasági okok irányítják. Az eszmei téren

mutatkozó ellentétek tehát jó-részben gazdasági alapon nyugosznak. A gazdasági egységek győznek az eszmei ellentéteken. Gazdasági közösség mellett béke biztosítható eszmei ellentétek ellenére is.

A társadalmi béke főfeltétele tehát az, hogy az embereket gazdasági érdek egységbe foglaljuk. Azonban — amint a II-ik részben már említettük — a földbolygó most még úgy van berendezve, hogy ami az egyik vidék kárára van, az a másiknak előnyére, szolgál és minden társadalmi folyamat, aikár békési, akár erőszakos, valamely vidék lakosainak győzelmet, más vidékieknek pedig vereséget szerez. A társadalom ilyen területi tagoltsága melleit ma még lehetetlen a föld összes népeit olyan érdekegységbe foglalni, amely ellensúlyozhatná az ellentéteket. Meg kell, mert meg muszáj hagyná tehát a társadalomnak kisebb egységes gazdasági területek sizeirint való érdekszövetkezését.

Egységes gazdasági terület iaz, amelyben az emberek foglalkozás, életmód, vagyon szerint való eloszlása, valamint az emberek átlagos életnívó ja (standardja) egységes. Minden ma egységként jelentkező gazdasági terület, eredetileg; ellentétes érdekű területekből alakult ki. A történelem gyógyító kezes az ellentétes érdekű területeiket szörnyű áldozatok árán nagyobb egységbe foglalta össze. A történelem által beheggesztett sebeket tépi fel és az áldozatok megismétlését kívánja tehát vissza az, aki vissza akarja csinálni a .történelmet és a közös, érdeken összeforrott országrészeket ideologikus alapon, mesterséges évközökkel akarja újra elentétes érdaküekké változtatni.

Ezzel szemben csak az emberiség békéjét szolgálja az, aki olyan köteleket, amelyek különböző gazdasági területeket évszázadokon át erőszakkal, de érdekegység teremtése nélkül összeláncoltak, feloldani segít. Ha két különböző területen évszázados politikai összeláncolás ellenére sem tudott egységes életnívó kifejlődni, és az egyik terület még ma is túlnyomóan agrár, a másik pedig túlnyomóan merkantil jelegű, akkor ezt a két gazdasági területet nem lehet az örökös harc veszélye nélkül tovább is összeláncolva tartani. Ha ilyen területeknek közös politikai kormánya van, az szükségképen az egyik terület javára és a másik kárára működik; közös törvényhozó testület sohasem működhetik békében; a két terület népei pedig mindenkor készek fegyverrel is egymásra támadni. Politikai összeláncolásra nem ok az, hogy az egyik terület gazdaságilag rászorul a másakra. A nemzetközi forgalom mai állása mellett úgyis a világpiacon szerzik be az államok árúikat. Inkább egymás mellett békésem élő kis államok alakuljanak, mint önmagukat mardosó nagyok. Svájc, Dánia, vagy Hollandia lakói bizonyára boldogabbak voltak az utóbbi évtizedekben, mint pl. Oroszország.

Az egységes gazdasági területen belül ugyancsak részint szétválasztás, részint egyesítés által enyhíthetjük az ellentéteket. Szétválasztás által olyan képen, hogy a különböző foglalkozásúakat külön szervezetekbe tömörítjük és így megvédjük őket attól, hogy termelési feltételeik egy másik termelési ág érdekében károsíthatók legyenek. Egyesítés által pedig olyanformán, hogy a különböző foglalkozásúaknak és különböző vagyoni állásúaknak megadjuk a módot arra, hogy ugyanegy! országos érdekszövetség tagjai lehessenek, hogy a falu és a város, meg a vagyonos és a csak keresményéből élő egy főrumán örüljenek az országos gazdasági szervezet hasznának, a termelés fejlődésének és békéjének. Az érdeellentétek enyhítésére ad ujj mutatást a természet is, mikor pl. a kisbirtokrendszer elfogadására utal; tanya tanya mellett, telep teiepefc ér, sok dúsan felszerelt gazdaság, sok boldog otthon: ilyen berendezés mellett lesznek a gazdasági kapcsok oly erősek» hogy a vagyoni különbözőségek és az ideologikus ellentétek dacára is békés együttműködésben tarthatják az egész ország népét.

A belpolitikai harcnak egyik ösztöklője az általános gazdasági pangás, az ország termelésének általános kudarca. Ilyen helyzetben minden politikai tényező a másikat okolja a bajokért és kigyúl a belháború.

Általános, országos depressziókat részint termelési válságok idéznek elő, részint pedig külpolitikai okok. Ezek elhárítására kell törekedni. A termelési válságokról már szóltunk. Az ipari válságot az ipar szervezése által már eddig is enyhítették; további helyes szervezés által még inkább enyhíthetnénk azt. A mezőgazdasági válság ellen még folyik a szervezkedés, helyes szervezet (t. i. a kisbirtokrendszer) ennek is élet vehetné.

Ami a külpolitikát illeti, előadtuk, hogy miként lehetne a külpolitikát az *adott viszonyok közt* a leghelyesebben intézni. A gazdasági depresszióra azonban éppen az „adott viszonyok“, vagyis a nemzetközi hatalmi viszonyok vannak legnagyobb hatással, e viszonyokon pedig a legjobb külügyi szervezet is csak nehezen változtathat.

Hazánkra nézve az adott hatalmi viszonyok olyanok, hogy látszólag nincs is súlyunk a külpolitikában, nincs befolyásunk annak irányítására. Ez azonban csak látszólag van így, mert amíg termelünk, amíg gazdasági erőnk van, addig külpolitikai hatalom is vagyunk. Van hát szavunk abban, hogy kivel házasítanak bennünket össze és kitől választanak el. Szavunkat az a meggondolás vezesse, hogy a legbiztosabb egység a gazdasági érdekegység. Minket nem fűznek, szoros érzelmi kapcsok a világ egy nemzetéhez sem. Szövetséges úgy,

mint ellenség, csak megalázott, kihasznált bennünket, amikor csak tehetett. Nekünk *könnyű lesz a legkedvezőbb érdekházassági ajánlatot elfogadni*. Általában a gazdasági érdekközösség az a mag, amelyből a leghelyesebb nemzetközi szövetségek ki fognak kelni. Mindinkább terjed az a felismerés, hogy nem más népek erőszakos leigázása, nem az ideologikus ellentétek kiélezése vezet a nemzetek tartós haladására, hanem a termelésnek helyes szervezése és az anyagi termelést veszélyeztető bajok ellen való egységes védekezés. A féktelen ipari versengés és a ritkán lakott világrészek mezőgazdasági versenye egyformán sújtják az összes iparosításban előhaladt, sűrűn lakott államokat. E pusztító veszedelmek ellen úgy lehetne a leghatásosabban védekezni, ha a termelés szervezése egységes alapokon történnék minden sújtott államban, ha minden jelszót túlharsogna az a kívánság, hogy termeljünk helyesen!

F) A2 értékek megbecsülése.

1. Értékvédelem és forradalom.

A termelés helyessége mellett az értékek megbecsülése is szükséges ahhoz, hogy a szaporodó emberiség számára ellátást, sőt előhaladást biztosító értékmennyiséget termelhessünk.

„Anyag és energiakímélés“. Milyen hétköznapi jelszó ez, milyen türelmes íge, Nem állották zászlajukra írni azok, akiknek nyíltan hirdetett szándéka a létező termelési rend felforgatása és lerombolása volt: akik tiltakoztak az ellen, hogy a forradalmat bárki is befejezettnek gondolja, mert ők azt, ha kell, még évtizedekig is folytatni fogják.

„Anyag- és energiakímélés“, hirdették hangos szóval és amellet a készletek erőszakos elherdálására izgattak, a háborútól megkímélt országrészeket tervszerűen szétzüllesztett garázdahadak martalékává tették, kellő élelmezési, egészségügyi stb. felkészültség nélkül dilettáns hadvezérek által vezetett harcban sok ezer munkás életét, sok ezer család jólétét áldozták fel; képzett munkásembereket tétlenségre kárhoztattak; szakmunkásokat foglalkozásukból kiragadva, ügyetlenkedő bürokratákká változtattak; amit azelőtt egy ember egy félóra alatt végzett, arra sok ember sok órai munkáját vették igénybe. A Tisza-hidak lerombolását pusztulásra szánt pazar utcai dísszel ünnepelték. Miközben egy fővárosi színházban Crainquebille hallgatói egyetlen emberélet megmenekülésének örültek, azalatt a forradalmi apostolok fegyvert szegeztek a termelők melléne, hadat viseltek saját hadseregük tagjai ellen, orgyilkosokat uszítottak békés családapákra, hullahegyekből akartak barrikádokat emelni és Kun Béla keveselte a vér áldozatot.

Hallottuk a szózatot a tisztító forradalomról, amely azért

rombol, hogy építeni lehessen; amely azért pusztít, hogy a háború pusztításait megelőzze. Pedig a háború és a forradalom közt csak az a különbség, hogy a háború rendszeres), a forradalom pedig rendszertelen pusztítás, egyébként azonban megegyeznek abban, hogy a forradalom, akár csak a háború, sem szükségszerű, ez is megelőzhető lenne idejében alkalmazott reformokkal és védelmi intézkedésekkel. Amellett a forradalom tisztító hatása is ugyanolyan mint a háborúé: a forradalom is milliók pusztulását, milliók elszegényedését, milliók átkát vonja maga után, akár a háború.

Mennyit szenvedett már a társadalmi termelés a tisztító viharok, helyesebben az emberek rövidlátása folytán lehetségessé vált tömeges erőszakoskodások miatt! Egyrészt az ókori hadak dúlása, a középkori seregek rablása, az újkori szoldateszka garázdálkodása és a legújabbkori militarizmus tervszerű fosztása; másrészt a spartakusok, husziták, montagnardok, kommünárdok és bolsevikiek hasonló módszerű világmegváltása, egyformán mennyi virágot tapostak el, a jövőnek mennyi reménységét tették tönkre. Ha a forradalom haszonnal járna, akkor mi magyarok igen gazdagok lennénk már. Angliában 1689. óta nem volt forradalom, nálunk pedig azóta négy általános, nyílt és sok részleges vagy lappangó forradalom volt. Mégis Anglia népe nagyobb jólétben él, mint mi. Ninive és Trója romjait vastag földréteg takarta el; száz helyen, ahol századokkal, ezredekkel ezelőtt munka, tenyészet és jólét honolt, ma pusztaságot, romot és nyomort találunk. Ha az erőszak nem szakította volna meg a termelés folytonosságát, ha minden nemzedék csorbíthatatlanul adta volna át a másíknak mindazt a tudást és vagyont, amelyet őseitől örökölt és békés munkával gyarapított, nem haltak volna még a XIX. század második felében Indiában és Európában, sőt még a XX. században is világszerte, nyomorban tenyésző betegségekben milliók, nem kellene most írni az üres tarisznájú szegény emberről . . .

A társadalmi örökbéke utópia, mert a társadalomban fofyton mozgó és arányukban folyton változó, egymással gyakran ellentétes erők működnek. Harcot kell folytatni még a békéért is.

Csakhogy különbség van az uszítók és a békeszerzők harca közt. Az uszítók növelik és egymásra engedik az ellentétes erőket — azért, hogy azok kölcsönös kimerülése után egy harmadik erőt érvényesítsenek. A békeszerzők viszont olyan berendezést keresnek, amely mellett a társadalmi erők összeütközése mérsékeltebbé és a leghasznosabb erők érvényesülhessenek.

A békeszerzők a nép igazi jótévoői, nem a békebonntók. A békés reformátorok és az egységet teremtők közt kell keresni ideálokat, nem pedig a felforgatásra uszítók közt. Értékkímé-

lés és rombolás nem férhet meg egy zászlón: a létező termelési rend lerombolása a termelés elpusztításával jár s ha elpusztult a termelés, nincs többé, mit megbecsülni.

Nem elég a jelszó, meg kell mondani mit jelent. Nem elég értékvédelmet prédikálni, hanem meg kell határozni, hogy mit, miért, mivel és hogyan kell védeni?

2. Az értékek és védőik.

I. Volt már alkalmunk az érték fogalmával foglalkozni. Mondtuk, hogy az értékesség olyan abszolút tulajdonsága a javaknak, mint a szépség, jóság, tökéletesség stb. Mint végső abszolút fogalomnak, amelyhez semmit sem lehet hozzá hasonlítani, az értékességnek végső objektív meghatározását nem is lehet adni. Olyik nemzetgazda ezért a szubjektív megítélésre bízta az érték fogalmát. Értékes szerintük az, amit valaki értékesnek tart. Láttuk, hogy a társadalmi termelésben nem vagyunk kénytelenek ilyen *idem per idem* meghatározással megelégedni, mert megfigyelhető az, hogy az ember csak olyan javaknak tulajdonít értéket, 1. amelyekre szüksége van, 2. amelyek nem fordulnak elő mindenhol korlátlan mennyiségben és 3. amelyek nem szerezhetők meg bármikor mindenki által. Az ilyen tulajdonságokkal bíró javakat (dolgokat és energiákat) nevezzük tehát termelési vagy gazdasági értékeknek. Ennek a minden célzat nélkül, pusztán tapasztalati úton kiderített fogalom meghatározásnak az a praktikus haszna van, hogy nem szükséges esetenként és egyénenként külön-külön mérlegelni, hogy valami érték-e vagy sem. Az értékek ugyanis ritkaságuknál fogva mindig valakinek hatalma alatt vannak, állammá szervezett társadalomban pedig valakinek *jogi* hatalma alatt. Ilyenformán minden esetben mérlegelés nélkül meg lehet állapítani a birtokban levő, társadalmilag szükséges tárgyakra, hogy azok értékek.

II. Az értékbőség biztosítja az emberiségnek létét és előhaladását. Az értékbőség a folytonos és egyre növekvő fogyasztás ellenére csak úgy tartható fenn, ha a társadalmi termelés értékek felhasználásával újabb és újabb értékeket képez. A termelésnek, az értékbőségnek és ezzel az emberek anyagi jólétének alfája és ómegája tehát az, hogy ne minden érték fogytassék el, hanem az értékek egyrésze a termelés folytatása végett megőriztessék. A fogyasztásra szánt értékek korlátozott mennyiségükönél fogva szintén csak úgy elegendők a társadalmi szükséglet kielégítésére, ha oltalomban részesülnek addig is, míg a forgalom rendszere szerint szétosztatnak és elfogyasztatnak. Ezek szerint társadalmi gazdasági érdek az, hogy a birtokban levő tárgyakat megvédjük.

III. Az állásban elsősorban a dologi jogosult tekintendő a birtokában levő érték védőjének; az érték vélelmezett védője.

továbbá az is, akire a dologi jogosult, átruházott jogától egy részt, így a bérlő, a hitelező, a feles, a béres stb., szóval mindenki, akinek az illető értékből haszna van. Aki e személyeket az értékek az állam szabályai szerint való őrizetében zavarja, társadalomgazdasági érdeket sért, mert a zavaró magatartás által a termelésre szükséges értékek biztonságát veszélyezteti. Az állam ezt a társadalomgazdasági érdeket büntető szankcióval erősített jogi védelemben részesíti. Valamely érték hasznából közvetlenül nem részesülők azáltal, hogy elismerik és tiszteletben tartják az állam védőszabályát, maguk is védőivé válnak az illető értékeknek. Ilyenformán tulajdonképpen a társadalom összes törvénytisztelő tagjai védői minden értékeknek. Ez az általános védelem meg is felel az értékek társadalmi jellegének: az értékek hasznából ugyanis nemcsak a dologi és kötelmi jogosultak részesülnek, hanem egyrészt közhasználatok, adók, vámok, illetékek stb. révén, másrészt az illető értékek a többtermelésre felhasználása révén a társadalom összessége is.

A legtöbb ember szükséglete — mint már említettük — eredetileg minden értékre kiterjed. Minthogy azonban az értékek korlátlan mennyiségben fordulnak elő és ennél fogva bizonyos személyek jogilag védett birtokában vannak, a birtokjogot állandóan nagyszámú ember szükséglete ostromolja. Állandóan sokan óhajtanák a védett értéket korlátlan birtokukba átvenni. A sokak közt akad szép számban nem törvénytisztelő is, a szükség és az egyéni öslégre törekvés pedig a törvénytisztelőt is a törvény áthágására csábíthatják: ennél fogva nem elég, ha az állam az értékvédelmet jogi szabályban teszi mindenkinek köteletségévé, hanem ezenkívül meg kell bízni bizonyos személyeket is azzal, hogy a társadalom tagjait az értékek védelmére oktassák és ha kell, arra rászorítsák.

Ezeket a feladatokat (egyéb feladatok mellett) a lelkész, a tanító, a művész, az üzemvezetők, üzemi alkalmazottak és a közhatalmi közegek végzik. Mind e személyek már azáltal is produktív munkát végeznek, hogy vigyáznak az értékekre, vigyáznak, hogy a termelésből csak egy fűszál is el ne vesszen, hanem, hogy minden érték a leghelyesebben használtassék fel. Működésük nélkül a szükségletek ostroma ledöntené a szabályok korlátait; mindenki saját eszközeivel törekednék minden érték korlátlan lefoglalására. Az egymást keresztező törekvések összeütközésre vinnének mindenkit mindenki ellen, anarchia támadna a társadalmi termelés veszedelmére. Jól jegyezzük meg tehát, hogy a termelésben az u. n. szellemi munkások működése is nélkülözhetetlen, tehát produktív munka, aki ő ellenük izgat, az anarkiát alkar előidézni, a termeléssé rendet akarja lerombolni; a rombolás pedig a termelést teszi hosszú időre tönkre és a nép általános jólétét szorítja alacsonyabb fokra.

IV. Ha egyrészt az általános anyagi jólét, a termékbőséget tartjuk is a haladás egyik főfeltételének, másrészt hirdetjük, hogy a társadalmi termelés nem csupán az anyagiakért való küzdelemből áll, ha azt állítjuk is, hogy az- eszmei fogalmak az anyagi világra vonatkoztatva csak jelszavak a tettekhez s a *tömegbe* dobva rendszerint csak rombolnak, — másrészt hangsúlyozzuk, hogy az *egyének* magaviseletére, működésük módjára, szellemi képzeteik nagy hatással lehetnek. Ha egy műveletlen tömeget a szeretet és testvériség jelszavaival lettekre hívunk: a tömeg rombolni fog, mert egyéneiben nincsen szeretet és testvériség. Ha azonban a tömeg olyan egyénekből áll, akik nevelés folytán hívők, jók és szerető szívűek, akkor tetteikből ki fog tűnni mentalitásuk, még ha a gyűlölet jelszavával indították volna is őket tettekre. — Ha a különbséget nem tevő igazi szeretet szavával nem is lehet ugyan közvetlenül az anyagi világon változtatást tenni, de ha abban, aki cselekszik, él ez a szeretet, meg fogjuk látni annak hatását a cselekvő tetteiben és a tettek által megváltoztatott anyagi világ új alakulatában is. Ezek szerint az anyagi termelésben nagyfontosságú azok munkája, akik az igazi szeretetre, a hitre, a szép, jó és tökéletes megbecsülésre oktatnak: azt becsültetik meg, aini értékes.

Csak arra vigyázzanak a szellemi munkások, hogy szeretet jelszava alatt gyűlöletes teltekre ne izgassanak, hit jelszava alatt bálványokat ne imádtassanak, művészet jelszava alatt a szépet el ne torzítsák és erkölcs jelszava alatt a fertőbe ne taszítsanak. Mert akkor munkásságuk nem produktív, nem az értékek megbecsülését eredményezi, hanem újból csak rombolást.

Helytelenül fogták fel hitelveiket azok, akik szent háborúkat hirdettek és máglyákat emeltek. A vallás harcias kijelentései nem a fizikai harcra vonatkoznak, hanem a hit és meggyőződés harcára: kiki saját magával harcolja meg a legnehezebb harcot. A vallás, a művészet, a jó erkölcs helyesen felfogva sohasem rombolnak, csak megbecsültetik mindazt, ami szellemi vagy testi érték.

Az államhatalom tanterv megállapítása által közvetlen hatással lehet arra, hogy az iskolában mit, hogyan tanítsanak. Ugy irányítsa tehát az oktatást, hogy az inkább a művészet, tudomány és technika fejlődését ismertesse, mint a termelés megzavarásainak történetét; inkább a gyöngédséget oltsa a növényedekbe, mintsem a polgárháború dicséretét. Az erkölcsi eszmények változnak, de az az egy megmarad, hogy meg kell becsülni az emberiség előhaladására nézve értékes javakat.

A vallási és művészeti elvekre legjobb, ha az állam minden befolyásolástól tartózkodik. A tapasztalás szerint akkor emelkednek a lelkészek és művészek hivatásuk békés, derűs magaslatára, ha az állam szabadságot enged nekik. Másrészt

akkor fedetik fel elveikben a politikai harcra felhívást, ha szabadságukat nem védi meg kellőleg az állam, vagy ha az állami szervezet fogyatékoságai miatt a társadalmat szellemi és vagyoni züllés fenyegeti és ezért kötelességüknek látják a veszedelembé döntött hívek mellett harcba lépni.

Az állami szervezet fogyatékoságai igen fontos okai a társadalmi bajoknak, e fogyatékoságok miatt vész el a legtöbb érték. A jogi szervezet jelentőségét sokan lebecsülik. Pedig bár a technikai találmányok nagy lehetőségeket nyújtanak a termelés fellendítésére, a legnagyobb technikai találmány is átokká válik, ha az állam nem találja meg idejében a találmány által megváltoztatott viszonyoknak megfelelő szervezetet. És jóllehet a jog nem változtathatja meg a termelés alapjait, — mégis helyessége előmozdíthatja a termelés előállító-képességét és megvédheti a termelést. Viszont helytelen jogi szabályozás mellett vagy jogi szervezet hiányában még az is elvész, amit termeltünk. Ha helytelen a jogi szabályozás, akkor az egyesek akarnak szabályt adni: anarkia támad, az anarkia pedig az értékpazarlás melegágya.

Ezek szerint helyes jogi szabályokkal kell biztosítani az értékek védelmét is.

3. Intézményes értékvédelem,

A helyes termelésről szóló fejezetben több helyen javasoltunk olyan intézkedéseket, amelyek az értékek védelmét szolgálnák. A termelés folytonosságát kértük biztosítani minden téren: amit a múlt épített, azt ne rombolja le a jelen. — Modern építészek legyünk, ne romboljuk le a termelés épületét, hanem az állami szervezet állványai mögött renováljuk azt, (Wilson: Új szabadság).

Ha a kisbirtokrendszerre térünk át, ne osszunk fel egyetlen jól felszerelt, helyesen kezelt középüzemet sem, amíg az országban máshol nagyobb és kevésbé jól kezelt birtokok állnak a felosztásra rendelkezésre. Ne csonkítsuk a birtokokat még házhelyosztás végett sem, amíg másutt felosztásra váró föld akad, mert a termelést rövidítjük a szervesen összefüggő birtoktestek szétválasztása által. A földműves ezideig Amerikába is kiment, hogy földet kapjon; kevesebb áldozatába fog kerülni, ha a szomszéd községbe kell átköltöznie. — Nálunk úgyszintén nagy baj (török átok), hogy községeink mérföldekre vannak egymástól, falu-városaink pedig kínai módra terpeszkednek. — Ne növeljük hát szükségtelenül a községek kiterjedését, hanem telepítsünk újabb községeket. Akkor nem kell majd félnapot tölteni a dülőre menetellel.

Hatóságilag kell biztosítékot szerezni arra is, hogy az új birtokos képes legyen az újonnan szerzett birtokot ugyanolyan intenzitással művelni, mint elődje. Hatóságilag kell el-

lenőrizni a birtokost, hogy gazdaságát el ne hanyagolja és ha tartós hanyagságot árulna el, hatóságilag kell a birtokot másnak hasznóbérbe adni. — A végrendelkezési szabadságnak, sőt a köteles résznek is korlátot szabjon a termelés érdeke; inkább csorbuljanak ezek a jogok, mintsem hogy valamely üzem felszerelés nélkül szálljon át az örökösre és emiatt csődöt mondjon az üzem termelése.

Az ipari szervezet átalakításánál nem szabad megszüntetni egyetlen, kisüzemet sem, amíg termékhozama nagyobb üzemek termelésével nincs pótolva. Inkább új kisüzem alapítására szóló jogosítvány megtagadásával, mint a már működő kisüzemek megszüntetésével kell az ipari válságot megelőzni.

Kímélni kell a termelést a hitelszervezet és a végrehajtási eljárás reformja által is. A hitelezés feltételeit azáltal kell egységesíteni, hogy a hitelintézeteket egységes alaptőkéjű országos szervezetbe tömörítjük. A hitelezési költségeket a kölcsönösszeg nagyságához kell arányosítani, a termelési üzemekhez tartozó ingatlanokat és felszerelést nem szabad értékük felénél nagyobb összegű jelzálog- vagy kézizálog kölcsönrel megterhelni; ennél nagyobb zálogkölcsönkövetelés ne legyen: érvényesíthető. Az adós fizetéseképtelensége esetén ingatlanait és üzemi felszerelését — árverés kizárásával — az állami felügyelet alatt működő országos gazdasági szervezet váltsa meg hatósági áron.

Takarékoskodni kell minden téren emberrel és anyaggal. Úgy az üzemekben, mint a hivatalokban olyan technikai berendezéseket kell létesíteni (automaták, liftek, telefonok stb.), amelyek a kezelést egyszerűsítik és személyzetet tesznek nélkülözhetővé.

Rengeteg vagyon és energia veszett el a múltban az eljárások hosszadalmassága miatt. A peres vagyon évekre kikapcsolódott a termelésből, noha nem szabadna egy fűszálat sem használatlanul hagyni. A birtokrendezési eljárás hosszadalmassága miatt egyes községek határaiban évtizedeken át nyílt rablógazdálkodás stb. Azért minden hatósági eljárást *egyszerűsíttem* kell egészen addig a határig, amelynél még a jogbizonytalanság elkerülhető. Minden hatóságnak más az eljárása, mindenütt más elvek szerint kell történnie az egyszerűsítésnek. Ezért az egyszerűsítés mértékének meghatározásán kívül egységes irányelveket nem lehet adni az egyszerűsítésre nézve. De nem szabad hagyni, hogy az elvek felett való vitatkozás miatt évtizedekig készüljön el egy-egy eljárási reform. Határidőt kell szabni minden hatósági ügy ágának, hogy azalatt az egyszerűsítésre vonatkozó javaslatokat előterjesszék. E javaslatok alapján aztán sürgősen meg kell alkotni az új szabályokat.

Minden társadalmilag szükséges munkát meg kell becsülni azáltal, hogy megfelelően díjazzuk. El kell törölni minden tiszteletbeli ingyen munkát. Sokkal nagyobb kár származik abból, hogy a megtisztult ingyen, munkások felületesen, hanyagul dolgoznak, mint hogyha hivatásos munkásokat illően díjaznánk. Törvényes szabállyal kell véget vetni annak a gyakorlatnak, mely az általános polgári jogban is ingyen munkát vélelmez. Ám állapítsanak meg ilyen vélelmeket a gyors lebonyolítást célzó szakjogok, ám mondhasson le a felnőtt családtag, az üzlettárs, a megbízott stb. munkája díjazásáról, ám szabjon a jog rövid elévülési határidőt a munkadíj követelésekre, de szabály szerint legyen igénye mindenkinek szükséges és hasznos munkája teljes értékének megfelelő díjazásra. A sajtó se élösködhessek többé korgóhasú tehetségek ingyenmunkájából, minden nyomtatásban megjelent írásművet a elkészítéséhez szükséges tanulmány és munka, valamint a kiadás által elért haszon arányában díj illessen meg és arról ne mondhasson le előre érvényesen az író. Ennek az a haszna is volna, hogy a szerkesztők és kiadók jobban megválogatnák a közleményeket, nem mételyezné annyi gyermekes szertelenségű és felületes álmodozással telt cikk. az élet előtt bölcs, de a nyomtatott betűnek vakon hívó munkás lelkét.

Nem szabad elvesztegetni az elítéltek munkaerejét sem. Az elítéltek nagy részét a termeléstől vonja el a büntetés, a családfő fogsága alatt asszonyok és gyermekek maradnak tartás nélkül, költséges igazságügyi intézmények terhelik az államkincstárt. S e terhekkal szemben ugyan mit nyer az elítéléssel az elítélt és mit nyer a társadalom? Az elítélt, ha azelőtt dolgozó volt is, tétlenséghez szokik; ha büszke volt is, börtönörök cselédjévé aljasodik. A társadalom pedig néhány fej káposztát vagy néhány fonott kosarat lát az elítéltek munkájából a bíróság pedig újra és újra vizontlátja a börtöntétlenségbe visszakivánckozó elítélteikéit. A bűnözés terjedésének egyik főoka hibás büntetési rendszerünk. Egyre megy, hogy miért szabjuk ki a büntetést, egyre megy, hogy a bíró a bosszúálló Jehova földi helytartója-e, vagy orvos, aki metszegeti a társadalom testéből a beteg tagokat, vagy szociológus,, aki a vádlottal versenyt szidja a társadalmi bajokat és csak azért bünteti a vádlottat, mert a társadalmat nem büntetheti: büntetni kell, mert ha nein büntetnénk, a bűnesetek módfelett elszaporodnának, a társadalom maga szerezne a sérelmekért elégtételt és minden rend felborulna. Büntetni tehát kell. És minthogy az újkori erkölcs nem tűri már a testi fenyítéket, kénytelenek vagyunk a terheltnek fogvatartása által büntetni. De muszáj-e a büntetés által a társadalmat magát is büntetni? Nem kell-e megbecsülni az elítélt munkaerejében rejlő értéket is? Nem hasznosabb-e úgy az elítéltre és családjára, mint a társadalomra nézve is, ha ezt az értéket sem herdáljuk el és nem szaporítjuk a bűnözők

számát a tétlenségre szoktatás által, hanem ha ellenkezőleg a termelésben hasznosítjuk minden bírói határozat alapján letartóztatásban levő terhelt munkaerejét és munkára szoktatás által tesszük a tétlent is hasznos termelővé? A dologi kényszer lesz a legjobb megtorló, a legjobb nevelő és a legjobb elrettentő. Mintahogy rövid hónapok alatt száz és száz katonai és hadifogoly táborot tudtunk létesíteni, be lehet rendezni a letartóztatottak táborait is. A társadalmi szükséglethez és a letartóztatottak, testalkatához és tudásához képest foglalkoztassuk ezeket a mezőgazdaságban, iparban és közmunkáknál egyaránt. — Adjuk meg nekik a szokásos munkabéreket, de annak egy részét a fogoly eltartása és az igazságügyi intézmények fenntartása költségeinek fedezésére, egyrészt pedig az arra szoruló családtagok eltartására vegyük igénybe. Az internáltak munkájának üzemi és *üzleti* szervezését bizzuk az országos gazdasági szervezetre.

Az elítélt munkaerejének megbecsülése rá fog vezetni a halálbüntetés eltörlésére is. A háború és forradalom által eldurvított erkölcsök közt már alig lehetett e kérdéssel foglalkozni. Mikor mindennap tízezernyi becsületes ember pusztult el, ki sajnálta volna egy gonoszt evő életét? Rendkívüli idők rendkívüli büntetéseket tesznek szükségessé: rendszerré tett állati kegyetlenkedést nem elég lágyszívűséggel ellensúlyozni, mert akkor a társadalom szerez magának elégtételt. Forradalmi viszonyok közt csak kellően alkalmazott szigor enyhíti a tömeg megtorlási vágyát. A gyorsan végrehajtott forradalmi halálbüntetések igen hasonlítanak az erős felindulásban elkövetett emberölésekhez: a körülmények menthetik azokat. De békében menthető-e a halálbüntetés? Megérdemli-e a gonosztevő, hogy oly sok becsületes ember hetekig, hónapokig fontolgassa, hogy átlépje-e az isteni parancsot? És hogy az elítélés miatt oly sok becsületes ember érezzen lelkifurdalást? Ha az isteni törvény szerint az elkövetett bűncselekményre kevés az életfogytig tartó fegyházbüntetés, a bűnös úgysis felelni fog a másvilágon. Isten azáltal, hogy megparancsolta: ne ölj, magának tartotta fenn a büntetésnek ezt a nemét. Az egész életre szóló fogvatartás által a bűnös úgysis ártalmatlanná van téve, ki van küszöbölve a szabad emberek társadalmából, nem szabad kiküszöbölni a munkaerejét is. A társadalomnak szüksége van minden értékre, még a gonosztevő munkaerejére is, az is növelheti a társadalmi értékészletet, azt is meg kell becsülni

Nemcsak a munkaképességet, hanem annak jó minőségét is meg kell becsülni. Mindenkit ott kell alkalmazni, ahol a legtöbb hasznot teheti s a legfontosabb helyeket, a legkiválóbbakkal kell betölteni. E társadalmi szabály érvényesülését in-

tézményesen kell biztosítani. A nagyobb fizetéssel járó, valamint a nagyobb szellemi képesítéshez: kötött állások betöltése felől egy bizottság döntsön, amely álljon a kinevezésre ezideig jogosult hatóság személyi referenséből, valamint más hasonló ügyszakú hivatalokból (üzemekből) a döntés napján tartóit sorshúzás útján, kijelölt két egyénből! Az átlagosnál jobb vagy annál rosszabb minősítést (utóbbit csak fegyelmi eljárás után), színién csak bizottság állapíthasson meg, mely a minősítendő közvetlen főnökéből és a már jelzett módon kijelölt két más személyből álljon.

A szellemi érték megbecsülésén kívül más fontos érdek is kívánja ezt a szabályozást. Nőttön-nő a szellemi képesítéshez kötött állásokban működők száma. A termelők minden foglalkozási ágából és minden vagyoni rétegéből nagy az özönlés a szellemi pályákra; ennél fogva az egész társadalom figyeli azt, hogy ki jut be a rendszeresített állásokba, ki miért kap jó vagy rossz minősítést, és ki miért megy előre, vagy marad hátra. — Minthogy kevesebb a betöltendő állás, mint a pályázó, csaknem minden kinevezés vagy előléptetés elégedetlenséget kelt egy-egy csoport emberben. Mindazok, akik mellőzötteknek érzik magukat, kicserélik nézeteiket és — ők lévén a társadalom szellemi irányítói — közlik bírálatukat a legszélsőbb társadalmi rétegekkel is. A társadalmi eszmék lavinaszerű terjedése folytán az egyesek panasza általános társadalmi jajjá válik, minden hivatali mozzanatot általános felzúdulás kíséri, örökös a békétlenség, könnyű az izgatás. A közvélemény megnyugtatása, a társadalmi béke érdekében is rendezni kell a szellemi munkások sorsát. — Nincs veszedelmesebb az államra nézve, mintha a szellemi munkások elégedetlenek.

Említettük, hogy a kinevezések részben azért váltanak ki elégedetlenséget, mert kevesebb a betöltendő állás, mint a megkívánt képesítéssel bíró pályázó. Az ifjak az iskolában, azt gondolják, hogy szabadon választhatják pályájukat. — Kifelé választ egy szakot, megszerzi a minősítő oklevelet és aztán kopogtat az állásadók ajtaján, követeli a képesítésének megfelelő állást. És akkor kiderül, hogy hiába gyötörte magát éveken át, hiába áldozott energiát, egészséget, vagyont, — üres állás nincs, a meglevők pedig elő vannak jegyezve időtlen időkre. — Mehetsz, te szabad pályaválasztó, vissza az iskola padjaiba, hogy egy más téren újra megfussd ugyanazt sa kálváriát, vagy ha kedved tartja ám vándorolj ki a többi állás nélküli szellemi munkással együtt, amint Kunfi Zsigmond ajánlotta. — Hasonló sors fenyegeti az iparosokat is, akik olyan szakra tévedtek, amelyen túltermelés van.

Lehetetlen érzéketlenül elsiklani annyi törekvő, szép tehetségű ember meddő küzdelme, annyi becses társadalmi energia elpocsékolása fölött. Hogy a minősítő oklevél utalvány

lehesen valamely állásra, nem szabad több embert minősíteni, mint ahány állás van. Ha valamely pályán túltermelés tapasztalható, állami kötelesség az illető pályára való képesítést idejében korlátozni vagy beszüntetni. S minthogy képesítést illő adni annak, aid tanulmányait a képesítés reményében elvégezte, a képesítésre pályázók fölsőbb oktatását korlátozni kell. Nem szükséges azonban korlátozni az úgynevezett általános műveltséget adó, valamint az alsóbb szakoktatást, sem pedig a képesítésre nem pályázó, rendkívüli hallgatók felsőbb oktatását. Az ipari pálya túlterheltségén a tanoncfelvétel korlátozásával kell segíteni. A korlátozások szükségesek úgy a szakpályára lépők, mint a társadalom egésze érdekében. Megelőzik az ipari, illetőleg szellemi tartaléksereg képződését.

A numerus clausus alkalmat ad arra, hogy a társadalom a bizonyos pályákra jelentkezők közül a legkiválóbbakat válogassa ki (természetesen pártatlan bizottságok által). Az egyetemre jelentkezők megrostálása a középiskolai végbizonyítvány alapján történik, de a mai rendszerű végbizonyítványok nem nyújtanak erre megnyugtató alapot. A mostani szorgalomjegy stréberséget is jelenthet, a mostani jó magaviselet alamuszi vagy hamvábaholt magatartást is jellemezhet, a tanulmányi érdemfokokozatokból pedig nem tudni, hogy ki a bölcs és ki a szajkó. A tanár ne a tanteremben, hanem az élettől szemtől-szemben a természetben, fizikai és szellemi munkában ismerje meg a tanuló képességeit és jellemét. A végibizonyítvány ne érdemfokokozatokat tüntessen fel, hanem a tanári kái' véleményét a jelölt jelleméről, felfogó képességéről, leírást a jelölt életmódjáról és esetleges rendkívüli vagy különleges hajlamairól. Agyafürt szélhámosokra, vagy gyenge jellemű, garázda emberekre nincs szükség a szellemi pályákon, amelyekről irányítani és fegyelmezni kell a társadalmat. A társadalom nevelését és fegyelmezését csak nevelt és fegyelmezett emberekre szabad bízni. Neveltség és fegyelmezettség a szellemi munkás legértékesebb képességei, ezek a képességek legyenek döntők a kinevezésnél és a minősítésnél is.

A sok fokozatra berendezett pályákon, alkalmazottak elkeseredését a lassú előmenetel is folyton szítja. A lassú előmenetelt a pályák túlzásúfoltsága okozta. Az eljárási és kezelési szabályokat úgy kell módosítani, hogy segédteendőkre ne kelljen több teljes képesítésű embert alkalmazni, mint ahányból illő korban „mester“ lehet és nem szabad egy pályán sem több embert alkalmazni, mint ahányra feltétlenül szükség van.

4. A munkakeresők tartalékserege.

„Numerus clausus“, az alkalmazási helyek korlátozása, a rabok munkaerejének fokozottabb igénybevétele, technikai berendezések által személyzet nélkülözhetővé tétele, a nélkü-

lözhető munkások elbocsátása — ezek az intézkedések mind a munkaerővel való takarékoskodás, a produktívabb termelés érdekében szükségesek. Ez intézkedések azonban sok embert zárnak ki a képesítéshez kötött pályákról, növelik e pályák tartalékseregét.

Az a szomorú tartaléksereg! Marx csak az ipari tartalék sereget vette figyelmébe és a kapitalista termelés következményének tartotta azt. Pedig ha jobban szétnézett volna, minden foglalkozási ágban és minden korban; talált volna, tartalékseregét. Sőt azt lehet mondani, hogy mindenki beletartozik az általa nem üzött foglalkozás tartalékseregébe. Mihelyt feleslegessé válik valaki saját foglalkozásában, vagy mihelyt elveszti a vagyonát, amelyből foglalkozás nélkül is élni tudott — fegyszerében világossá válik tartalék mivolta.

Állás és megélhetést biztosító vagyon: ezek azok a társadalmi értékek, amelyek az embert megvédik a feleslegesség kietlen érzésétől. Miután ezek is értékek, ezek is birtokban vannak, ezek birtokából is ki van zárva a birtokoson kívül] mindenki más.

Állás vagy megélhetést biztosító vagyon hiánya volt az a korbács, amely a nyomorgó rabszolgákat kizyle a paradicsomból, amely a puszta fiait emberáldozatok tárgyává tette, amely a középkori rablóhadakba kényszerített, amely az angol ipari válságban nyomorba taszított, amely borzalmas forradalmi tettekre ösztökélt, amely a földművesek millióit űzte hontalanságba és amely meggyőződése ellenére vörös hadseregbe terelte össze a létért rem égők tömegét. A történelem szomorú tartalékseregeiben nem volt osztálykülönség. Miklós cár halálos rettegésben élő nemese, vagy a török és német által földönfutóvá tett magyar nemes, meg az újkori szellemi munkás épp oly szerencsétlen juhok voltak e nyájban, mint a jobbágy vagy a gyári munkás.

Állás vagy megélhetést biztosító vagyoni hiánya miatt nem lehet a társadalom Foha forradalommentes. Hiába minden szigorúság, hiába minden meggyőzés. A bizonytalanság érzése állandó forrongásban tartja a tömeget: a jelszó mellékes, fellobban a forradalom, mihelyt az állami szervezet csődöt mond.

Állást vagy megélhetést kell biztosítani mindenkinek, ha a társadalomnak békét, a termelésnek fejlődést akarunk adni. Erkölcösebb lehetne az ember, ha megélhetése nem lenne az egészséghez és a fiatal erőhöz kötve; elvhü lehelne, ha megélhetése nem függne a munkaadó kényétől. Ha intézményesen biztosítanánk mindenkinek a megélhetést, akkor bátrabban beszélhetnénk büntetőjogi szabad akaratról és politikai erkölcsről. Biztosítsuk intézményesen mindenkinek a megélhetést!

5. A munkakeresők biztosítása.

A marxizmus azt ajánlja, hogy bízzuk a biztosítást a köz-
[Kmű gondviselésre, szolgáltatassunk be annak minden terméket
és várjuk türelemmel, hogy az szükségleteink szerint kielégít-
sem A proletárdiktatúra megmutatta, hogy a termelők ilyen
biztosításról tudni sem akarnak. A népbiztosok cseleláiényei
figyelmez tétnek arra, hogy nem is volna tanácsos annyira
bízni a központi gondviselésben. A központi gondviselés csak
azokat biztosította akik a központ körül forgolódnak, a ter-
mékmonopólium adta hatalmat pedig arra használná fel, hogy
kilakoltatással és élelemmegvonással kényszerítse emberáldo-
zatra az éhes proletárokat.

A biztosítás polgári módjai sem elégségesek, mert nem
terjednek ki mindenkire, a munkások és a munkáltatók közt
folytonos viszályra adnak alkalmat, amellet az adó egy kelle-
metlen és igazságtalan nemével sújtják a termelőket. (Igazságtalan a munkásbiztosítási díjak terhe, mert csak az üzemi ter-
melőket sújtja, de megkíméli azokat, akik az árúk fogalma
közben szereznek hasznot.)

Helytelen módja a biztosításnak az is, amelyet a polgári
és a marxista rend egyformán követett, t. i., hogy pusztá
könyörületből szükségtelen állásokat kreált, vagy tovább tar-
totta az üzemekben a szükségtelenné vált munkásokat. A feles-
leges munkások nagy száma csak elposványosítja a munkát,
általános henyeségre, az eljárás bonyolulttá tételére, a felelős-
ség megoszlására és feületességre vezet. A felesleges munká-
sok úgy ülnek a munkáltató nyakán, mint valami adóvégre-
hajtók, az üzem jövedelmezőségét csökkentik, amellet ők
maguk is érzik felesleges voltukat, a bizonytalanság kínzó
érzése-arra viszi őket, hogy minden eszközzel (intrikával,
hízelgéssel) törekedjenek a szükséges munkakörbe jutni,
inkább legyen numerus clausus, mint alamizsnabér!

Hogyan biztosítsuk tehát a felesleges munkásokat?

Felesleges munkás . . . Hát van valami felesleges a ter-
mészetben? mikor minden fűszál szükséges és megbecsülendő,
csak az ember volna a föld felesleges terhe. Minden emberben
isteni szikra; mindenkiben szebbnél-szebb energiák és mégis
állásért és kenyérért kelljen koldulnia a mi szegény
emberünknek?

A jelek szerint megérett az idő arra, hogy a társadalom
észrevegye a világ teremtése óta kihasználatlan hajtóerőket, a
parlagon terülő rónákat, a kincseket kínáló bányákat és a
kitűnő piacot, amelyet a jobb életmódot sóvárgó tömegek ezer
szükséglete nyújt, belássa, hogy egyrészt a legjobb üzlet, más-
részt a társadalmi békeszerzés és előhaladás legjobb eszköze a
termelés fokozása, belássa, hogy a termelés fokozásához min-
den ember teljes munkaerejére szükség van. A termelési tech-

nika változása, a találmányok, a megváltozott ideológia, a forgalmi és a jogi szervezés — mind közrejátszottak abban, hogy a társadalom az emberi munkaerő szükségességét és gazdasági súlyát valahára teljes mértékben felismerje. A háborús áldozatok pedig akkora politikai súlyt adtak a termelők nagy tömegeinek, hogy már nem is kell koldulniok, nem kell követelniök sem, csak ki kell jelenteniök a termelés és az életbiztosítás új rendszerére vonatkozó öntudatos akaratukat és ez akaratlanul szemben más politikai faktorok nem képesek ellenállni. A termelők akaratát azonban sokféle irányzat viszi, hajtja, nem felesleges tehát őket élet-érdekeikre emlékeztetni.

Az életbiztosítás leghelyesebb módja a munka. Akinek a termeléshez szükséges testi vagy szellemi energiája van, annak fennmaradása normális termelés mellett biztosítva van. A vagyon munkanélkül a legtöbb esetben olyan, mint a hit lettek nélkül: nem terem gyümölcsöt. Akinek csak vagyona van, az rendszerint másra szorul, de akinek munkaejeje van, arra mások szorulnak rá. Aki más munkaejére szorul, annak ellenértéket kell adnia az idegen munkaerő felhasználásáért: kénytelen tehát vagyona egy részét a munkásnak átengedni. Ilyenformán minden munkás (még a rabszolga is) részese az általa megművelt vagyonnak. A polgári államban a tényleges 'monopóliumon kívül minden munkásnak jogi monopóliuma is van az általa művelt vagyon egyrésze felett: a jogra támaszkodva követelheti a vagyon egyrészét. Ez a rész pedig normális körülmények közt legalább is akkora, hogy a munkás és családja létének, igényeinek megfelelő fenntartására elegendő; mert ha ennél kisebb lenne, a munkás megvonná a munkaejét és más munkahelyre menne. A munkás részének ilyen minimuma csak akkor száll lejjebb, ha sok kisebb igényű munkás keres munkát, ilyen esetben a minimum a legigénytelenebb (az u. n. határkuli) létfenntartásához szükséges vagyonrész nagysága felé hajlik. Végre még a határkuli létminimumánál is lejjebb szállhat a munkáért járó vagyonrész, ha sok olyan munkás van, akinek a munkaejére nincsen szükség.

Ahhoz tehát, hogy a munkás az általa megművelt vagyonból igényeinek, azaz kifejlődött életmódjának, standardjának megfelelő részt kapjon, szükséges 1. hogy kisebb igényű külföldi munkások tömeges igénybevételét megakadályozzuk és 2. hogy mindig szükség legyen minden belföldi munkaerőre, azaz mindig legyen munkaalkalom. Az első kérdéssel nálunk nem kell foglalkozni, mert mi nemhogy embereket halásznánk, hanem embereket vesztegetünk el. Ellenben állami kötelességgé kell tenni a munkaközvetítésnek a legszélesebb alapon való megszervezését és a munkaalkalmakról való állandó gondoskodást.

Egy országban, ahol annyi külterjes birtok, annyi feltárára váró földi kincs van, ahol a mezőgazdasági ipar — dacára az ország agrár jellegének — még kiépítésre vár, ahol

oly rengeteg sürgős beruházásra van szükség, mint nálunk, ott a békés termelés visszatérével és a belföldi hitel megfelelő szervezése után nem lehet többé probléma az, hogy miként teremtsünk munkaalkalmakat.

Mérnökcarunk gondoskodni fog arról, hogy a munkálatok technikai terve évekre, évtizedekre előre el legyen készítve és hogy a munkálatok a pénzügyi és munkásviszonyok lehetőségei szerint bármikor megkezdhetők és végrehajthatók legyenek.

Állandó biztos munkaalkalmak mellett nem lesz szükség arra, hogy a bizonyos termelési ágban feleslegessé vált munkásokat könyörületből tovább is állásukban hagyjuk. De elbocsátásuk alkalmával ne csak arra gondoljunk, hogy az üzemet teherből szabadítsuk, hanem arra is, hogy a felszabaduló munkás képességei szerint a legjobb helyen nyerjen alkalmazást, valamint arra is, hogy a munkás az elbocsátás által létfeltételeiben ne legyen megkárosítva. Ha a munkás bizonyosirányú képzettség, vagy szolgálati ideje által már megszerzett a társadalomban egy bizonyos helyzetet, a társadalom erkölcsé és érdeke nem engedi, hogy a munkás munkahiány miatt helyzetéből letaszíttassék. A társadalom érdeke ugyanis azt parancsolja, hogy a megszerzett értékeket ne tegyük tönkre, a tőke terjeszkedését tegyük folytonossá és ne akasszuk meg: mert az egyesek normális, szerves fejlődéséből tevődik össze a társadalom helyes fejlődése. Ezért a munkásnak biztosítani kell már megszerzett fizetését mindaddig, amíg más foglalkozási ágban elhelyezést nem talál. A munkás időközi eltartására bizonyos ideig a munkaadó kötelezhető: addig az ideig t. i., ameddig az állami munkaközvetítés normális körülmények közti sikerre vezethet. Bizonyos időn túl azonban az állam kötelessége lesz a munkás eltartása, mert a munkás állásnéi» különisége vagy a munkaközvetítés hibáira vezethető vissza, vagy arra, hogy az állam elmulasztotta a túlerhelt pályákra való képesítés korlátozását, illetőleg elmulasztott munkaalkalmakról gondoskodni. A magasabb képesítést igénylő pályán feleslegessé vált munkás legtöbbször csak úgy juthat egy képességeinek megfelelő új hivatáshoz, ha előbb az új hivatásra szükséges magasabb képesítést is megszerzi. Az elmondottakból következik, hogy az állam mindaddig köteles őt elért állásának megfelelően eltartani, míg újabb képesítés megszerzése után új alkalmazást nem kap.

A teher, amely így az államot, helyesebben az adózók összességét éri, csekélyebb, mint hogyha könyörületből tovább tartanánk az üzemben feleslegessé vált munkást az üzemben és ennél fogva az üzemi munka elposványosodnék, demoralizálnék és a termelés csődbe jutna, vagy mintha a nyomorba taszítanánk a munkást és a sok nyomorgó forradalmi hangulata miatt költséges belső megszálló sereget kellene fenntartani.

Az állam tartási kötelezettsége természetesen megszűn-

nék akkor, ha a munkás a testi alkatának, szellemi fejlettségének és előző életstandardjának megfelelő állást el nem fogadna. Hangsúlyozzuk továbbá, hogy az állam ilyen megterhelése csak akkor foglalhat majd helyet, ha egy erkölcsi alapon átszervezett, békés termelésre térünk át s ha az állami működtetés ki lesz építve. Addig jó, ha segílyt nyújthat az állam a munkanélkülieknek, addig ezek életstandardjuk fenntartására sem számíthatnak, nemhogy előbbeni munkakörükben való megtartásra.

6. Az eltartásra szorulókat biztosítása.

Akinek munkaképessége és munkakedve van, annak, a most leírt szabályozás mellett nem kellene létéért aggódnia. Akinek munkaképessége van, de dolgozni nem akar, azt közgazgatási és büntető rendelkezésekkel kell munkára szorítani. Akinek azonban nincs akkora testi vagy szellemi képessége, hogy annak segítségével létét fenntarthatná, azt eltartásban kell részesíteni. Eltartásra szorulnak a gyermekek, a betegek, az aggok, valamint azok is, akik azért nem tudnak a termelésben részt venni, mert magasabb képesítés megszerzése végett tanulmányokkal vannak elfoglalva. E kategóriák eltartása tekintetében a legkaotikusabb viszonyok voltak mindmáig. Alapelvül szolgálít, hogy lehetőleg minden rászorulót a nem szervezett társadalom tartson el, hogy az államnak minél kevesebb gondja legyen velük. Sok tartásra szorulót a családok tartottak, másokat viszont részint jótékony alapítók, alamiznaosztók s kegyes önfeláldozók, részint pedig hiú, dicséretre pályázók, vagy“ olyanok tartottak el, akik minden furfang dacára sem tudtak kibújni a perbeli marasztalás és a végrehajtás alól. Az állami gondoskodás csak lassan-lassan jutott el a társadalom elhagyottaihoz.

Vita tárgya sem lehet, hogy a gyermekek a legjobb gondozásban a családi körben részesülhetnek, tehát a tehetőség; szerint ott is hagyandók. Még ha a marxizmus némely irányban talált is híveket, a családról és gyermeknevelésről szóló tanai csak közderültséget keltettek. Az a nagy társadalmi család, amelyben a szülő anya eltartásához a férjnek, a gyermek eltartásához pedig az anyának és apának nem lenne több köze, mint az összes többi társadalmi egyéneknek, nem kellett senkinek sem. Ilyen berendezés a legtermészetesebb emberi ösztönökkel ellenkezik és a mi éghajlatunkon soha szabályszerű, általános nem volt. A „társadalmi család“ egy nagy mesterséges keltetőgép volna, amely az emberek szaporodását oly túlzott arányban növelné, hogy a termelés valóban nem tudná eltartani az emberiséget. Malthusnak nincs igaza abban, hogy az emberiség jövője érdekében a népszaporodás elé mesterséges akadályokat kellene emelni, viszont azonban igaz, hogy a népszaporodás mesterséges fokozása valóban nyomorba

döntené az emberiséget. A család intézményét maga a természet emelte korlátul a túlszaporodás elé, ez az intézmény a termelésre becses mérséklő energiák melegágya s ezzel gátolja a tőke túlhatalmasodásának is. Nem lenne észszerű, ha az állam olyan terhet vállalna magára, amelynek az egyesek válláról való levétele ellen maguk a terhet viselők tiltakoznak a leg-erősebben. Maradjon a gyermektartás a szülők legfőbb kötelessége; az állam a már megkezdett úton haladva, de fokozottabb mértékben, mint eddig, csak felügyeljen, illetve csak azokat a gyermekeket tartsa el és azokat gondozza, akiket szüleik elhagytak, vagy nem gondoznak kellőleg,

Más szempontok irányadók az eltartásra szorulóknak többi kategóriáinak eltartására. A családi viszony, amely a gyermekkorban oly erős, a serdülőkorban meglazul, a felnőttekkel szemben pedig a legtöbb esetben már csak igen laza. A serdülő, aki nem keres, bárhogy szeressék is szülei, bizonyos korától kezdve teherré válik a családban. A felnőtt beteg, vagy az agg tartása pedig valóságos kereszt a családon. A tanulmányai miatt keresetképtelen serdülő, de még inkább a felnőtt beteg és az agg száz és száz megaláztatásnak vannak kitéve. Megalázó helyzetüket maguk érzik a legjobban, sőt gyakran túlérzékenyen is. Azoknak a sorsa, akik valamely családban, vérbeli hozzátartozók közt húzhatják meg magukat, még rózsás azokéhoz képest, akik a „társadalmi családra“ szorulnak. A rokoni tapintat még el tudja néha feledtetni a helyzet szegyenletességét, de akik még tapintatra sem számíthatnak, azoknak sorsa, örökös siralom és kíméletlen eltiprotság. E nyomorúságban sok erős derekú, fiatal tanuló rokkant meg, züllik el és válik a társadalom örök ellenségévé; sok rokkant tanítja az új nemzedéket arra, hogy nem érdemes a társadalomért áldozni; sok munkásélet után nyomorgó öreg sorsa indítja kíméletlen vagyonghaj szára a fiatalokat.

Nem szabad e kategóriákat a mindenki terhére, a mindenki megalázására szálni. A társadalmi béke és az értékek kímélése kívánják ezt. Akinek e kategóriabeliek közül nincs akkora kimutatható saját jövedelme, hogy abból esetleges keresményét a létfenntartásra szükséges mértékig kiegészíthetné, annak az állam adjon eltartást. Az eltartás összege az átlagos társadalmi életrévönak megfelelő legyen, árvizsgálati számítások állapítsák azt meg időről-időre. Adjon az állam az arra szorulóknak eltartást még abban az esetben is, ha valamely családban találnának felvételt. Hadd legyen becses a szegények élete a környezetükre is.

7. Jogállam, vagy védett termelés.

Némelyek a sérelmek megtorlását tartják az értékvédelem legjobb eszközének, a tiltó és kényszerítő szabályok szigorától várják a társadalom békéjét. A természeti korlátokat

bástyákká építik ki, véres fejjel dobják a sáncárokba a bástyák ostromlóit, ki akarják irtani azokat, akik makacs szívósággal vívják a bástyákat. A harc hevében végre már nem is látják a megvédendő értékeket, hanem öncélként üzik a harcot.

Pedig nem a jogi bástyák az értékek, hanem a termelésben szükséges javak. Nem a termelés van a bástyákért, hanem a bástyák a termelésért. Ha a termelés érdeke kívánja, új bástyákat is kell emelni, de nem szabad azokat tovább meghagyni, mint amíg a termelésnek szüksége van rájuk, mert ha tovább megmaradnak, akkor az értékek védőiből az értékképzesnek és az emberiség előhaladásának akadályává lesznek.

A jogi kényszer nem is képes egymagában. "a társadalomnak békét biztosítani. Nem lehet a jogi bástyák gránitjait oly szorosan összekötni, hogy a patkányok utat ne találjanak a kövek közt. Nem lehet annyi poloskairtót működésbe hozni, hogy a világ összes poloskáit kiirthassuk. Akik annyira értik a mimikrit, hogy a háború és forradalom borzalmaikat is hasznukra tudták váltani, azokat nem lehet kényszerrendszabályokkal kiirtani.

Az kétségtelen, — a kommunista diktatúra is ezt mutatta — hogy a társadalom nem lehet el jogi korlátok nélkül. Állami kényszer híján minden ember saját eszközeivel indít az összes értékek kizárólagos birtoklásáért harcot; a harcban az értékek elpusztulnak, az újratermelés pedig megszűnik. Az állami kényszerre épp úgy szükség van, mint a tőkére. A tőke készlet új értékek termelésére s az értékek egyrészének felhalmozására s így biztosítja az emberiség jövő boldogulását. Az állam viszont megvédi az értékeket az egyéni önkény ellen és biztosítja a termelés zavartalanságát. De a tőke és az állam csak helyes társadalmi szervezet mellett támogatják az emberek többségét. Ha a társadalom életét a hirtelen gazdagodások és a tömeges bukások jellemzik, akkor a társadalom többsége állandóan kifosztottnak érzi magát és erőszakkal tör a hirtelen gazdagodottakra. Ha az állam az utóbbiak vagyonát oltalmába veszi, a tömegek nehezen értik meg, hogy a védelem nem a szerencsefiának, hanem a birtokába jutott értékeknek szól, a jogi korlát erkölcstelennek látszik és elviselhetetlen teherré lesz; erősödik a tömeg törekvése a korlát lerombolására, a forradalomra.

Ezzel szemben minél helyesebb a termelés szervezete, minél több embernek van biztosítva a fokozatos előhaladása, annál több embernek van hasznára a jogi védelem, annál kevesebb ember tör az állami rend megzavarására, annál kevesebb kényszerítő és megtorló rendszabályra van szükség és annál kevésbé nehezedik a társadalomra az állami kényszer fenntartásának terhe. Az állami kényszer káros és veszélyes, ha csak a rendetlenséget foglalja keretbe és a termelés érdekével ellentétben áll, de áldásos, ha a helyesen szervezett

termelés rendjét erősíti. Ezért a jogi korlátokat a legszorosabban a termelési szabályokhoz kell idomítani.

Ha a termelők többségének öntudatos, szilárd akarata helyesen szervezi újra a termelést és nyomban aztán az új szervezethez idomítja a korlátozó jogi szabályokat is, akkor a jogi kényszer nem akadály, hanem eszköze lesz a társadalmi termelésnek, nem veszélyeztetője, hanem biztosítéka lesz a társadalmi békének.

Befejezés.

Ezt az útravalót adjuk neked, te csupasz öklű, üres tarisznyája, szegény ember!

Nem mutattunk neked túlvilági boldogságot, nem mutatunk más világot. Ha egy más világot akarsz látni, akkor nem szükséges embertársaidat egy tisztító háborúban vagy forradalomban legyilkolni, beszélj egy még szabadon járó Lenin-fiúval, az megmutatja neked a másvilágot.

Mi nem a másvilágra akarunk téged küldeni, hanem a földi világban akarjuk az utadat egyengetni. Azt a világot mutattuk meg, amelyben élünk, azt "mulattuk meg, hogy mi van és a létező alapon hogy lehetne jobban. Ha te és sok más társad megfogadjátok tanácsunkat, magától le fog dőlni az elétek állított tilalomfa és tovább haladhattok az erő- és aranyhegyen.

Tudd meg, hogy már most is a hegy lejtőjén vagy. Bizonyosága ennek az, hogy élsz, mert a társadalom ereje és aranya nélkül senki sem élhet meg. Figyeld meg: ha lejtőn haladsz; ott, ahol éppen jársz, síknak tetszik a vidék, míg a hegy még távolban mered eléd. Ilyen érzék csalódás folytán gondolod lejtőn haladtodban te is, hogy még a hegy lábáig sem értél volna el.

Ne hidd, hogy a tilalomfa leomlása után akadálytalan lesz haladásod. Ha ledől is a régi tilalomfa, minden lépésnél új intelmet fogsz olvasni: „termelj és az értékest becsüld meg“! De ne gondold, hogy ez intelem továbbjutásod elzárja; ellenkezőleg megtanít, hogy miként juthatsz előbbre. Ha lejtőn mégy felfelé, minden lépésed erőkifejtésbe kerül, a társadalmi hegyek lejtőjén is csak áldozattal lehet feljebb jutni. Az áldozat áldást hoz.

Haladásod közben sok különféle csábos szóval igyekeznek majd az egyenes útról eltéríteni. Sokféle tisztító tűzbe akarnak taszítani csak azért, hogy a csábítók elébed kerüljenek. Hallani fogod, hogy aki téged e jelen világban akar megtartani, az ki akar zsákmányolni, hogy a te verejtékedben fürödjék. Mosolyogj rajta, nézz bátran szemébe a szavak ördögének. Valld be, hogy te is zsákmányolni akarsz, az üres tarisznya azért függ a válladon, hogy zsákmányt szerezz belé. Aki zsákmányt szerez, az nem embertársait zsákmányolja ki,

hanem felszedi az aranyat, amelyet adott helyzetében az úton talál, vagy felkutatja azt, amely éppen lába alatt a földben rejtőzik. A társadalmi hegyek lejtőjének minél magasabb részére jutsz, annál több aranyba botlasz belé s a felszínhez annál közelebb találsz a felkutatandó kincset, éppen ezért érdemes tovább haladnod.

Monopólium, tőkeamat, földjáraadék, bérmunka, osztály — mondják majd a csábítók, hogy eltérítsenek. Pedig ezek a szavak csak azt jelzik, hogy a földön vagy, hogy tér és idő szab határt létednek. Ezek a szavak azt jelentik, hogy nem juthat mindenki egyszerre a csúcsra, mert az út keskeny és az út mellett szakadékok vannak. Szegény ember, te éppen elég ideig voltál katona: jól tudod tehát, hogy egy hegyi úton nem lehet csatársorban haladni, mindig kell valakinek elől menni és másnak hátrább. Nem lehet egy tele doboz gyufát sem úgy elrendezni, hogy minden gyufa felül kerüljön a dobozban, mindig csak kevés gyufa lehet legfelül, mert a doboz nagysága korlátolt. És talán nem is jó azoknak a gyufáknak, amelyek felül büszkélkednek, azok égnék el leghamarább.

Ne hidd el, hogy a társadalmi erő s aranyhegyeket egyedül a te munkád teremtette; tudd meg, hogy e hegyek kezdetől fogva épülnek, kezdetől, azaz tér és idő nélküli kortól fogva. A te munkád annyi e hegyeken, mint egy hangyáé. De azért nein értéktelen munka ez; ha áldozatod révén sikerül egy lépéssel feljebb jutnod, áldani fog érte az unokád, mert az ő útját egyengetted.

Ne hidd, hogy hasznodra válnék, ha a társadalmi hegyeket szét lehetne rombolni és fel lehetne osztani. A hegyek a mélyükben rejtik a valódi kincset. Akad ugyan az útszélen is arany kavics, de ha le tudnád rombolni a hegyet, akkor ez a kavics is a törmelék alá kerülne s te csak az értéktelen törmeléken osztozhatnál. A kincsért újra csak fel kellene ásnod a törmeléket.

Ne hidd, hogy ha a társadalmi hegyeket csak egy kis csoport venné őrizetbe, te pedig társaiddal együtt leszállnál a proletár-síkra, boldogabb leszel. A síkon hiába túrod a földet, ott nem találsz aranyat, nem lenne mit beszolgáltatni a központi gondviselésnek. Léted attól függ, hogy kapsz-e helyet a lejtőn s hogy tenmagad leszállsz-e a kincsért a mélybe.

Ne hidd, hogy az emberiséget boldogítod azáltal, ha a létező rendet egy olyan új rend érdekében zavarod, amely még sohasem volt megvalósítható s amely felé való közeledést a fejlődés sem mutat. A létező rend alapjainak megzavarásával a társadalom jólétét rontod meg, azért ne csudálkozzál, ha a társadalom a rendzavarásért ellenségének tekint és úgy bánik veled, mint ellenséggel. Akkor sem tárgyalhatnak veled bizalommal embertársaidd, ha a rendzavaró elveket nem veted el, hanem csak jobb időnkig szegre akasztod, mert nem tudhatják, hogy felfüggesztett elveid mikor szakadnak le a szegről és

mikor zavarják meg újra a termelést. Ellentétes erőket nem lehet egyesíteni, mert azok lerontják egymást. Pedig nem lehet rád nézve közömbös, hogy megegyeznek-e veled embertársaid vagy sem, mert csak velük összefogva nyithatod meg jobb-léted kapuit. Választanod kell: vagy örök ellensége maradsz az emberiségnek, vagy beállsz a való élet ösvényén haladók sorába. Mint ellenség, ejthetsz ugyan sebeket, de téged is megsebesítenek. Meddő küzdelmed csak keveseknek válik hasznára, míg ha jó barát vagy, segítesz az -egész emberiség jobb jövőjének előkészítésében. Jobb hát, ha nem keresel a termelési rendnek sohasem létezett új alapokat, hanem a létező eszközökkel egyengeted a legtöbb ember legnagyobb boldogulására vezető utat!

Az ajánlott új jelszavak nem változtatják meg a régi bevált jelszavakat, csak az anyagi termelésre alkalmazott másai azoknak.

„Engedelmeskedjél és dolgozzál“, e jelszók értelme meg van az új szavakban: „termelj és becsüld az értékest“ is. A dolog nem volt sohasem öncél, hanem csak új értékek képzésének a módja s ha az értékest becsüled, fegyelmezned kell magad a törtetésben, engedelmeskedned keld az anyagnak.

Vigyázz arra a jelszóra, hogy: „imádkozzál“. Láttad, mily könnyen lehet azt földi dolgok, emberi eszmék imádatára átfordítani. Az imádság a Lélekistennek szól, lelkiekért kell imádkozni. Az imádság az anyagi javak tekintetében nem terjedhet túl a mindennapi kenyérenél, mely a lélek hüvelyét élteti. Korlátozd igényedet a mindennapi kenyérig, ha ez szükséges: arra, hogy mindenki kaphasson a kény érből, de termelj, hogy az unokáknak már két karaj kenyér juthasson. Ez nem ellenkezik az isteni parancsokkal, sőt megegyezik azzal. Mert aki termel, az jól sáfárkodik s egy jobb világot készít elő, aki az értékest becsüli, az a tökéletest dicséri: aki pedig tökéletesedni és tökéletesíteni akar, az nem rosszabb a szavakban imádkozónál, mert annak hite van.

A jelszó mellékes, helyes tettekre van szükség!

Kárpátia megcsúfolt lakója, hozzád is van szavunk!

Ne keseregj tovább azon, hogy léted védelmében sebeket kaptál s hogy sebeidet keselyűk tépték. Az idő a sebeket beheggeszti.

Ne keseregj tovább azon, hogy az eszkimók által léprecsalva az északi sarkra szállítottad termőföldedet s hogy e közben kivermelt országodat elöntötte a láva. Talicskázd vissza hamar, ami földed a terméketlen égalj alatt maradt, búza terem még azon. A láva sem lesz soká károdra, majd kihül és szőlő terem rajta.

Ne keseregi tovább azon, hogy az antant-bankár elvitte a pénzedet és a tehénkédet. A pénzen palotát épít magának a bankár, sok szép dísz-szobával, de istállót nem épít, mert az nem illik a palotához s az ápoló körmű bankár restell a tehénnel bánni. Mit tegyen hát a tehénnel? Terád fogja bízni, hogy gondozd helyette, akárcsak az angol, aki az irtól elvett földet az ír gondjaira bízta. Az az istenadta föld úgy termett az írnek, hogy ez a haszonból visszavásárolta a földet. Ha jól gondozod, a te tehénké is hoz majd hasznot, visszavándorol még hozzád a bankár aranya. Hallottad úgy-e, hogy a francia fel-lendült azután, hogy a németnek hadisarcot fizetett, a német pedig válságba került a hadi zsákmány dacára? A lét az egyik kezével sújt, a másikkal felemel. Az aranyat nem lehet megenni, ételmet kell rajta venni. Akinek sok aranya van, az elbízta magát, mert aranyért dolog nélkül is kap ételmet. Különösen ott vásárol, ahol sok ételmet kap, kevés aranyért. Odaviszi aranyát, ahol legjobban kamatozik. Szövet-ségeseink úgy, mint ellenségeink és saját házi eszkimóink is gondoskodtak róla, hogy a külföldi olcsón kapjon nálunk ételmet s az aranya jól kamatozzék. Ide gyűl hát a világ bankárja és zsákkal méri az aranyat azért, amit termelünk, meg azért, ami még több termést ígér. *Ha helyesen és sokat termelünk*, sok aranyat fogunk látni. A sok arany segítségével pedig még helyesebbé tehetjük termelésünket, még többet termelhetünk és a termékekért visszavándorol minden aranyunk, de még több is annál.

Hadd hulljon mindenfelől az aranyeső, hadd vegyen meg bennünket az egész világ, mert akkor érdeke lesz az egész világnak, hogy békében virágozzunk.

Hadd-hulljon az aranyeső!

Vegyünk rajta olcsó tengerentúli árút és olcsó szerbiai marhát, vétek elzárni azt, ami olcsó. Építsünk az aranyon. Vasutat, csatornát, gyárat, hogy az olcsó külföldi árút, meg saját nyersterményeinket feldolgozhassuk és sokszorozott áron adhassuk el s hogy a termelő belföldi készítményű jó ruhát hordhasson és belföldön elkészített választékos ételeket ehessen télen úgy, mint nyáron. Építsünk tiszta, erős családi házakat, szereljünk fel bőven minden üzemet, telepítsük be sűrűn az egész országot, hogy legyen mindenkinek félteni valója s hogy a kedves enyémre gondolva, becsülésbeii álljon a másé is.

Rajtunk múlik, hogy visszaszerezzük, jobban mondva, hogy egyszer már megszerezzük jólétünket. Rajtunk múlik, hogy a hegyből aranyat, a lávából termőföldet, egy szerencsétlen országból boldog országot teremtsünk elő.

Termeljünk helyesen és becsüljünk meg mindent, ami értékes!

TARTALOM.

I. RÉSZ.

A társadalmi anyagi termelés fejlődése.

	Oldal
1. Az anyagi termelés okai és eszközei.....	5
2. Az erő.....	5
3. A termékenység	8
4. Az anyagi termelés területe.....	11
5. A pénztőkegazdaság (kapitalizmus)	15
6. A tőke eloszlása	19
7. Az anyagi termelésben működő energiák viszonya.....	21
8. Az anyag szerepe a termelésben	22

II. RÉSZ.

A kommunizmus.

1. Társadalmi anyagi termelés és társadalmi eszme	24
2. A kommunista termelési terv	27
3. A kommunista forradalom.....	27
4. A hatalom megszerzése	30
5. A kommunista termelési elvek alkalmazása	37
6. A kapitalista-kommunizmus	43
7. A kommunista termelés csődje	48
8. A bukás «szükségyszerűsége».....	51
9. Mennyi ideig tart még a marxista-forradalom?	55
10. Tudomány-e a marxizmus?.....	60

III. RÉSZ.

A társadalmi termelés jövője.

Bevevítés	81
-----------------	----

I. fejezet. A helyes termelés.

A) Az őstermelés	
1. A mezőgazdaság és a marxizmus	84
2. A munka szerepe a mezőgazdasági termelésben	86
3. Üzemi javítások	87
4. A válságok hatása	89
5. Nagyüzem vagy kisüzem	94
6. Egyeduralmi vagy kollektív gazdálkodás	97
7. Monopólium vagy kollektív tulajdon	99
8. Erdő- és bányagazdaság.....	106

B) Aí ipar.	
1. Az ipar termelőképességének feltételei és határai	107
2. Az ipar szervezete	107
3. Iparosodás, üzemelhelyezés	111
Q) Áruforgalom és hitel	115
D) Központosított termelés	120
E) A társadalom politikai szervezete.	
1. A parlamentarizmus	126
2. Kommunizmus, anarkia vagy állani	130
8. Jövő állami berendezés	134
4. A társadalmi béke alapjai	142

II. fejezet. Az értékek megbecsülése.

1. Értékvédelem és forradalom	145
2. Az értékek és védőik.....	147
3. Intézményes értékvédelem	150
4. A munkakeresők tartalékserege	155
5. A munkakeresők biztosítása ...	157
6. Az eltartásra szorulóknak biztosítása	160
7. Jogállam vagy védett termelés	161
Befejezés.....	168